

VANGIN OIKEUS PITÄÄ YHTEYTTÄ LÄHEISIINSÄ

Yhteydenpito perus- ja ihmisoikeutena ja yhteydenpitomahdollisuudet vankilassa

Ilmi Havas

OTM-tutkielma

Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta

Elokuu 2016

Ohjaajat: Sakari Melander ja Tapio Lappi-Seppälä

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Oikeustieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution– Department	
Tekijä/Författare – Author Ilmi Havas			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Vangin oikeus pitää yhteyttä läheisiinsä. Yhteydenpito perus- ja ihmisoikeutena ja yhteydenpitomahdollisuudet vankilassa			
Oppiaine /Läroämne – Subject Rikosoikeus			
Työn laji/Arbetets art – Level OTM-tutkielma		Aika/Datum – Month and year Elokuu 2016	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 82
Tiivistelmä/Referat – Abstract			
Tässä tutkielmassa käsitellään vangin oikeutta pitää yhteyttä läheisiinsä sekä keinoja, joilla yhteydenpito mahdollistetaan vankilassa. Tutkielmassa on omaksuttu perus- ja ihmisoikeuslähtöinen näkökulma, jonka kannalta yhteydenpito-oikeutta tarkastellaan tutkielman alusta loppuun. Koska tarkastelun kohteena on yhteydenpito-oikeus nimenomaan vangin läheisten kanssa, tutkielmassa kiinnitetään huomiota paitsi vangin, myös hänen läheistensä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Tutkielman alussa luodaan yleiskatsaus vangin asemaan perus- ja ihmisoikeuksien kohteena ja kuvataan sitä, millaisten vaiheiden kautta asema on kehittynyt sellaiseksi, kuin se on tällä hetkellä. Tutkielmassa keskitytään myös tilanteisiin, joissa vangin perus- ja ihmisoikeuksia rajoitetaan sekä lainsäädäntöön, jolla rajoitukset mahdollistetaan. Rajoitustilanteita tarkastellaan kriittisesti perusoikeuksien yleisiin rajoitusedellytyksiin peilaten. Ensimmäisen varsinaisen luvun lopuksi esitellään lyhyesti vangin perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista valvovia toimielimiä sekä suomalaisen perus- ja ihmisoikeuskontrollin keinoja ja tulevaisuuden mahdollisuuksia. Toisessa varsinaisessa pääluvussa keskitytään yhteydenpito-oikeuden sääntelypohjaan niin kotimaisen lainsäädännön kuin ihmisoikeussopimusten tasolla. Tämän lisäksi luvussa kartoitetaan yhteydenpidon merkitystä sekä vangille itselleen että hänen läheisilleen ja selvitetään, mitkä seikat vaikuttavat yhteydenpito-oikeuden toteutumisen tasoon vankiloissa. Tutkielman viimeisessä varsinaisessa pääluvussa tarkastellaan yhteydenpito-oikeutta käytännön tasolla ja käydään vuorotellen läpi kaikki vankilassa vankeuslain nojalla tarjottavat yhteydenpitokeinot. Tässä luvussa tuodaan esille käytännön esimerkkejä yhteydenpito-oikeuden toteutumisesta ja samalla vangin perus- ja ihmisoikeuksien tasosta. Tarkasteltaessa eri yhteydenpitokeinoja otetaan myös kantaa siihen, millaisia perus- ja ihmisoikeuksien rajoituksia yhteydenpito-oikeutta koskevalla sääntelyllä mahdollistetaan ja muodostetaan. Tutkielman teoriapohja muodostuu pääasiallisesti lainsäädännöstä ja sen esitöistä, mutta erityisesti yhteydenpitokeinoja käsittelevässä pääluvussa on hyödynnetty myös vankien kokemuksista saatua tietoa ja eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytäntöä. Tarkoituksena on paitsi kartoittaa yhteydenpito-oikeutta lainsäädännön tasolla, myös selvittää vangin perus- ja ihmisoikeuksien ja erityisesti yhteydenpito-oikeuden toteutumisen todellista tasoa. Läpi tutkielman pyritään arvioimaan sitä, kuinka ensisijaisesti vangin, mutta myös hänen läheistensä perus- ja ihmisoikeudet otetaan huomioon vankeuslaissa ja kuinka nämä oikeudet toteutuvat yhteydenpitokäytännöissä. Tutkielmassa arvioidaan lainsäädännön tasolla tehtyjä valintoja ja esitetään keinoja yhteydenpitomahdollisuuksien kehittämiseksi. Tutkielma rakentuu siten, että teorian tietoa syvennetään käytännön esimerkeillä ja kokonaisuus viimeistellään arvioimalla lainsäädännön ja yhteydenpitokäytäntöjen kohtaamisen tasoa sekä muotoilemalla kehitysehdotuksia yhteydenpito-oikeuden mahdollisimman kattavaksi turvaamiseksi.			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Ihmisoikeudet, perusoikeudet, rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä, rikosoikeus, vanki, yhteydenpito, yksityis- ja perhe-elämän suoja			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

Lähteet.....	V
Kirjallisuus	V
Virallisaineisto	VIII
Oikeuskäytäntö	X
Internetlähteet.....	X
Muut lähteet.....	XII
Lyhenteet.....	XIII
1 Aluksi.....	1
1.1 Johdanto	1
1.2 Tutkimuskysymyksistä ja aiheen rajauksesta	3
1.3 Tutkimusmetodeista.....	5
2 Vanki perus- ja ihmisoikeuksien kentällä	7
2.1 Mitä ovat perus- ja ihmisoikeudet?	7
2.2 Vangin asema perus- ja ihmisoikeuksien kohteena – laitosvalta, perusoikeusuudistus ja yhdenvertainen kohtelu.....	10
2.3 Vangin perusoikeuksien rajoittaminen	14
2.3.1 Perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset	14
2.3.2 Rajoitusedellytykset testissä	20
2.3.2.1 Vankilan turvallisuus ja järjestys	20
2.3.2.2 Turvallisuus perusoikeutena ja yhteiskunnan yleinen turvallisuus.....	25
2.3.2.3 Kosketuskielto suljetuissa vankiloissa.....	28
2.4 Perus- ja ihmisoikeuksien valvonta.....	36
2.4.1 Kuka valvoo perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista?	36
2.4.2 Perus- ja ihmisoikeuskontrollin muutos – kahtiajaosta kohti vuorovaikutusta	39
3 Yhteydenpito vankilassa vangin perus- ja ihmisoikeutena.....	43
3.1 Yhteydenpito-oikeuden taustalla vaikuttava lainsäädäntö ja ihmisoikeussäätely	43
3.2 Yhteydenpidon merkitys ja yhteydenpito-oikeuden toteutuminen vankeusaikana.....	47
4 Vangin yhteydenpitomahdollisuudet	52
4.1 Tapaamiset vankilassa.....	52
4.1.1 Valvotut tapaamiset	52
4.1.2 Valvomattomat tapaamiset	57

4.2 Välineellinen yhteydenpito.....	63
4.2.1 Puhelut.....	63
4.2.2 Kirjeenvaihto	67
4.2.3 Sähköinen viestintä	70
4.2.4 Videoyhteys.....	74
5 Johtopäätöksiä ja tulevaisuudennäkymiä.....	77

Lähteet

Kirjallisuus

Dworkin, Ronald: *Taking Rights Seriously*. Harvard University Press 1978.

Enroos, Rosi: Vankila, vanhemmuus ja lapsi – näkökulmia perhekäytäntöihin. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus *Acta Poenologica* 2/2015.

Garland, David: *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford University Press 2001.

Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: *Perusoikeudet*. Helsinki 1999. Toinen painos 2011.

Hidén, Mikael: Kirjeenvaihdon vapaus ja laitokset III. *JFT* 1969, s. 243–258, 311–330.

Hidén, Mikael: Perusoikeudet Hallitusmuodon II luvussa. *Oikeustiede – Jurisprudentia I* 1971, s. 1–117.

Hidén, Mikael: ”Normaali, kohtuullinen, järkevä” ja muita kuvauksia. Hajahuomioita suhtautumisista perusoikeussuojan rajanvetokriteereihin. *Lakimies* 7–8/2002, s. 1168–1184.

Hirvelä, Päivi – Heikkilä, Satu: *Ihmisoikeudet – käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön*. Helsinki 2013.

Joukamaa, Matti – Aarnio, Jorma – von Gruenewaldt, Virpi – Hakamäki, Sirpa – Hypén, Kimmo – Lauerma, Hannu – Lintonen, Tomi – Mattila, Aino – Tyni, Sasu – Vartiainen, Heikki – Viitanen, Päivi – Wuolijoki, Terhi: *Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu* 1/2010.

Karhu, Juha: Lakien perustuslainmukaisuuden jälkivalvonta, perustuslain 106 § ja ”Iijoki II” tapaus (KKO 2006:71). Teoksessa Hurri, Samuli (toim.): *Demokraattisen oikeuden ehdot. Kritiikki, politiikka, kulttuuri. Kaarlo Tuorin 60-vuotisjuhlakirja. Tutkijaliitto*, Helsinki 2008.

Karstedt, Susanne: *Human Rights. Blackwell Encyclopedia of Sociology* 2007.

Kekki, Tuula: Taparikollisuuden kulttuuriset ja rakenteelliset ulottuvuudet. Huumeiden käyttäjien ja poliisin tulkinnat taparikollisuudesta. *Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisu* 2012:5.

Laine, Matti: Kuntoutus vankilan tehtävänä. Teoksessa Salminen, Markku – Toivonen, Klaus (toim.): *Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu* 4/2002.

Laine, Matti: Mihin rangaistuksella pyritään? Teoksessa Salminen, Markku – Toivonen, Klaus (toim.): *Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu* 4/2002.

Laine, Matti: *Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus Acta Poenologica* 1/2014.

- Lappi-Seppälä, Tapio: Miksi rikosoikeus? Teoksessa Hirvonen, Ari (toim.): Kohti 2000-luvun rikosoikeutta. Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden laitoksen julkaisuja A:8 1994.
- Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosoikeustutkimus, kriminaalipoliittinen orientaatio – ja metodi. Teoksessa Häyhä, Juha (toim.): Minun metodini. Werner Söderström Lakitieto Oy. Porvoo 1997.
- Lappi-Seppälä, Tapio: Rikollisuus ja kriminaalipolitiikka. Forum Iuris, Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki 2006.
- Lapsi- ja perhetyön linjaukset. Rikosseuraamuslaitos 2013.
- Lavapuro, Juha: Uusi perustuslakikontrolli. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 301 2010.
- Liebling, Alison – Arnold, Helen: Prisons and their Moral Performance. A Study of Values, Quality, and Prison Life. Oxford University Press 2004. Toinen painos 2009.
- Liebling, Alison – Price, David – Shefer, Guy: The Prison Officer. Willan Publishing. Toinen painos 2011.
- Liimatainen, Anu – Rantala, Kati – Paasonen, Jyri – Mäkipää, Leena: Kyselytutkimus vankeusvangeille sääntelyn toimivuudesta ja vankilaoiloista. Helsingin yliopisto. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Katsauksia 6/2015.
- Linderborg, Henrik – Blomster, Peter – Tyni, Sasu – Muiluvuori, Marja-Liisa: Laatuaitoa vankilassa? Tutkimus vankilaelämän laatuun vaikuttavista tekijöistä. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2012.
- Linderborg, Henrik – Blomster, Peter – Muiluvuori, Marja-Liisa – Tyni, Sasu – Laurila, Tuomas: Yhtenäinen organisaatio – yhtenäinen laatu? Tutkimus vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten laatutekijöistä Rikosseuraamuslaitoksessa. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2/2015.
- Länsineva, Pekka: Perusoikeudet – nyt. Teoksessa Länsineva, Pekka – Viljanen, Veli-Pekka (toim.): Perusoikeuspuheenvuoroja. Turku 1998.
- Mathiesen, Thomas: Prison on Trial. Waterside Press, Winchester. Kolmas painos 2006.
- Mill, John Stuart: On Liberty. Lontoo 1859.
- Mäenpää, Olli: Lakivaraus perusoikeuksien suojana hallintotoiminnassa. Teoksessa Länsineva, Pekka – Viljanen, Veli-Pekka (toim.): Perusoikeuspuheenvuoroja. Turku 1998.
- Mäkipää, Leena: Vankiloiden järjestyssääntöjen sisältöanalyysi vankeuslakiuudistuksen näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 120. Helsinki 2013.
- Nieminen, Liisa: Laitosvaltaopin hylkääminen: alku perusoikeuksien uudelle aikakaudelle. Teoksessa Letto-Vanamo, Pia – Mäenpää, Olli – Ojanen, Tuomas: Juhlajulkaisu Mikael Hidén 1939-7/12-2009. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja C-sarja. Helsinki 2009.
- Ojanen, Tuomas: Perustuslain 106 §:n etusijasäännös – toimivuuden ja muutostarpeiden arviointi. Teoksessa ”Perustuslaki 2008 -työryhmän muistio”, s. 134–151. Helsinki 2008.

Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Talentum, Helsinki. Viides painos 2012.

Perhe muurin toisella puolella. Työryhmän mietintö. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2003.

Pohjolainen, Teuvo: Perusoikeudet ja järjestyksenvalvonta. Lakimies 6–7/1999, s. 932–942.

Raninen, Janne: Isänä vankilassa. Vanhemmuus vankilassa ja sen vaikutukset lapsiin. Mediapinta 2013.

Rikosseuraamusviraston esitys 26.8.2008.

Ryynänen, Hannakaisa – Suomela, Maarit: Lähelle. Selvitys yhteydenpitokäytännöistä ja niiden mahdollisista esteistä vankien ja heidän läheistensä välillä. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Raportteja 1/2011.

Saraviita, Ilkka: Perustuslakivaliokunnan rooli perusoikeusjärjestelmän kehittämisessä. Teoksessa Niemi-Liisa (toim.): Perusoikeudet Suomessa. Helsinki 1999.

Sassi, Tarja – Huhtimo, Petra: ”Kun perhe lusii”. Opas vapaudessa rikostaustaisten henkilöiden ja heidän perheidensä kanssa toimiville. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Oppaita 1/2006.

Sassi, Tarja: Suljettujen vankiloiden vanhempi-lapsi -tapaamistilat. Kriminaalihuollon tukisäätiö 2011.

Scheinin, Martin: Punninnasta ja ehdottomista ihmisoikeuksista terrorismia torjuttaessa. Teoksessa Hurri, Samuli (toim.): Demokraattisen oikeuden ehdot. Kritiikki, politiikka ja kulttuuri. Kaarlo Tuorin 60-vuotishuhtikirja. Tutkijaliitto, Helsinki 2008.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Talentum, Helsinki. Toinen painos 2011.

Tuori, Kaarlo: Oikeus, valta ja demokratia. Helsinki 1990.

Tuori, Kaarlo: Yleinen järjestys ja turvallisuus – perusoikeusko? Lakimies 6–7/1999, s. 920–931.

Tuori, Kaarlo: Foucault'n oikeus. WSOY lakitieto, Helsinki 2002.

Tuori, Kaarlo: Oikeuden ratio ja voluntas. Sanoma Pro Oy 2007.

Uusitalo, Liisa (toim.): Vankilat, päihteet ja haittojen vähentäminen – tilannekatsaus. Kriminaalihuollon tukisäätiö 2005. Toinen painos 2006.

Uusitalo, Liisa: Siististi siviiliin – matalan kynnyksen terveysneuvonnan käynnistyminen vankiloissa. Terve-projektin loppuraportti. Kriminaalihuollon tukisäätiö 2009.

Van Dijk, Pieter – van Hoof, Godefridus: Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. Martinus Nijhoff Publishers 1998.

Van Zyl Smit, Dirk – Snacken, Sonja: Principles of European Prison Law and Policy: Penology and Human Rights. Oxford University Press 2009.

Varjonen, Vili: Huumetilanne Suomessa 2014. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 1/2015. Tampere 2015.

Viljanen, Jukka: Euroopan ihmisoikeussopimuksen rajoituslausekkeen tulkinnan yhteys perusoikeusuu-
distukseen – kohti yleistä perus- ja ihmisoikeuksien rajoituskriteeristöä. Oikeus 4/1995, s. 372–382.

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Sanoma Pro Oy 2001.

Vähimmäissääntöjen soveltaminen – Hyvän vankeinhoidon käsikirja. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen
julkaisu 4/97. Helsinki 1998.

Virallisaineisto

AOA 2245/4/02 Päätös perhetapaamisen myöntämisessä, 8.10.2003.

AOA 4300/2/06 Vankien puhelujen hinnoittelu, 2.4.2008.

AOA 1901/2/11 Päätös vankien sellin ulkopuolella viettämää aikaa koskevaan omaan aloitteiseen,
24.6.2015.

AOA 4243/4/14 Suljettujen vankiloiden vankipuhelinjärjestelmän hinnoittelu, 12.5.2015.

AOA 2245/2/15, päätöstä ei vielä annettu.

EOA 497/67 Päätös kanteluun vangin uskonnonvapautta koskevassa asiassa, 30.10.1968.

EOA 3870/2/05 Päätös vankilan tapaamistiloja koskevassa asiassa, 13.12.2007.

EOA 824/4/08 Turun vankilan tapaamisjärjestelyt eivät edistä vankeuslain tavoitteita, 18.1.2010.

EOA 1828/2/08 Päätös vankien kirjeenvaihdon tarkastamista ja lukemista koskevassa asiassa, 13.6.2008.

EOA 3752/4/08 Vangin kirjeenvaihdon tarkastaminen, 13.10.2010.

EOA 246/4/09, 23.4.2010.

EOA 3447/4/09 Vangin kirjeenvaihdon lukeminen, 11.10.2011.

EOA 437/4/10 ja 2659/5/10 Esitys kirjeenvaihtoon puuttumisesta ilmoittamista koskevan sääntelyn
tarkistamiseksi, 14.2.2012.

EOA 2011/2/10 Tarkkailuhaalarit puuttuvat vankien perusoikeuksiin, 31.12.2012.

EOA 2275/4/10.

EOA 2592/4/10 ja 4504/4/10 Vankien puhelimenkäyttöoikeus, 11.1.2011.

EOA 3705/4/10 Vangin puhelimenkäyttö ei edellytä lupaa 26.1.2011.

EOA 933/2/11 Vankien soittomahdollisuudet suljetuissa vankiloissa, 24.9.2013.

HE 239/1972 vp Hallituksen esitys eduskunnalle vapausrangaistuksia ja niiden täytäntöönpanoa rangais-
tuslaitoksissa sekä tutkintavankeutta koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

HE 309/1993 vp Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 66/1994 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen ja tutkintavankeudesta annetun lain muuttamisesta.

HE 1/1998 vp Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi Suomen hallitusmuodoksi.

HE 44/2002 vp Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 263/2004 vp Hallituksen esitys eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 234/2008 vp Hallituksen esitys laiksi passilain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 45/2014 vp Hallituksen esitys eduskunnalle vankeutta ja tutkintavankeutta koskevan lainsäädännön muuttamiseksi.

KM 1992:3 Perusoikeuskomitean mietintö.

LaVM 17/2014 vp – HE 45/2014 vp Lakivaliokunnan mietintö 17/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vankeutta ja tutkintavankeutta koskevan lainsäädännön muuttamiseksi.

PeVL 2/1990 vp – HE 22/1990 vp Perustuslakivaliokunnan lausunto 2/1990 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen ja siihen liittyvien lisäpöytäkirjojen eräiden määräysten hyväksymisestä.

PeVL 8/1995 vp – HE 57/1995 vp Perustuslakivaliokunnan lausunto 8/1995 vp. Hallituksen esitys laiksi poliisin tehtävien suorittamisesta puolustusvoimissa.

PeVL 7/1997 vp – HE 20/1997 vp Perustuslakivaliokunnan lausunto 7/1997 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi pakkokeinolain 5 a ja 6 luvun muuttamisesta.

PeVL 23/1997 vp – HE 6/1997 vp Perustuslakivaliokunnan lausunto 23/1997 vp. Hallituksen esitys oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.

PeVL 12/1998 vp – HE 10/1998 vp Perustuslakivaliokunnan lausunto 12/1998 vp. Hallituksen esitys laeiksi rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain, tutkintavankeudesta annetun lain, pakkokeinolain ja kansanterveyslain muuttamisesta.

PeVL 20/2005 vp – HE 263/2004 vp Perustuslakivaliokunnan lausunto 20/2005 vp. Hallituksen esitys vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

PeVL 14/2009 vp – HE 234/2008 vp Perustuslakivaliokunnan lausunto 14/2009 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi passilain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

PeVL 34/2014 vp – HE 45/2014 vp Perustuslakivaliokunnan lausunto 34/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vankeutta ja tutkintavankeutta koskevan lainsäädännön muuttamiseksi.

PeVL 9/2016 vp – HE 1/2016 vp Perustuslakivaliokunnan lausunto 9/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain 2 a ja 9 luvun muuttamisesta sekä pysäköinninvalvonnasta annetun lain 3 §:n muuttamisesta.

PeVM 25/1994 vp – HE 309/1993 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Oikeuskäytäntö

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Anchugov and Gladkov v. Russia, 11157/04, 4.7.2013.

Bozano v. France, no. 9990/82, 18.12.1986.

Dickson v. the United Kingdom, no. 44362/04, 4.12.2007.

Hirst v. the United Kingdom (no. 2), no. 74025/01, 6.10.2005.

Lindström and Mässeli v. Finland, no. 24630/10, 14.4.2014.

McHugh and Others v. the United Kingdom, no. 51987/08, 10.2.2015.

Messina v. Italy (no. 2), no. 25498/94, 28.9.2000.

Sari and Colak v. Turkey, nos. 42596/98+, 4.4.2006.

Scoppola (No. 3) v. Italy, 126/05, 22.5.2012.

Ucar v. Turkey, no. 52392/99, 11.4.2006.

Oslon käräjäoikeus

Anders Behring Breivik mot Staten v/Justis- og beredskapsdepartementet, 15-107496TVt-OTtR/02, 20.4.2016.

Internetlähteet

Annan, Kofi: Huume politiikkaa pitää tehdä terveyden ehdoilla. Pääkirjoitus Helsingin Sanomissa 16.4.2016. Luettu 6.6.2016. <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/a1460695157603>.

CPT Standards, luettu 15.6.2016. <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>.

CPT Visits, luettu 6.6.2016. <http://www.cpt.coe.int/en/visits.htm>.

Eduskunnan oikeusasiamiehen internetsivut. Luettu 7.6.2016. <http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/EOA/index.htm>.

Euroopan unionin virallinen lehti 2007/C/306/01. Luettu 12.6.2016. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=FI>.

Euroopan unionin virallinen lehti 2012/C 326/02. Euroopan unionin perusoikeuskirja. Luettu 19.7.2016. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=FI>.

Eurooppalainen komitea kidutuksen, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi. CPT-komiteasta lyhyesti. Luettu 15.6.2016. <http://www.cpt.coe.int/finnish.htm>.

Ilmoitus vankiluvusta 16. päivänä helmikuuta 2015. Tilasto Rikosseuraamuslaitoksen internetsivuilla 16.7.2015. Luettu 7.6.2016. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/tilastoja/6A9fc2mik/Vankilukuilmoitus_16.2.2015.pdf.

Kervinen, Elina: Breivikille osavoitto oikeustapauksessa Norjan valtiota vastaan. Uutinen Helsingin Sanomien verkkojulkaisussa 20.4.2016. Luettu 6.6.2016. <http://www.hs.fi/ulkomaat/a1461121827171?ref=a-artikkeli>.

Kervinen, Elina: Breivik-tuomio järkyttäneen norjalaisia, mutta osoittaa myös oikeusvaltion vahvuutta. Kommentti Helsingin Sanomien verkkojulkaisussa 20.4.2016. Luettu 6.6.2016. <http://www.hs.fi/ulkomaat/a1461126491375>.

Kärkkäinen, Jukka: Vankien terveystilanne. Kirjoitus Portti vapauteen -sivustolla 1.6.2011. Luettu 7.6.2016. http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2467/vankien_terveystilanne.

Perälä, Jussi: Huumausaineet vankilassa. Kirjoitus Portti vapauteen -sivustolla 18.4.2009. Luettu 7.6.2016. http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2486/huumausaineet_vankilassa.

Raninen, Janne: Tekniikan ihmelapsi. Blogikirjoitus Portti vapauteen -sivustolla 29.7.2014. Luettu 7.6.2016. http://www.porttivapauteen.fi/blogi/kirjoitukset/67/tekniikan_ihmelapsi.

Ranta, Niko: Turun vankilaan on yritetty viedä huumeita uskomattomilla tavoilla – katso kuvat. Uutinen Ilta-Sanomissa 29.9.2014. Luettu 19.7.2016. <http://www.iltasanomat.fi/kotimaa/art-2000000813879.html>.

Tamminen, Eeva: Päihteet, mielenterveys ja vankeus. Kirjoitus Portti vapauteen -sivustolla 19.4.2010. Luettu 7.6.2016. http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2487/paihteet_mielenterveys_ja_vankeus.

Turun vankila. Turun vankilan esittely Rikosseuraamuslaitoksen verkkosivuilla 4.7.2016. Luettu 19.7.2016. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjajhteystiedot/vankilat/turunvankila.html>.

Vangeille otetaan käyttöön maksukortit. Tiedote Rikosseuraamuslaitoksen internetsivuilla 3.5.2016. Luettu 7.6.2016. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteetjauutiset/2016/05/vangeilleotetaankayttoonmaksukortit.html>.

Vangeille voi nyt lähettää sähköpostia suljettuun vankilaan. Tiedote Rikosseuraamuslaitoksen internetsivulla 17.12.2015. Luettu 21.7.2016. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteetjauutiset/2015/12/vangeillevoinytlahettaasahkopostiasuljettuunvankilaan.html>.

YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus, Suomen hallituksen vahvistama käännös. Luettu 7.6.2016. http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/fin.pdf.

Muut lähteet

CPT/Inf (2005) 13 Report to the Austrian Government on the visit to Austria carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT).

CPT/Inf (2006) 3 Report to the Icelandic Government on the visit to Iceland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT).

CPT/Inf (2006) 41 Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT).

CPT/Inf (2009) 5 Selonteko Suomen hallitukselle kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimivan eurooppalaisen komitean (CPT) käynnistä Suomessa. *Epävirallinen käännös.*

CPT/Inf (2009) 34 Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT).

CPT/Inf (2015) 25 Selonteko Suomen hallitukselle kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimivan eurooppalaisen komitean (CPT) käynnistä Suomessa. *Epävirallinen käännös.*

CPT/Inf (2015) 33 Suomen hallituksen vastaus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimivan eurooppalaisen komitean (CPT) selontekoon sen käynnistä Suomessa 22.9.–2.10.2014.

European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Opinion on the Constitution of Finland adopted by the Venice Commission at its 74th plenary session (Opinion No. 420/2007 CDL-AD(2008)010). Suomen perustuslakia koskeva Venetsia-toimikunnan lausunto.

European Court of Human Rights. Factsheet – Prisoners’ right to vote. July 2016. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tiedote.

Janne Ranisen kirjalliset vastaukset esittämiini haastattelukysymyksiin 30.5.2016 ja 3.6.2016.

Olika former av normkontroll. Grundlagsutredningens rapport VIII. Stockholm 2007. SOU 2007:85. Asiantuntijaryhmän raportti.

Regeringens proposition 2009/10:135. Ruotsin vankeuslain esityöt.

Tarja Sassin puhelinhaastattelu ja sen perusteella tehdyt muistiinpanot 3.6.2016.

Lyhenteet

AOA	Apulaisoikeusasiamies
CPT	Eurooppalainen komitea kidutuksen, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)
EIS	Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (Euroopan ihmisoikeussopimus), SopS 63/1999
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EOA	Eduskunnan oikeusasiamies
HE	Hallituksen esitys
JulkL	Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (julkisuuslaki), 621/1999
KP-oikeudet	Kansalaisoikeudet ja poliittiset oikeudet
KP-sopimus	YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus, SopS 8/1976
LOS	YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus, SopS 60/1991
OA	Oikeusasiamies
PeVL	Perustuslakivaliokunnan lausunto
PeVM	Perustuslakivaliokunnan mietintö
PL	Suomen perustuslaki, 731/1999
TSS-oikeudet	Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 Aluksi

1.1 Johdanto

”Muurien ulkopuolella kuulee monien puhuvan siitä, kuinka vankiloiden olot ovat liian mukavat. Tuntuu, että he eivät ymmärrä, että vapaudenriisto on pahinta, mitä ihminen voi kokea – olivat olosuhteet kuinka mukavat tahansa.” – Arman Alizad televisio-ohjelmassa ”Arman pohjantähden alla” 5.4.2016

Vankeus, vankiloista ja vangeista puhumattakaan, herättää paljon tunteita. Rikokset ja rikolliset provosoi-
vat myös täysin ulkopuolisia henkilöitä ja epäoikeudenmukaisiksi koetut teot ja rangaistukset voivat nos-
taa pintaan vaistonvaraisia ajatuksia siitä, kuinka rikoksentekijöitä tulisi kohdella. Vankeuslain (767/2005)
1 luvun 2 §:n mukaan vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on kuitenkin lisätä vangin valmiuksia ri-
koksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämäntapaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää
rikosten tekeminen rangaistusaikana – ei suinkaan panna rangaistusta täytäntöön mahdollisimman epäin-
himillisesti tai eristää rikoksen tehnyt loppuelämäkseen yhteiskunnasta. Vankeuden täytäntöönpanon si-
sällöstä säädetään vankeuslain 1 luvun 3 §:ssä. Lainkohdan mukaan vankilan olot on järjestettävä niin
pitkälle kuin mahdollista vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja ja vapaudenmenetyksestä aiheu-
tuvia haittoja on pyrittävä ehkäisemään. Tämä niin sanottu normalisuusperiaate on ikään kuin vangin
oikeuksien takuu ja vankeuden täytäntöönpanon sisällölle asetettujen vaatimusten yhteenveto, ja sen to-
teuttamisella pyritään ehkäisemään vankeudesta johtuvia haittavaikutuksia.¹

Vaikka vankeuden luonteessa on modernin vankilalaitoksen historian aikana tapahtunut suuria muutok-
sia, vankila on edelleen suomalaisen oikeusjärjestelmän viimesijaisin ja ankarin rangaistusmuoto, joka jo
itsessään luo radikaaleja rajoitteita henkilön perus- ja ihmisoikeuksille. Perustavanlaatuisimpana näistä
näyttäytyy vankeudessa käytännössä mitätöityvä, Suomen perustuslain (731/1999, jäljempänä ”perustus-
laki” tai ”PL”) 7.1 §:n säännöksellä turvattu oikeus henkilökohtaiseen vapauteen. Merkittävästi jokapäi-
väiseen elämään vaikuttavia rajoituksia sisältyy myös esimerkiksi liikkumisvapauteen, yhteydenpitoon ja
omaisuuden hallussapitoon. Vaikka vankeuslailla taataan vangille oikeus muun muassa opiskeluun, päi-
vittäiseen ulkoiluun ja terveelliseen ravintoon, rajoittaa vankilassa olo tosiasiallisesti näitäkin oikeuksia.

¹ Lappi-Seppälä 2006, s. 95.

Ulkoilumaasto ei ole vangin vapaasti valittavissa eikä vanki saa päättää, mitä ruokaa laitoksessa minäkin päivänä tarjotaan. On tärkeää hahmottaa vankeusrangaistuksen suorittamisen kokonaisvaltaisuus, jotta voi ymmärtää, miksi myös vanki on suojattu perus- ja ihmisoikeuksilla ja miksi näiden oikeuksien toteutuminen pyritään turvaamaan mahdollisimman täysimääräisesti vankeudesta huolimatta.

Tiedostan sen, että vankien oikeuksiin liittyy voimakas arvo- ja asennelataus. Yksi viimeisimmistä – toki myös äärimmäisimmistä – esimerkeistä liittyy Norjassa vuoden 2011 heinäkuussa 77 ihmistä murhanneen Anders Behring Breivikin oikeudenkäyntiin Norjan valtiota vastaan. Oslon käräjäoikeus antoi 20.4.2016 tuomion, jonka mukaan Norjan valtio on rikkonut Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 63/1999, jäljempänä myös ”EIS”) 3 artiklaa, joka kieltää kidutuksen ja epäinhimillisen ja halventavan kohtelun ja rangaistuksen². Useat norjalaiset asiantuntijat³ pitävät käräjäoikeuden tuomiota yllättävänä, mutta myös rohkeana osoituksena vahvasta oikeusvaltiosta ja tuomioistuinten riippumattomuudesta⁴. Kansalaisten keskuudessa tuomiosta on noussut kohu myös Suomessa. Turhautumisen, halveksunnan ja vihan kohteeksi ovat joutuneet Breivikin lisäksi Norjan valtio ja oikeuslaitos, Euroopan ihmisoikeussopimus ja tuomiosta uutisoineet journalistit.⁵ Muun muassa tämän esimerkin perusteella voikin todeta paitsi vankien oikeuksien turvaamisen myös niiden tutkimisen olevan omalla tavallaan arvo- ja asennekysymys. Tutkimukseni tavoitteena ei ole ottaa kantaa vankien tekemiin rikoksiin eikä arvostella tai toisaalta myöskään puolustaa valintoja ja tapahtumia, jotka ovat vaikuttaneet vankeustuomion taustalla. Tarkoitukseni on nostaa esille yhden yhteiskunnassa usein varjoon jäävän ihmisryhmän ääni ja muistuttaa, että vankilan olosuhteet ja vangin kohtelu ja hänen oikeuksiensa toteutuminen vaikuttavat paitsi vankiin itseensä ja hänen läheisiinsä, myös koko ympäröivään yhteiskuntaan viimeistään vangin vapautuessa.

² Lue tuomio kokonaisuudessaan osoitteesta http://www.domstol.no/globalassets/upload/obyrr/internett/nyheter/2016/3197_001.pdf.

³ Muun muassa Norjan valtiota oikeudenkäynnissä edustanut Marius Emerland, erityistapauksiin erikoistunut asianajaja Thomas Horn ja Norjan oikeusministeri Anders Anundsen. Ks. <http://www.hs.fi/ulkomaat/a1461121827171?ref=a-artikkeli>.

⁴ Lähemmin aiheesta esimerkiksi Helsingin Sanomien 20.4.2016 julkaistusta uutisesta ja sen kommentista <http://www.hs.fi/ulkomaat/a1461121827171?ref=a-artikkeli>; <http://www.hs.fi/ulkomaat/a1461126491375>.

⁵ Lukijat ovat kommentoineet hyvin värikkäästi edellä mainitsemani Helsingin Sanomien uutista ja sen kommenttia. Seuraavat kommentit edustavat jotakuinkin keskustelun ääripäitä: ”Mielestäni tämä päätös on sitä äärimmäistä ja käsittämätöntä pahaa vastaan, jota Breivikin teot ovat osoittaneet. Päätös eivät perustu kostonhimoon tai lähes oikeuskelpoisuuden epäamiselle. Näin oikeusvaltio osoittaa voimansa ja uskottavuutensa” (nimimerkki Espoo 66). ”Onneksi on oikeus, joka nojaa lakiin. Muutoinhan Breivik olisi laitettu maanalaiseen kosteaan selliin rottien ja luteiden kaveriksi ja häntä olisi kidutettu päivittäin. Tietysti suuri osa ihmisistä olisi langettanut Breivikille kuolemantuomion, mahdollisimman kauhealla tavalla toteutettuna. Mutta onneksi on olemassa laki ja oikeus.” (nimimerkki Pekka Siikala). Nämä kommentit ja lisää keskustelua aiheesta osoitteessa <http://www.hs.fi/ulkomaat/a1461121827171?ref=a-artikkeli>.

Myös se, että vangin yhteydenpito-oikeutta ei ole Suomessa juurikaan tutkittu, tekee tutkimuksestani tärkeän ja tarpeellisen. Vankilan olosuhteita ja perhekäytäntöjä koskevissa tutkimuksissa sivutaan myös yhteydenpitoa, mutta nimenomaisesti yhteydenpitoon keskittyvää tutkimusta on tehty hyvin vähän. Lisäksi yhteydenpito-oikeutta koskevissa tutkimuksissa ja kirjallisuudessa on painotettu eri yhteydenpitomahdollisuuksia ja niiden toteutumista eikä niinkään käsitelty yhteydenpitoa vangin perus- ja ihmisoikeutena. Vuonna 2015 voimaan tulleen vankeuslain uudistuksen seurauksena yhteydenpitoa koskeva tutkimus on myös joiltain osin vanhentunutta. Lainsäädännön uudistuksen vaikutuksia yhteydenpito-oikeuden toteutumiseen olisikin tärkeä tutkia tulevaisuudessa myös empiirisesti. Tärkeimpänä syynä tämän tutkielman kirjoittamiselle pidän kuitenkin vankien oikeuksien ja niiden toteutumisen tason esiin tuomista. Koen, että näistä kysymyksistä keskustelu on paras keino lisätä tietoisuutta vankiloiden olosuhteista ja vaikuttaa siihen, että yhteiskunnan asenneympäristö perustuisi ennakkoluulojen sijaan tietoon.

1.2 Tutkimuskysymyksistä ja aiheen rajauksesta

Keskityn tutkielmassani tarkastelemaan ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavien vankien oikeutta pitää yhteyttä läheisiinsä vankilasta käsin. Tarkastelun kohteena ovat vankeusvangit, joten en käsittele erikseen tutkintavankien yhteydenpito-oikeutta. Yhteydenpidolla tarkoitan vangin tapaamisoikeutta sekä kirjeenvaihtoa, puheluita, sähköistä viestintää ja videoyhteyden välityksellä käytäviä keskusteluja. Sekä vankeuslain säännökset että perus- ja ihmisoikeudet koskevat kaikkia Suomen lainkäyttöpiirissä olevia ihmisiä. Ulkomaalaisilla vangeilla ja vangeilla, joiden läheisiä asuu muusta syystä toisessa maassa, on siten samat yhteydenpitomahdollisuudet kuin suomalaisilla vangeilla, joiden kaikki läheiset asuvat Suomessa. Niinpä en erottelekaan ulkomaalaisten ja suomalaisten vankien yhteydenpito-oikeutta yksittäisiä esimerkitapauksia lukuun ottamatta.

Tutkielmassani selvitän, millainen vangin asema on perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta, millaisia yhteydenpitomahdollisuuksia vangille tarjotaan vankilassa ja kuinka nämä yhteydenpitomahdollisuudet toteutuvat käytännössä. Aloitan tutkielmani kartoittamalla vangin asemaa perus- ja ihmisoikeuksien kohteena sekä tässä asemassa tapahtuneita muutoksia. Pyrin vastaamaan esimerkkien kautta kysymykseen siitä, kuinka vangin perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat rangaistusaikana ja millaisia rajoituksia oikeuksiin kohdistuu. Kiinnitän huomiota erityisesti tilanteisiin, joissa vangin oikeutta yksityis- ja perhe-elämään rajoitetaan ja arvioin näiden rajoitusten asianmukaisuutta. Käytän tilanteita myös esimerkkeinä siitä, kuinka

vangin perus- ja ihmisoikeuksiin suhtaudutaan lainsäädännön tasolla ja vankiloissa. Ensimmäisen varsinaisen pääluvun lopuksi esittelen vielä toimielimet, jotka valvovat erityisesti vangin perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista ja teen lyhyen katsauksen suomalaisen perus- ja ihmisoikeuskontrollin keinoihin sekä tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Tämän jälkeen keskityn tarkemmin yhteydenpitoon perus- ja ihmisoikeutena ja lopulta kokoon yhteen vangille tarjottavat yhteydenpitomahdollisuudet sekä havainnollistan niiden toteutumista esimerkkien avulla. Tarkastelen myös sitä, kuinka perus- ja ihmisoikeudet on otettu huomioon vangille tarjottavissa yhteydenpitomahdollisuuksissa. Arvioin löytämäni tiedon perusteella, voitaisiinko vangin ja hänen läheistensä yhteydenpito-oikeuden toteutumista turvata kattavammin ja pyrin muotoilemaan ehdotuksia yhteydenpito-oikeuden tehokkaammaksi toteuttamiseksi. Kiinnitän myös huomiota siihen, kuinka oikeus yhteydenpitoon toteutuu erityisesti yksityis- ja perhe-elämää sekä yhdenvertaisuutta suojaavien perus- ja ihmisoikeuksien kannalta tarkasteltuna.

Mahdollistamalla yhteydenpito ja tukemalla vangin ihmissuhteita pyritään vähentämään vankeudesta aiheutuvia haittoja ja edistämään vangin integroitumista takaisin yhteiskuntaan vapautumisen jälkeen. Vankeuden jälkeisen elämän lisäksi yhteydenpidolla on merkitystä jo rangaistusta suoritettaessa: suomalaisessa vankilaelämän laatua selvittäneessä tutkimuksessa on todettu toimivien yhteydenpitomahdollisuuksien olevan vangille yksi tärkeimmistä elämänlaatuun vaikuttavista tekijöistä vankeusaikana⁶. Keskityn tutkielmassani niihin yhteydenpitomahdollisuuksiin, jotka mainitaan vankeuslaissa ja jotka voidaan toteuttaa vankilassa. Tämän vuoksi käsittelemättä jäävät muun muassa poistumisluvat sekä vangille ja hänen läheisilleen järjestettävät perheleirit. Olen rajannut myös asiamiehen ja viranomaisten kanssa käytävää yhteydenpitoa koskevan sääntelyn tämän tutkielman ulkopuolelle. En myöskään käsittele vangin muuta internetin käyttöä kuin sähköpostitse tapahtuvaa yhteydenpitoa enkä ota kantaa vankien keskinäiseen yhteydenpitoon, paitsi mikäli vankeja voidaan pitää toisilleen läheisinä henkilöinä.

Vankeuslain 1 luvun 5 a §:ään sisältyy vangin lähiomaisen ja muun läheisen määritelmä⁷. Koska vangin yhteydenpitomahdollisuudet eivät kuitenkaan rajoitu pelkästään tähän henkilöpiiriin, tarkoitan tässä tutkielmassa *läheisellä* vangin subjektiivista kokemusta hänelle läheisestä henkilöstä. Valintaani tukee se, että perheenjäsenen ollessa vankilassa myös perheen käsite voi muuttaa muotoaan. Saman katon alla elävän

⁶ Linderborg ym. 2015, s. 178 ja Linderborg ym. 2012, s. 69.

⁷ Vankeuslain mukaan lähiomaisella tarkoitetaan vangin aviopuolisoa ja sisaruksia sekä vangin suoraan ylenevässä ja alenevassa polvessa olevia sukulaisia. Muulla läheisellä tarkoitetaan vangin avopuolisoa tai muuta henkilöä, jonka kanssa vanki on asunut ennen vankilaan tuloaan.

ydinperheen määritelmä ei enää päde, kun yksi perheenjäsenistä on eristetty yhteiskunnasta. Lisäksi on muistettava, että vangille voi muodostua läheisiä ja perhesuhteiden kaltaisia ihmissuhteita muihinkin kuin omiin lähisukulaisiin tai ydinperheen jäseniin. Toisaalta ennen vankeutta syntyneiden ihmissuhteiden syvyys ja pysyvyys joutuvat vankeusaikana koetukselle, ja mikäli vangin läheisten piiri rajattaisiin lain määritelmien mukaiseksi, jäisi osa vangin tosiasiallisista läheisistä käsittelyn ulkopuolelle.⁸

1.3 Tutkimusmetodeista

Rikosoikeudelliselle tutkimukselle tyypillisesti myös tämän tutkimuksen metodeissa yhdistyvät toisaalta lainopilliset ja toisaalta kriminologiset ja oikeussosiologiset näkökulmat⁹. Huomattavan suuri osa vangin yhteydenpito-oikeutta käsittelevästä tutkimuksesta on muuta kuin puhtaasti oikeustieteellistä ja muiden kuin oikeustieteilijöiden tekemää. Tieteenalojen rajat ovatkin joiltain osin hämärtyneet – mielestäni positiivisesti – tätä tutkielmaa kirjoittaessani. Tutkimuksen teoreettiset osuudet pohjautuvat lainoppiin, ja sen lisäksi, että olen etsinyt lainsäädännöstä vastauksia kysymykseen ”mitä säädetään”, olen selvittänyt lain esitöistä syitä sille, *miksi näin säädetään*. Kriminologian piiristä erityishuomioni kohteeksi on valikoitunut penologiaksi kutsuttu alue, rikollisuuden kontrollijärjestelmän ja sen toiminnan tutkimus¹⁰. Vankeusrangaistusta ja sen toimintaa tutkiessani koin tärkeäksi vangin yhteydenpitomahdollisuuksien todellisen tilan tarkastelun pelkän lainsäädännön ja lain esitöiden kartoittamisen sijaan. Yhteydenpidon suhteen vallitsevan tilanteen konkretisoimiseksi käytän apunani eduskunnan oikeusasiamiehen (jäljempänä myös ”EOA” tai ”oikeusasiamies”) päätöksiä, joilla on otettu kantaa ja annettu toimintaohjeita yhteydenpito-oikeuteen liittyen. Olen saanut arvokasta tietoa myös raporteista, joita CPT (Eurooppalainen komitea kidutuksen, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi) on antanut vierailtuaan suomalaisissa vankiloissa. Vankien kokemusten esiin tuomisen kannalta tärkeitä lähteitäni olivat erityisesti Rikoseuraamuslaitoksen teettämät, suomalaisen vankilaelämän laatua kartoittaneet tutkimukset¹¹ ja Kriminaali-huollon tukisäätiö Kritsin Lähelle-raportti. Uskaltaudun vielä luonnehtimaan tutkimusorientaatiotani ja tutkimukseni tavoitteita kriminaalipoliittisiksi¹². Tarkoitukseni onkin paitsi koota yhteen tietoa vangin ja hänen läheistensä yhteydenpito-oikeuden toteutumisen tasosta myös suorittaa punnintaa yhteydenpi-

⁸ Enroos 2015, s. 96 ja 110.

⁹ Lappi-Seppälä 1997, s. 190–191.

¹⁰ Lappi-Seppälä 1997, s. 193.

¹¹ Linderborg ym. 2012 ja Linderborg ym. 2015.

¹² Ks. kriminaalipoliitikasta ja kriminaalipoliittisesti orientoituneesta tutkimuksesta Lappi-Seppälä 1997, s. 193–194.

toon liittyvien, erisuuntaisten tavoitteiden välillä ja tarjota mahdollisuuksia yhteydenpito-oikeuden toteuttamisen käytäntöihin siten, että niissä otettaisiin entistä paremmin huomioon vangin ja hänen läheistensä perus- ja ihmisoikeudet.

Olen tehnyt tutkielmaani varten kaksi vapaamuotoista haastattelua. Helsingin vankilassa elinkautista vankeusrangaistusta suorittava Janne Raninen on kirjoittanut minulle kokemuksistaan vankiloiden yhteydenpitoikäntöjen ja yhteydenpito-oikeuden toteutumisen suhteen. Raninen on tullut isäksi vankeusrangaistuksensa aikana ja ollut mukana perustamassa haastavissa olosuhteissa kasvavien lasten hyväksi toimivaa Voikukkalapset ry -nimistä yhdistystä. Lisäksi Raninen on kirjoittanut vuonna 2013 julkaistun kirjan ”Isänä vankilassa”, jota varten hän on haastatellut vankeusrangaistukseen tuomittuja vanhempia ja vankien perheenjäseniä. Ranisella on perhettä ja ystäviä myös Ruotsissa, joten hänellä on kokemusta siitä, kuinka yhteydenpito toisessa maassa asuvien läheisten kanssa on järjestetty. Helsingin vankilan lisäksi Raninen on suorittanut tuomiotaan kymmenessä muussa suomalaisessa vankilassa¹³. Ranisen esittämät näkemykset ovat tietenkin yhden henkilön subjektiivisia kokemuksia, eikä niistä voi tehdä suoria johtopäätöksiä yhteydenpito-oikeuden toteutumisesta. Hänellä on kuitenkin laaja näkemys vankilasta käsin tapahtuvasta yhteydenpidosta, eri yhteydenpitomahdollisuuksien käytännön toteuttamisesta ja vankiloiden välisistä eroavaisuuksista. Toinen haastateltavani on Kriminaalihuollon tukisäätiön perhetyön päällikkö Tarja Sassi, jota haastattelin puhelimitse kesäkuussa 2016. Vuodesta 2005 lähtien Sassi on muun muassa kouluttanut vankien ja näiden läheisten kanssa työskenteleviä henkilöitä ja ollut mukana vertaisryhmätöinnässä ja projekteissa, joilla on pyritty parantamaan vankien ja heidän läheistensä olosuhteita. Sassi tekee tiivistä yhteistyötä muun muassa Lapsiasiavaltuutetun ja Rikosseuraamuslaitoksen virkamiesten kanssa ja on osallistunut sekä vankeuslain uudistustyöhön että Rikosseuraamuslaitoksen lapsi- ja perhetyön linjausten valmisteluun.

¹³ Mukaan on laskettu poliisi- ja tutkintavankilat sekä suljetut ja avolaitokset.

2 Vanki perus- ja ihmisoikeuksien kentällä

2.1 Mitä ovat perus- ja ihmisoikeudet?

Ihmisoikeudet ovat kansainvälisillä ihmisoikeusasiakirjoilla turvattuja, kaikille ihmisille yhtäläisesti kuuluvia perustavanlaatuisia oikeuksia. Ihmisoikeuksien varhaisimman perustan nähdään yleensä ulottuvan jo valistusajalle, jolloin vallankumoukset ja uskonsodat värjivät Euroopan ja Pohjois-Amerikan historiaa. Kansalaiset tuskastuivat valtiiovallan rajuun kasvuun, mikä johti yksilön oikeuksia koskevan tietoisuuden ja kiinnostuksen leviämiseen. Vastarinta alkoi Iso-Britanniasta 1600-luvulla ja saavutti huippunsa 1700-luvun lopulla Ranskan vallankumouksen ja Yhdysvaltojen itsenäistymisen myötä.¹⁴ Kesti kuitenkin lähes kaksi vuosisataa ennen kuin ihmisoikeudet tunnustettiin maailmanlaajuisesti. Toisen maailmansodan kokemusten jälkeen kansainvälisessä yhteisössä pidettiin välttämättömänä luoda yleismaailmalliset säännöt, jotka estäisivät valtioita julistamasta sotaa jotakin kansallista, uskonnollista tai etnistä ryhmää vastaan ja tuhoamasta ryhmän jäseniä. Yhdistyneet kansakunnat (jäljempää myös ”YK”) perustettiin vuonna 1945 turvaamaan tämän tavoitteen toteutumista, ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen on ollut yksi YK:n päämääristä heti järjestön perustamisesta lähtien. Viimein yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus vuodelta 1948 ulotti ihmisoikeudet koskemaan kaikkia ihmisiä synnyinmaahan, uskontoon tai taloudelliseen asemaan katsomatta.¹⁵ Yhdistyneiden kansakuntien esimerkkiä seurattiin myös Euroopan tasolla, kun maanosan laajin ja vanhin poliittinen yhteistyö- ja ihmisoikeusjärjestö Euroopan neuvosto (jäljempänä myös ”EN”) perustettiin vuonna 1949¹⁶.

Suomi on sitoutunut kymmeneen kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin katsottaviin sopimuksiin, joista keskeisimmät on laadittu YK:n, Euroopan neuvoston, Euroopan unionin ja Kansainvälisen työjärjestön piirissä. Ihmisoikeuksilla on tarkoitus määritellä kansallisen, laintasaisen perusoikeussääntelyn vähimmäisvaatimukset. Vaikka ihmisoikeuksilla ja perusoikeuksilla on sääntelyn tasolla erilainen pohja, koskevat ne sisällöllisesti hyvin samoja asioita.¹⁷ Suomen ratifioimista ihmisoikeussopimuksista merkityksellisimpänä voidaan pitää Euroopan neuvoston piirissä vuonna 1950 hyväksyttyä Euroopan ihmisoikeussopimusta (EIS), joka tuli Suomessa voimaan vuoden 1990 toukokuussa. Euroopan ihmisoikeussopimuksen

¹⁴ Laajemmin ihmisoikeuksien synnystä esim. Karstedt 2007.

¹⁵ Hallberg ym. 2011, s. 172–173.

¹⁶ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 1.

¹⁷ Hallberg ym. 2011, s. 35.

taustalla on ajatus YK:n yleismaailmallisessa ihmisoikeuksien julistuksessa mainittujen oikeuksien konkretisoimisesta ja voimaansaattamisesta, ja siinä missä ihmisoikeuksien julistus on merkityksellisyydestään huolimatta vain *julistus*, Euroopan ihmisoikeussopimus on voimassa Suomessa laintasoisena säädöksenä.¹⁸ Perustuslakivaliokunnan antaman mietinnön mukaan EIS:n kanssa ristiriidassa olevalle kansalliselle laille tulee antaa EIS:n kanssa sopusoinnussa oleva sisältö, koska ei voida ajatella lainsäätäjän tarkoittaneen säätää sen kanssa ristiriitaista lakia¹⁹. Perustuslakivaliokunta linjasi, että lakien tulkintakäytännön tulee olla ihmisoikeusystävällistä²⁰, ja muun muassa Euroopan neuvoston jäseneksi liittyminen ja Euroopan ihmisoikeussopimukseen sitoutuminen johtivatkin suomalaisen perusoikeussäätelyn päivittämistarpeeseen. Perustuslain edeltäjään, Suomen hallitusmuotoon, lähes muuttumattomina vuodesta 1919 lähtien sisällyneet perusoikeudet²¹ liittyivät lähinnä lainsäätäjän toimiin ja lainsäädäntöjärjestykseen eivätkä vastanneet enää kansainvälisten ihmisoikeussopimusten edellyttämää tasoa. Vielä 1980-luvun lopulla ajateltiin, että tuomioistuimilla ei ollut oikeutta valvoa lakien perustuslainmukaisuutta, eikä perus- ja ihmisoikeuksilla ollut asemaa suoraan sovellettavana oikeutena²². Vuoden 1995 perusoikeusuudistuksesta annetussa hallituksen esityksessä todetaan perusoikeuksien luonteen muuttuneen yksilön oikeuksien suuntaan vasta perusoikeusuudistusta edeltäneiden kahden vuosikymmenen aikana. Uudistuksella pyrittiin lain esitöiden mukaan myös siihen, että yksilöt voisivat entistä useammin vedota suoraan heille kuuluviin perusoikeuksiin sekä selkeämmin hahmottaa oman asemansa ja omat oikeutensa suhteessa yhteiskuntaan, julkiseen valtaan ja ympäristöön.²³

¹⁸ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 2 ja 5.

¹⁹ PeVM 25/1994 vp, s. 5.

²⁰ PeVL 2/1990 vp, s. 3.

²¹ HE 309/1993 vp, s. 6. Ainoa uudistus perusoikeuksiin oli tehty vuonna 1972, jolloin hallitusmuotoon kirjattiin oikeus työhön.

²² Lavapuro 2010, s. 4. Tuomioistuinten kieltö kontrolloida lakien perustuslainmukaisuutta johdettiin tulkinnalla HM 92.2 §:sta. Lainkohdan mukaan jos asetuksessa oleva säännös on ristiriidassa perustuslain tai muun lain kanssa, älköön tuomari tai muu virkamies sitä sovelluttako. Koska säännöksessä mainittiin ainoastaan asetukseen sisältyvä ristiriita perustuslain tai lain kanssa, tulkittiin sitä samalla kielloksi tarkastella lain ja perustuslain välistä suhdetta.

²³ HE 309/1993 vp, s. 5–6 ja 8. Yksi ihmisoikeuksien erityispiirteistä on niiden universaalisuuteen liittyvä vaatimus siitä, että ihmisoikeudet taataan kaikille valtion oikeudenkäyttöpiirissä oleville ihmisille riippumatta heidän kansalaisuudestaan ja siitä, onko heidän kotimaansa sitoutunut kyseiseen ihmisoikeussopimukseen. Vaatimus aiheutti muutospaineita myös Suomen perustuslakiin, jonka sääntelyllä oli aiemmin turvattu perusoikeudet vain Suomen kansalaisille. Perusoikeusuudistuksen myötä perusoikeuksien soveltamisalaa laajennettiin koskemaan kaikkia Suomen lainkäyttöpiirissä olevia ihmisiä kansalaisuudesta riippumatta. Ks. ihmisoikeuksien universaalista luonteesta esim. Hallberg ym. 2011, s. 172 ja 174–175 ja perusoikeusuudistuksen esitöistä mm. HE 309/1993 vp, s. 5–6 ja 8 sekä PeVM 25/1994 vp, s. 2.

Perusoikeusuudistuksen jälkeen suomalaisen lainsäädäntöön sisältyvät perusoikeudet ovat muodollisesti ilmentäneet ihmisoikeussopimusten takaamaa suojaa ja osittain jopa ylittäneet kansainväliset vaatimukset.²⁴ Käytännössä perusoikeuskulttuurissa tapahtuneeseen murrokseen²⁵ sopeutuminen on kuitenkin vienyt aikaa ja vaatinut perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvonnan uutta työnjakoa. Onkin edelleen joiltain osin kyseenalaista, sovelletaanko Suomessa perus- ja ihmisoikeussäännöksiä niiden alkuperäisen tarkoituksen mukaisesti, yksilön oikeuksien turvaamiseksi²⁶. Palaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvontaan vielä uudelleen luvussa 2.4.1 ”Kuka valvoo perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista?”, jossa esittelen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista valvovia elimiä ja niiden tehtäviä perusoikeuksien kontrolloinnissa.

Vaikka ihmisoikeuksien syntyyn liittyy kiinteästi ajatus ihmisryhmien suojelusta ja oikeuksien turvaamisesta, on vielä syytä korostaa perus- ja ihmisoikeuksien luonnetta yksilön oikeuksina. Niiden sovellettavuus ei ole sen enempää ihmisen kansalaisuudesta kuin hänen yhteiskunnallisesta asemastaan riippuvainen. Myöskään ihmisen omilla teoilla ei ole vaikutusta siihen, ulottuuko perus- ja ihmisoikeuksien suoja häneen, vaan nämä kaikkein tärkeimmät oikeudet taataan myös vakavimpia rikoksia tehneille ihmisille. Lähtökohtana on siis, että myös vanki on perus- ja ihmisoikeuksien kohde, eikä hänen oikeuksiaan saa rangaistusaikana rajoittaa kuin välttämättömillä ja hyväksyttävillä lakiin perustuvilla edellytyksillä²⁷. Juuri tähän vaatimukseen kiteytyy tietyllä tavalla perus- ja ihmisoikeuksien sekä oikeusvaltion ydin ja voimallisuus: kohtelemalla ihmisiä yhdenvertaisesti voidaan osoittaa, että oikeusjärjestelmä on ikään kuin kaikkien ihmisten ja kaikenlaisten tekojen yläpuolella. On ensiarvoisen tärkeää, että lakeja säättävät ja soveltavat tahot eivät alennu kohtelemaan rikoksentekejiä mielivaltaisesti esimerkiksi sallimalla yksityishenkilöiden kostaa heihin kohdistuneet rikokset oma-aloitteisesti. Jos edes se taho, joka on valtuutettu soveltamaan lakeja, ei noudattaisi niitä, olisi oikeusjärjestelmän uskottavuus ja sitä kautta myös kansalaisten motivaatio sitoutua siihen vakavassa vaarassa.²⁸

²⁴ Suomen perustuslailla tarjotaan EIS:ta kattavampaa suojaa mm. perusoikeuksina turvattujen TSS-oikeuksien ja oikeusturvan muodossa. Aiheesta lähemmin esim. Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 5, alaviite 23.

²⁵ Perusoikeuskulttuurin murroksella viitataan vuoden 1995 perusoikeusuudistukseen ja uudistusta edeltäneisiin tapahtumiin, kuten Suomen liittymiseen Euroopan neuvostoon ja EIS:n ratifiointiin sekä näiden aiheuttamiin, jo tässäkin tutkielmassa aiemmin mainittuihin uudistustarpeisiin. Kansainvälisiin ihmisoikeusvelvoitteisiin sitoutuminen puolestaan käynnisti ihmisoikeuskulttuurin murroksena tunnetun tapahtumaketjun, joka johti perusoikeuskulttuurin murrokseen muutamaa vuotta myöhemmin. Käsitteet ovat sisällöllisesti hyvin lähellä toisiaan. Ks. esim. Lavapuro 2010, s. 9–11 ja Viljanen 2001, s. 1–12.

²⁶ Ks. esim. Lavapuro 2010, s. 250 ja 253; Hidén 2002, s. 1182–1183.

²⁷ Lue muista perusoikeuksien yleisistä rajoitusedellytyksistä PeVM 25/1994 vp, s. 5 sekä tämän tutkielman luvusta 2.3.1.

²⁸ Tällainen ”silmiä silmästä – hammas hampaasta” -ajattelu, joka edellä viittaamaani Anders Behring Breivikin tapaukseen liittyen vaikutti saavan osakseen kannatusta, olisi toimivan ja hyväksyttävän oikeusjärjestelmän kannalta kestävä ajatus. Rikosten kostaminen rikoksilla ja epäinhimillisen rangaistusten käyttäminen luovat vaikutelman riitelevistä lapsista, jotka haavat vuorotellen aiheuttaa toisilleen pahaa oloa, ja joiden kiista ei sen vuoksi lopu ennen kuin puolueeton taho puuttuu siihen.

Tästä periaatteellisesta lähtökohdasta huolimatta vankeusrangaistuksen luonteeseen liittyy perus- ja ihmisoikeuksien rajoituksia. Suurin yksittäinen rajoitus kohdistuu yksilön henkilökohtaiseen vapauteen (PL 7 §). Perustuslaissa on nimenomaisesti mainittu, että vankeuden perusteella voidaan rajoittaa liikkumisvapautta (PL 9 §) ja luottamuksellisen viestin salaisuutta (PL 10 §). Tämän lisäksi vankeudesta aiheutuu haasteita vangin yksityiselämän suojalle (PL 10 §), oikeudelle harjoittaa uskontoa (PL 11 §), sananvapaudelle (PL 12 §) sekä kokoontumis- ja yhdistymisvapaudelle (PL 13 §), omaisuuden suojalle (PL 15 §) sekä vangin elinkeinovapaudelle ja oikeudelle työhön (PL 18 §). Vankeuden täytäntöönpanoa ohjaava normaalisuusperiaate edellyttää, että vangin perus- ja ihmisoikeussuoja pyritään muodostamaan mahdollisimman kattavaksi. Vapaudenriisto ei sellaisenaan oikeuta mitä tahansa rajoituksia vangin perus- ja ihmisoikeuksiin. Seuraavissa luvuissa otan askeleen kentälle, jolla tasapainoillaan vangin oikeuksien turvaamisen ja rajoittamisen välillä. Käsittelen vangin perus- ja ihmisoikeudellisen aseman historiaa ja nykytilaa sekä edellytyksiä, joiden täytyy toteutua perusoikeuksista poikettaessa. Perusoikeuksien rajoitusedellytyksistä muodostuu testi, joka tulee läpäistä, jotta perusoikeuksien rajoitukset olisivat sallittuja. Lopuksi käsittelen kolmea esimerkkiä vangin perus- ja ihmisoikeuksien rajoittamisesta. Peilaan esimerkkejä rajoitusperusteisiin ja esitän oman näkemykseni siitä, onko rajoitusedellytysten muodostama testi kussakin tapauksissa läpäisty.

2.2 Vangin asema perus- ja ihmisoikeuksien kohteena – laitosvalta, perusoikeusuudistus ja yhdenvertainen kohtelu

Ennen vuonna 1995 toteutettua perusoikeusuudistusta Suomessakin sovellettiin Saksasta 1800-luvun lopulla periytynyttä *laitosvallan*²⁹ käsitettä. Käsitteeseen vetoamalla pyrittiin oikeuttamaan laitosvallan alaisena oleviin henkilöihin kohdistuvat perusoikeusrajoitukset säädöstason ja rajoitusten sisällön asianmukaisuudesta riippumatta.³⁰ Yleinen ajatus oli, että vankeuden varjolla voitiin ongelmatta rajoittaa vapauden lisäksi myös muita vangin perusoikeuksia. Laitosvaltaa pidettiin suorana perusteena perusoikeuksien rajoituksille, eikä rajoitusten välttämättömyyttä tarvinnut arvioida tai rajoituksia oikeuttaa tai perustella.³¹

Lain ja sen sovellusten tulisi toimia tänä puolueettomana tahona, aikuisena, joka ratkaisee erimielisyyden yhteisesti sovittujen sääntöjen mukaan. Lainsäätäjän ja -soveltajan auktoriteettiasemaa ilmentääkin huomattavasti paremmin yhteisten sääntöjen noudattaminen kuin tunteisiin perustuva rankaiseminen.

²⁹ Laitosvallan käsitteellä viitataan niin suljettuihin kuin avoimiin laitoksiin, esim. vankiloihin ja hoito- ja oppilaitoksiin.

³⁰ Viljanen 2001, s. 102–103.

³¹ HE 309/1993 vp, s. 25.

Laitosvalta tarkoitti käytännössä sitä, että perusoikeudet ja laillisuusvaatimus eivät suojanneet vankia valtion vallankäytöltä, eikä oikeusvaltioperiaate ollut voimassa vankilan sisäpuolella³². Laitosvaltaan vedoten vankiloissa suoritettiin muun muassa lakiin perustumattomia pakkotoimenpiteitä, joita perusteltiin laitoksen turvallisuuden varmistamisella³³. Voidaankin ajatella, että laitosvaltaa pidettiin ennen perusoikeusuu- distusta eräänlaisena – joskin hyvin arveluttavana ja kestäättömänä – kaiken kattavana rajoitusedellytyk- senä.

Laitosvalta-asetelman suurimmat ongelmat liittyvät paitsi vangin räikeän eriarvoiseen asemaan muista yhteiskunnan jäsenistä myös sen mahdollistamaan epätasa-arvoon vankien keskuudessa sekä lainkäytön ennakoitavuuden vaarantumiseen. Esimerkiksi vankilan henkilökunta saattoi laitosval- taan vedoten kohdella vankeja epätasa-arvoisesti täysin subjektiivisin perustein. Vangin perusoi- keuksiin puuttuminen saattoikin riippua täysin vankilan henkilökunnan asenteista ja vangin suh- teista henkilökuntaan. Kohtelusta ei kuitenkaan löytenyt periaatteessa huomautettavaa, koska van- gin oikeuksia voitiin vankeuteen vedoten rajoittaa tai olla rajoittamatta. Oikeustila saattoi johtaa todellista tarkoitusta ankarampiin rangaistuksiin ja valta-aseman väärinkäytöstä aiheutuviin perus- oikeusloukkauksiin. Koska ajateltiin, ettei vangilla ollut oikeuksia, niiden toteutumista ei tarvinnut luonnollisestikaan valvoa. Vankila oli ikään kuin oma maailmansa, jossa tapahtuvien oikeudenlouk- kausten ei katsottu kuuluvan sen ulkopuolelle. Brutaalin ja epätasa-arvoisen kohtelun lisäksi myös siihen, että rangaistukset siirrettiin laitoksiin³⁴, liittyy omat ongelmansa. Vaikka laitoksessa rankai- semisella pyrittiin suojelemaan ulkopuolisia rikoksenteijän kärsimyksen näkemiseltä, se mahdollisti samalla rangaistusten viemisen yhteiskunnan ulkopuolelle ja eriyttämisen yhteiskunnasta. Samalla rangaistusten kontrolloimattomaan täytäntöönpanoon liittyvä riski mielivaltaisten rangaistusten käyttämiseen kasvoi. Tämä muodosti edelleen haasteen lainkäytön läpinäkyvyydelle, joka puoles- taan on yksi tärkeimmistä sen ennustettavuuden takeista. Nähdäkseni täysin julkinen tai toisaalta täysin laitoksen suojassa tapahtuva rangaistus ei kumpikaan ole ihanteellinen vaihtoehto. Kun ran- gaistusten täytäntöönpano on osittain lähes välttämätöntä järjestää laitoksissa, on tärkeää valvoa laitoksissa tapahtuvaa täytäntöönpanoa. Täytäntöönpanon läpinäkyvyyttä takaa osaltaan myös se, että muillakin kuin rangaistusta suorittavilla henkilöillä on tosiasiallinen mahdollisuus saada tietoa rangaistuksen sisällöstä ja toteuttamistavoista.

³² Tuori 1990, s. 141.

³³ HE 10/1998 vp, s. 5 ja HE 263/2004 vp, s. 81.

³⁴ Laine 2014, s. 384–385.

Laitosvalta-asetelmasta luopumisen kannalta ratkaisevina askeleina voidaan pitää eduskunnan oikeusasiamiehen päätöstä vuodelta 1968³⁵ ja seuraavana vuonna ilmestynyttä Mikael Hidénin kirjoitusta, jossa hän käsitteli kirjeenvaihdon vapautta laitoksissa³⁶. Oikeusasiamies otti päätöksellään aikakauteen nähden radikaalisti kantaa vangin perusoikeuksien puolesta ja esitti nimenomaisesti, ”ettei laitokseen sijoittaminen sinänsä merkitse perusoikeuksien lakkaamista eikä poista niitten takaamaa turvaa”³⁷. Hidén puolestaan toteaa yksiselitteisesti, ettei sen paremmin vuoden 1919 hallitusmuotoon sisältyneiden perusoikeuksien sanamuodosta kuin hallitusmuodon säätämishistoriasta tai säätämisajankohtana vallinneista oikeustieteellisistä käsityksistäkään ollut löydettävissä oikeutusta laitostavallan käytölle.³⁸ Oikeustieteen ja laillisuusvalvontakäytännön omaksuma linja sekä Hidénin vetoamus laitosvaltakonstruktion lakkauttamisesta otettiin kuitenkin säädöstasolla huomioon vasta perusoikeusuudistuksen yhteydessä. Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan ”vapaudenmenetys merkitsee erittäin pitkälle menevää puuttumista henkilön oikeuksiin. Se ei kuitenkaan sellaisenaan muodostaisi perustetta rajoittaa henkilön muita perusoikeuksia”. Hallituksen esityksessä linjattiin kaikkien ihmisryhmien olevan periaatteessa tasa-arvoisessa asemassa perusoikeuksien luoman turvan suhteen. Esityksessä korostettiin, että mahdolliset vapaudenmenetyksen lisäksi tehtävät perusoikeusrajoitukset tulisi voida oikeuttaa jokaisessa yksittäistapauksessa erikseen.³⁹ Perusoikeusuudistuksen myötä perusoikeuksista haluttiin tehdä tosiasiallisesti kaikkien oikeuksia, eikä edes vankeusrangastukseen johtavan rikoksen tekemistä pidetty riittävänä perusteena automaattisille perusoikeusrajoituksille. Samalla kun perustuslain 7 §:ään kohdistuu vankeudessa suurimpia rajoituksia, säännös luo myös perustan vangin oikeuksien turvaamiselle. PL 7.3 §:n mukaan vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla, ja tämä lähtökohta on otettava huomioon myös vankeuden täytäntöönpanossa.⁴⁰

³⁵ EOA 497/67.

³⁶ Hidén 1969.

³⁷ EOA 997/67. Huomaa, että juuri Mikael Hidén oli myös päätöksen esittelijä. Päätöksen voidaankin päätellä ennakoineen Hidénin irtiotta laitosvaltakonstruktiosta. Päätöstä ovat sittemmin kommentoineet mm. Kaarlo Tuori (ks. Tuori 1990, s. 144) ja Liisa Nieminen (ks. Nieminen 2009, s. 17–18).

³⁸ Hidén 1969, s. 244–258. Ks. myös Hidén 1969, s. 243–258 ja s. 311–330. Ks. myös Hidén 1971, s. 46–47, jossa Hidén toteaa ytimekkäästi, ”ettei ajatuksella laitosvallasta ole merkitystä eikä sijaa Suomen perusoikeusjärjestelmässä”. Voin yhtyä Hidénin mielipiteeseen täysin.

³⁹ HE 309/1993 vp, s. 25. Ks. myös Viljanen 2001, s. 104–105. Mielestäni on huomionarvoista, että Viljanen käyttää ilmaisua ”linja vahvistettiin erikseen vielä perusoikeusuudistuksen esitöissä”, mikä luo mielikuvan siitä, että laitostavallan kieltoa ei olisi tarvinnut hänen mielestään kirjata erikseen lain esitöihin. Itse olen ensinnäkin sitä mieltä, että laitostavallan asemasta luopumisen vahvistamiseen meni huomattavan kauan. Hidénin kirjoitusten ja hallituksen esityksen välillä kului aikaa lähes 25 vuotta, mikä on jopa lainsäädännön muuttumisen yleisesti tiedossa olevaan hitauteen suhteutettuna pitkä aika. Lisäksi puolustan laitostavallan nimenomaisen kiellon sisällyttämistä vähintäänkin lainvalmisteluaineiston tasolle. Muutoksessa oli kyse periaatteesta ja käytännössä merkittävästä asiasta, ja mielestäni laitostavallan kiellon tehokkaan toteutumisen varmistamiseksi uuden linjauksen soveltamiselle olisi tullut laatia selkeät ohjeet.

⁴⁰ HE 309/1993 vp, s. 49. Myös perustuslakivaliokunta painotti vankeuslain hallituksen esityksestä antamassa lausunnossaan laitostavallan asemasta luopumista. Ks. PeVL 20/2005 vp, s. 3.

Vangin perus- ja ihmisoikeuksien korostumiseen ja laitosvalta-asetelman hylkäämiseen liittyy myös kiinteästi ajatus ihmisten yhdenvertaisuudesta. Yhdenvertaisuus, syrjinnän kieltäminen ja tasa-arvo tunnustetaan keskeisimmässä ihmisoikeussopimuksissa⁴¹ ja Suomen perustuslaissa. Yhdenvertaisuus on perus- ja ihmisoikeutena useita muita oikeuksia tukeva ja sen rajoitukset kytkeytyvät monessa tilanteessa muiden perus- ja ihmisoikeuksien rajoituksiin⁴². Käytännössä syrjintätilanteissa voidaan erottaa *välitön* ja *välillinen* elementti. Välittömällä syrjinnällä tarkoitetaan keskenään vertailukelpoisessa tilanteessa olevien henkilöiden kohtelusta eri tavoilla ei-hyväksyttävän syyn perusteella. Välillinen syrjintä puolestaan on kyseessä tilanteissa, joissa erilaisessa asemassa olevia henkilöitä kohdellaan muodollisesti samalla tavalla ja tämä neutraalilta vaikuttava kohtelu johtaa käytännössä epätasa-arvoiseen tilanteeseen.⁴³ Riippuukin tilanteesta, onko esimerkiksi vankien erilainen kohtelu muuhun väestöön verrattuna syrjintää vai ei. Yhdenvertaisuutta korostavilla perus- ja ihmisoikeuksilla ei siis pyritä tasapäistämään ihmisten kohtelua vaan ottamaan olosuhteet huomioon ja niiden valossa kohtelemaan ihmisiä tasa-arvoisesti. Olennaista on arvioida sitä, ovatko erilaiseen asemaan asettamisen perusteet hyväksyttäviä ja millaisia vaikutuksia menettelyllä on.⁴⁴ Vankeuslain säännöksistä normaalisuusperiaate tukee vankien yhdenvertaista kohtelua suhteessa muihin yhteiskunnan jäseniin ja vankeuslain 1 luvun 5 §:llä puolestaan turvataan vankien keskinäistä yhdenvertaisuutta. Kiinnitän erityistä huomiota yhdenvertaisuuden toteutumiseen niin vankien keskinäisissä suhteissa kuin vankien ja muiden yhteiskunnan jäsenten välisissä suhteissa käsitellessäni vangin yhteydenpito mahdollisuuksia luvussa 4.

Ennen perusoikeusuudistusta voimassa ollut, laitospöytäkirjan aikainen oikeustila heijastaa tietyllä tavalla YK:n ihmisoikeusjulistusta edeltäviä viime- ja toissavuosisatojen näkemyksiä, joissa valtion valta ja oikeudet korostuivat yksilön oikeuksien kustannuksella. Vaikka oikeustilaa on lainsäädännön tasolla pyritty muuttamaan, ja toki muutoksia onkin tapahtunut, kysymys tosiasiallisesta laitospöytäkirjasta on edelleen relevantti

⁴¹ Tärkeimpinä näistä Euroopan ihmisoikeussopimus täydennettynä kaikkinaisen syrjinnän kieltävällä kahdennelatoista pöytäkirjalla ja YK:n kansainvälisiä ihmisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 8/1976).

⁴² Esimerkiksi yksityis- ja perhe-elämän oikeutta rajoitettaessa saatetaan samalla asettaa henkilöt tai perheet keskenään eriarvoiseen asemaan kielletyllä perusteella.

⁴³ Hallberg ym. 2011, s. 245; Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 661. Vankien kohdalla välittömästä syrjinnästä voisi olla kyse esimerkiksi tilanteissa, jossa vangille ei anneta mahdollisuutta perheen perustamiseen (ks. tähän liittyen EIT:n tuomio asiassa Dickson v. the United Kingdom, §§ 77–85). Sekä välitön että välillinen syrjintä konkretisoituvat muun muassa vankiloiden välisten eroavaisuuksien tilanteissa. Jos esimerkiksi jossain vankilassa ei järjestetä lainkaan lapsitapaamisia, on kyseessä välitön syrjintä niihin vankiloihin nähden, joissa lapsitapaamisia järjestetään. Vankilakohtaisesti tarkasteltuna tilanne saattaa näyttää tasa-arvoiselta: kenelläkään vangilla ei ole mahdollisuutta lapsitapaamisiin. Käytäntö voi kuitenkin tosiasiallisesti syrjivä, jos osalla vangeista on lapsia ja osalla ei. Tällöin osalla vangeista pitäisi olla mahdollisuus tapaamiseen lapsen kanssa ja niillä vangeilla, joilla ei ole lapsia, ei olisi edes tarvetta lapsitapaamisen kaltaiseen, erityisjärjestelyjä vaativaan tapaamiseen.

⁴⁴ Hallberg ym. 2011, s. 245; Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 661.

ja ajankohtainen. Syvennyinkin myöhemmin luvussa 2.3.2.1 *vankilan turvallisuuden ja järjestyksen* käsitteeseen. Vankilan turvallisuuteen ja järjestykseen vetoamalla vankeuslaissa mahdollistetaan lukemattomia vankia koskevia oikeudenrajoituksia. Yhtäältä käsitteen järjestelemällinen kirjaaminen lakiin ja toisaalta sen soveltamistilanteiden epämääräisyys antavat aihetta sen lähemmälle tarkastelulle.

2.3 Vangin perusoikeuksien rajoittaminen

2.3.1 Perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset

Perusoikeudet ovat yhteiskunnan arvomaailmaa heijastavia, kaikkein perustavanlaatuisimpia oikeuksia. Perusoikeuksien painoarvosta johtuu, että niitä ei voida evätä eikä rajoittaa kevyin perustein. Joitain perusoikeuksia ei voida rajoittaa missään olosuhteissa⁴⁵, mutta useimpien oikeuksien osalta rajoitukset ovat sallittuja tiettyjen ehtojen toteutuessa. Perustuslakivaliokunnan perusoikeusuudistusta varten antamassa mietinnössä muotoiltiin yleiset edellytykset yksilön perusoikeuksien rajoittamiselle⁴⁶. Nämä edellytykset ovat samansuuntaisia kuin ne kriteerit, joihin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimissa on omassa käytännössään viitannut arvioidessaan ihmisoikeusrajoitusten hyväksyttävyyttä⁴⁷. Mietinnössä esitetty listaus ei ole tyhjentävä, mutta yleiset rajoitusedellytykset on omaksuttu lähtökohdaksi tilanteissa, joissa perusoikeuden rajoittamista joudutaan pohtimaan.

Perusoikeusrajoituksilta vaaditaan, että ne *perustuvat lakiin*. Jotta perusoikeuksia voidaan rajoittaa, rajoituksen on oltava myös *riittävän täsmällisiä ja tarkkarajaisia*. Rajoitusperusteiden tulee puolestaan olla perusoikeusjärjestelmän kannalta *hyväksyttäviä* ja rajoittaminen edellyttää *painavaa yhteiskunnallista tarvetta*. Yleisen lailla säätämisen vaatimuksen lisäksi on huomattava, että perusoikeuksien *ytimeen kohdistuvaa rajoitusta ei voida säätää edes tavallisella lailla*. Rajoituksilta edellytetään, että ne ovat sekä *välttämättömiä hyväksyttävän tarkoituksen saavuttamiseksi* että myös *oikeassa suhteessa tähän tarkoitukseen nähden*. Mikäli päämäärä on saavutettavissa ilman rajoitusta, ei perusoikeuteen saada puuttua. Rajoitettavaa oikeushyvää ja yhteiskunnallista tarvetta on siis arvioitava ja niiden keskinäistä painoarvoa punnittava, eikä perusoikeutta saa rajoittaa

⁴⁵ Ns. ehdottomia kieltoja, joista ei voida missään tilanteissa poiketa hyväksyttävästi, ovat muun muassa kidutuksen ja kuolemanrangaistuksen kiellot sekä taannehtivan rikoslain kiello. Lue lisää ehdottomista kielloista esim. Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 69–71 ja Viljanen 2001, s. 231.

⁴⁶ PeVM 25/1994 vp, s. 5.

⁴⁷ Viljanen 1995, s. 377–379.

enempää kuin tämän punninnan lopputuloksen kannalta on perusteltua. Mietinnössä määrätään, että perusoikeuksia rajoitettaessa tulee huolehtia *riittävästä oikeusturvajärjestelystä*. Lopuksi todetaan vielä, etteivät perusoikeuksiin kohdistuvat rajoitukset *saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa*.⁴⁸

Perustuslakivaliokunnan mietinnössä muotoiltu lailla säätämisen vaatimus asettaa muodolliset edellytykset perusoikeuksien rajoittamiselle. Koska perusoikeuksia pidetään yksilön tärkeimpinä oikeuksina ja niille turvataan tietynlainen itseisarvo, niiden rajoittamistakin on haluttu säännellä niin, ettei rajoituksista voida päättää kevyin perustein. Perusoikeuksiin kohdistuvien rajoitusten on siis aina perustuttava eduskuntalaikiin, eikä rajoituksista määräämistä voida siten delegoida esimerkiksi asetustasolle⁴⁹. Perusoikeuksien ydinalue on haluttu suojata vielä tätäkin tarkemmin. Perustuslakivaliokunnan mietinnössä kiellettiin perusoikeuksien ytimeen ulottuvien rajoitusten säätäminen tavallisella lailla⁵⁰. Mietinnössä ei selvennetty tätä vaatimusta yksityiskohtaisemmin, mutta nähdäkseni perustuslakivaliokunnan tarkoituksena oli rajoittaa ydinalueeseen puuttumista siten, että puuttuminen on mahdollista vain perustuslailla – jos lainkaan⁵¹. Ydinalueen koskemattomuuden vaatimusta voidaan pitää valiokunnan kannanottona perusoikeuksien puolesta. Vaatimuksella perustuslakivaliokunta tunnustaa perusoikeuksilla olevan eräänlaisen niiden olemukseen liittyvän ytimen, johon puuttuminen Viljasen mukaan ”kovertaa tyhjäksi perusoikeuksien sisällön”.⁵² Lailla säätämisen vaatimuksessa onkin kyse paitsi muodollisesta, myös sisällöllisestä edellytyksestä. Se on periaatteellinen kannanotto, jonka tarkoitus on omalta osaltaan ilmentää perusoikeuksien kunnioitusta.

Vaatimukseen, jonka mukaan perusoikeuksiin mahdollisesti tehtävät rajoitukset on kirjattava lakiin, liittyvät tämän yleisen rajoitusedellytysten osatekijän lisäksi myös perusoikeussäännöksiin sisältyvät *lakiviittaukset*⁵³ sekä niin sanotut *yksilöidyt* eli *kvalifioidut lakivaraukset*. Lakiviittauksilla tarkoitetaan perusoikeussäännöksiin kirjattuja avoimia lausekkeita, joilla viitataan kyseisen säännöksen ulkopuoliseen säännökseen tai ulkopuolisen sääntelyn mahdollisuuteen. Toisaalta lakiviittauksilla annetaan lainsäätäjälle liikkumavaraa perusoikeussäätelyn yksityiskohtien jatkokehittämisen suhteen, mutta

⁴⁸ PeVM 25/1994 vp, s. 5 ja Viljanen 2001.

⁴⁹ PeVM 25/1994 vp, s. 5.

⁵⁰ PeVM 25/1994 vp, s. 5.

⁵¹ Tulkintaani tukee perustuslakivaliokunnan muotoilema, kriminalisoinneille asetettuja rajoituksia koskeva kannanotto. Perustuslakivaliokunnan mukaan ”lähtökohtana on, että lailla ei voida kieltää toimia, joihin perustuslaki nimenomaisesti oikeuttaa”. Ks. PeVL 23/1997 vp, s. 2.

⁵² Viljanen 2001, s. 229.

⁵³ Käytän tässä yhteydessä yleisempää nimitystä *lakiviittaukset*, joka on mainittu myöhemmässä perustuslakivaliokunnan mietinnössä PeVM 10/1998 vp. Nimitys kattaa myös PeVM 25/1994 vp:ssä mainitut sääntely- tai lakivaraukset.

samalla viittaukset ilmentävät tiukkaa lailla säätämisen vaatimusta. Lakiviittauksia on kirjattu perustuslakiin käyttäen muun muassa lausekkeita ”sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään”, ”säädetään erikseen lailla” ja ”laissa/lailla voidaan säätää”.⁵⁴ Viitauksilla rajoitetaan eduskunnan oikeutta siirtää sille kuuluvaa lainsäädäntövaltaa alemmalle sääntelytasolle sekä alemmalla tasolla toimivien tahojen oikeutta antaa perusoikeuksiin puuttuvia säännöksiä⁵⁵. Kvalifioidut lakivaraukset puolestaan ovat lakiviittauksia yksityiskohtaisempia rajoituslausekkeita, joilla asetetaan lainsäätäjän harkintavaltaa täsmentäviä ja rajaavia lisäedellytyksiä. Perustuslakivaliokunnan mietinnön mukaan kvalifioiduissa lakivarauksissa eduskunnan rajoitusvaltuus on kytketty *tiettyyn tarkoitukseen* tai *tiettyihin edellytyksiin*, minkä lisäksi niillä voidaan asettaa rajoitukselle nimenomainen *välttämättömyysvaatimus* (korostus tässä). Kvalifioiduilla lakivarauksilla pyritään siihen, että lainsäätäjän rajoitusmahdollisuudet olisi määritetty mahdollisimman tiukasti ja täsmällisesti eikä lainsäätäjälle olisi perustuslaissa annettu laveampaa rajoitusmahdollisuutta kuin on välttämätöntä.⁵⁶

Lailla säätämisen vaatimus saa lähtökohtansa vankien suhteen jo perustuslain 7.3 §:sta, jonka mukaan vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla. Tämän lisäksi vankeuslain 1 luvun 3.1 §:ssa edellytetään, ettei vankeuden täytäntöönpano saa aiheuttaa vangin oikeuksiin muita kuin sellaisia rajoituksia, jotka seuraavat välttämättä rangaistuksesta tai joista säädetään lailla. Lakivarauksilla luodaan velvoitteita lainsäätäjän lisäksi myös lainkäyttäjille ja -soveltajille, ja niinpä niillä on vaikutuksia myös viranomaistoimintaan. Mäenpää on tuonut esille viranomaistoimintaa rajoittavan, lakivarausten negatiivisen elementin lisäksi niiden positiivisen elementin. Positiivisella elementillä Mäenpää tarkoittaa viranomaisten aktiivista vastuuta perusoikeuksien toteuttamisessa ja velvollisuutta suojata yksilön perusoikeuksia julkisen vallan käytössä.⁵⁷ Tästä voidaankin tehdä johtaa päätelmä, jonka

⁵⁴ PeVM 25/1994 vp, s. 6 ja PeVM 10/1998 vp, s. 11–12.

⁵⁵ PeVM 10/1998 vp, s. 11. Lakiviittauksella lain alaan *pidättäminen* ilmentää samalla PL 80.1 §:n säännöstä, jonka mukaan yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista on säädettävä *lailla*, ei siis lakia alemman asteisella säädöksellä. Vastaava vaatimus sisältyy myös PL 107 §:ään, jossa säädetään lakia alemman asteisten säädösten soveltamisrajoituksesta. Säännöksen mukaan jos asetuksen tai muun lakia alemman asteisen säädöksen säännös on ristiriidassa perustuslain tai muun lain kanssa, sitä ei saa soveltaa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa.

⁵⁶ PeVM 25/1994 vp, s. 5. Kvalifioituja lakivarauksia sisältyy mm. liikkumisvapautta koskevaan PL 9.2 §:iin, jonka mukaan oikeuteen voidaan lailla säätää välttämättömiä rajoituksia oikeudenkäynnin tai rangaistuksen täytäntöönpanon varmistamiseksi taikka maanpuolustusvelvollisuuden täyttämisen turvaamiseksi ja kotirauhan suojaa sekä luottamuksellista viestintää koskevaan PL 10.3 §:iin, jonka mukaan lailla voidaan säätää perusoikeuksien turvaamiseksi tai rikosten selvittämiseksi välttämättömistä kotirauhan piiriin ulottuvista toimenpiteistä. Lailla voidaan säätää lisäksi välttämättömistä rajoituksista viestin salaisuuteen yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta taikka kotirauhaa vaarantavien rikosten tutkinnassa, oikeudenkäynnissä ja turvallisuustarkastuksessa sekä vapaudenmenetyksen aikana.

⁵⁷ Mäenpää 1998, s. 121 ja 124. Ks. myös tuomioistuinten roolista lakivarausten kontrolloinnissa Mäenpää 1998, s. 122–124. Ks. myös lainsäätäjän turvaamisvelvollisuudesta PeVM 25/1994 vp, s. 6.

mukaan ei enää riitä, että julkista valtaa käyttävät ainoastaan pidättäytyisivät toimimasta lakivarausten vastaisesti, vaan edellytetään myös, että viranomaistoiminnassa aktiivisesti pyritään edistämään perusoikeuksien toteutumista ja kiinnitetään perusoikeuksien turvaamiseen huomiota. Näkökulman omaksuminen olisi erityisen tärkeää vankilan kaltaisessa ympäristössä, jossa yksilön perusoikeuksia joudutaan välttämättä rajoittamaan, ja jossa niiden toteutuminen on korostuneesti uhattuna.

Rajoitusten täsmällisyyttä ja tarkkarajaisuutta arvioitaessa lähtökohtana on perustuslakivaliokunnan käytännön mukaan se, ilmeneekö laista, *millä tavoilla* on oikeus käyttää rajoitusvaltuuksia, *mitä* näitä valtuuksia käytettäessä on *oikeus tehdä* ja *kuinka* näitä valtuuksia käytettäessä *tulee menetellä*.⁵⁸ Täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimuksen yleisenä edellytyksenä onkin, että kaikista rajoituksen kannalta oleellisista asioista tulee säätää laissa⁵⁹. Rajoitustoimivaltuuksien tulee olla niin selkeiksi kirjoitettuja, että niiden perusteella pystytään riittävän varmasti ennakoimaan, kuinka näitä toimivaltuuksia tullaan käyttämään⁶⁰.

Kysymys lainsäädännön täsmällisyydestä ja tarkkarajaisuudesta on konkretisoitunut muun muassa vankeuslakia säädettäessä. Perustuslakivaliokunta kiinnitti hallitukselle antamassa lausunnossaan huomiota vankeuslain 18 lukuun ehdotettujen turvaamistoimenpiteiden ja voimakeinojen käytön sääntelyn tarkkuuteen. Valiokunta pyysi hallitusta tarkentamaan, mitä vankeuslaissa tarkoitettaisiin tarkkailulla ja eristämistarkkailulla.⁶¹ Eristämistarkkailussa käytettävistä tarkkailuhaalareista on muodostunut vankeuslain säätämisen jälkeen vaikea perus- ja ihmisoikeuskysymys, johon ovat ottaneet kantaa suomalaisten tuomioistuimien lisäksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin⁶² ja eduskunnan oikeusasiamies. Oikeusasiamies totesi päätöksessään 2011/2/10 yksiselitteisesti, ettei voimassa olleessa lainsäädännössä annettu täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimusten kannalta hyväksyttävää valtuutusta tarkkailuhaalareiden käyttöön. Päätöksen mukaan tarkkailuhaalareiden käytöstä tulisi säätää lailla, mikäli niiden käyttöä haluttaisiin jatkaa.⁶³ Eristämistarkkailun lisäksi perustuslakivaliokunta edellytti, että vangin kahlehtimisesta muotoiltaisiin lakiin riittävän tarkat sekä oikeasuhtaisuuden ja hyväksyttävyyden vaatimusten mukaiset säännökset. Valiokunnan mukaan myös itse ilmaisu

⁵⁸ PeVL 12/1998 vp, s. 6; PeVL 8/1995 vp, s. 2. Ks. myös Viljanen 2001, s. 120–121.

⁵⁹ Viljanen 2001, s. 120.

⁶⁰ Viljanen 2001, s. 122–123.

⁶¹ PeVL 20/2005 vp, s. 6.

⁶² EIT:n tuomion *Lindström and Mässel v. Finland*, no. 24630/10 mukaan Suomi rikkoi tarkkailuhaalareiden käytöllä EIS 8 artiklassa turvattua yksityiselämän suojaa, koska haalareiden käytöstä ei ollut säädetty laissa. EIT ei kuitenkaan todennut tapauksessa 3 artiklan (kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen kieltö) loukkausta.

⁶³ EOA 2011/2/10, kohta "kannanotto".

”kahlehtiminen” olisi syytä korvata nykyaikaisemmalla termillä, jotta se kuvaisi paremmin tosiasiallista toimintatapaa vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttuttaessa.⁶⁴ Perustuslakivaliokunta on ottanut kantaa täsmällisyyden ja tarkkarajaisuuden edellytykseen myös vangin yhteydenpitoon liittyvissä kysymyksissä. Vankeuslain uudistuksen yhteydessä muutettiin säännöksiä vangin lähettämän tai vangille lähetetyn viestin lukemisesta. Perustuslakivaliokunnan lausunnon mukaan lakiehdotuksessa mainittiin tarpeeksi tarkasti perustuslain 10.3 §:n kannalta hyväksyttävät syyt, joiden vuoksi viestin lukeminen voidaan sallia.⁶⁵

Perusoikeuksiin liittyy niiden perustavanlaatuisesta luonteesta ja erottamattomuudesta huolimatta luontaisia rajoituksia, koska olisi mahdotonta ajatella, että kaikkien ihmisten kaikki perusoikeudet toteutuisivat täysimääräisesti samanaikaisesti. Tämän vuoksi keskenään ristiriitaisia oikeuksia tulee punnita ja pyrkiä punninnan avulla tilanteeseen, jossa mahdollisimman monen ihmisen perusoikeudet toteutuvat mahdollisimman täysimääräisesti.⁶⁶ Perusoikeuksien yhteentörmäyksen mahdollisuus on huomioitu jo Ranskan ihmisen ja kansalaisen oikeuksien julistuksessa vuonna 1789. Julistuksen 4 artiklan mukaan vapaudella tarkoitetaan oikeutta tehdä kaikkea, mikä ei vahingoita muita ihmisiä. Siten rajat ihmisen luonnollisten oikeuksien nauttimiselle muodostuvat rajoituksista, joilla turvataan muiden yhteiskunnan jäsenten oikeus nauttia näistä samoista oikeuksista. Rajoituksia luonnollisten oikeuksien nauttimiselle voidaan säätää ainoastaan lailla.⁶⁷ Viljasen mukaan artiklan ajatus tiivistyy siihen, ettei yksilö ”voi vaatia niin ehdotonta suojaa perusoikeuksilleen, että se johtaisi toisen yksilön perusoikeuksien mitätöitymiseen”⁶⁸.

Perusoikeuksien keskinäisessä punninnassa on kuitenkin omat vaaransa, eikä punninnan mahdollisuuteen ole suhtauduttu oikeustieteessäkään yksiselitteisen hyväksyvästi. Punninnalla on yhteyksiä myös perusoi-

⁶⁴ PeVL 20/2005 vp, s. 6. Perustuslakivaliokunnan lausunnon mukaisesti vankeuslain 18:2:n otsikoksi otettiin ”kahlehtimisen” sijaan ”sitominen”.

⁶⁵ PeVL 34/2014 vp, s. 3.

⁶⁶ Viljanen 2001, s. 141–142.

⁶⁷ Ks. Déclaration des droits de l'homme et du Citoyen (26.8.1789), Art. 4: ”La liberté consiste à pouvoir faire tout ce ne nuit pas à autrui: ainsi, l'exercice des droits naturels de chaque homme n'a de bornes que celles qui assurent aux autres membres de la société la jouissance de ces mêmes droits. Ces bornes ne peuvent être déterminées que par la loi.” Saman periaatteen muotoili seuraavalla vuosisadalla hieman toisin sanoin englantilainen filosofi John Stuart Mill. Millin mukaan ”the only purpose for which power can be rightfully exercised over any member of a civilized community, against his will, is to prevent harm to others”. Ks. lähemmin tästä ns. *harm principle*ta Mill 1859. Ranskan ihmisen ja kansalaisen oikeuksien julistuksen ajatusta tukee myös mm. Länsinevan näkemys, jonka mukaan yksittäisen ihmisen perusoikeudet eivät voi ehdottomia tai täysin rajoittamattomia, vaan toisten ihmisten oikeuksien takaaminen luo niille rajoituksia ja puitteita. Ks. Länsineva 1998, s. 114–115.

⁶⁸ Viljanen 2001, s. 139.

keuksien ydinalueen koskemattomuusvaatimukseen, jota ilmentävät kaikista tehokkaimmin perus- ja ihmisoikeuksiin sisältyvät ehdottomat kiellot. Esimerkiksi Martin Scheinin pitää ehdottomia kieltoja ja niihin kiteytyvää punninnan periaatteellista torjuntaa yhtenä ihmisoikeusajattelun peruseriaateista⁶⁹. Ajatuskulussa voidaan matkata jopa siihen pisteeseen, että perusoikeudet otetaan vakavasti vasta silloin, kun kiperien tapauksien ratkaisua ei alisteta ”yhteiskunnan kokonaisuutta koskeville laskelmille”, vaan tapauksiin etsitään ratkaisu oikeuksia perustelevista periaatteista⁷⁰. Lavapuron mukaan tällainen ratkaisuharkinta on avain siihen, että yksilöä kohdellaan oikeudellisissa menettelyissä päämääränä sinänsä⁷¹. Jotta punninnalla ei tehtäisi tyhjäksi perus- ja ihmisoikeuksien perustaa, tarvitaan myös oikeasuhtaisuuden mittapuuta, jonka avulla määritellään, onko kyseinen rajoitus oikeassa suhteessa sillä tavoiteltuun päämäärään nähden. Kysymys perusoikeusrajoitusten oikeasuhtaisuudesta konkretisoituu vankien kohdalla huomattavan usein. Hyvinä esimerkkeinä rajoitusten oikeasuhtaisuuden kysymyksestä ovat muun muassa vangin oikeus äänestää⁷² sekä suljettujen vankiloiden valvotuissa tapaamisissa sovellettava kosketuskielto, jota perustellaan lähinnä huumausaineiden torjunnalla. Käsittelen kosketuskieltoon liittyviä kysymyksiä ja ongelmia myöhemmin luvussa 2.3.2.3.

Perustuslakivaliokunnan mietinnössä määritellyt rajoitusedellytykset tulisi oikeustieteilijöiden mukaan nähdä kokonaisuutena, eikä perusoikeuksien rajoitusta saisi perustella vain yhteen osatekijään tukeutuen⁷³. Etenkin rajoitusten hyväksyttävyyksivaatimus, johon sisältyy myös edellytys painavan yhteiskunnallisen tarpeen olemassaolosta, on saanut itsenäisenä vaatimuksenaan osakseen kritiikkiä⁷⁴. Hyväksyttävyyksivaatimus voidaan kuitenkin nähdä suhteellisuusvaatimuksen osatekijänä ja esivaiheena rajoituksen suhteellisuutta arvioitaessa. Hyväksyttävyyden ja suhteellisuuden vaatimusten yhteyttä havainnollistaa hyvin Viljasen muotoilema testi, jossa ensin arvioidaan, voidaanko lailla ylipäätään rajoittaa perusoikeutta A vetoamalla intressiin B (hyväksyttävyyys). Tämän jälkeen suoritetaan arviointi sen suhteen, voidaanko perusoikeutta

⁶⁹ Scheinin 2008, s. 205. Ks. myös Waldron 2005, s. 1726–1728.

⁷⁰ Lavapuro 2010, s. 253; Dworkin 1978, s. 90.

⁷¹ Lavapuro 2010, s. 253.

⁷² EIT on todennut muun muassa, että vanki ei pelkästään asemansa vuoksi menetä hänelle EIS:lla taattuja oikeuksia. EIT:n mukaan oikeus äänestää ei ole ehdoton, mutta sitä ei myöskään voida rajoittaa kevyin tai mielivaltaisin perustein. EIT:n mukaan ”principle of proportionality requires a discernible and sufficient link between the sanction and the conduct and circumstances of the individual concerned”. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tiedote 2016. Ks. esim. Hirst v. the United Kingdom, McHugh and Others v. the United Kingdom ja Anchugov and Gladkov v. Russia, joissa todettiin EIS 3 artiklan loukkaus. Ks. myös esim. Scoppola (No. 3) v. Italy, jossa loukkausta ei todettu.

⁷³ Myös perusoikeuskomitea on vuonna 1992 antamassaan mietinnössä edellyttänyt perusoikeussäännösten tarkastelemista kokonaisuutena. Komiteamietinnön mukaan säännösten muodostamasta kokonaisuudesta seuraa, että säännöillä voidaan tarjota suojaa myös oikeuksille, jotka ovat syntyneet useiden perusoikeuksien yhteisvaikutuksesta. Komitea kuitenkin muistuttaa, ettei perusoikeuksia voida perusoikeusjärjestelmän luonteen vuoksi mitätöidä tai rajoittaa karkeasti edes toisella perusoikeudella. KM 1992:3, s. 384.

⁷⁴ Viljanen 2001, s. 179. Etenkin painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatimuksen soveltamista muista rajoitusedellytyksistä itsenäisenä on pidetty arveluttavana perusoikeuksien alkuperäisen tarkoituksen kannalta.

A rajoittaa kyseisessä tapauksessa ja ehdotetussa laajuudessa vetoamalla intressiin B (suhteellisuus).⁷⁵ Hyväksyttävyyksivaatimusta tulisikin tarkastella yksittäisen perusoikeuden rajoituksen sijaan koko perusoikeusjärjestelmän kannalta ja siten arvioida, onko rajoitus hyväksyttävä perusoikeusjärjestelmän näkökulmasta.⁷⁶ Lisäksi tulee muistaa, että hyväksyttävyyden ohella minkä tahansa muunkin yleisen rajoitusedellytyksen itsenäinen soveltaminen on rajoitusedellytysten kumulatiivisuuden ja kokonaisarviointin tarkoituksen vastaista. Kaikkien seitsemän rajoitusedellytyksen tulee täytyä, jotta perusoikeuden rajoittaminen voidaan sallia. Rajoitusedellytykset täydentävät siten toisiaan ja muodostavat kattavan arviointimenetelmän sen varmistamiseksi, että perusoikeuksia ei rajoiteta sisällöllisesti eikä muodollisesti epäasianmukaisesti.⁷⁷

2.3.2 Rajoitusedellytykset testissä

2.3.2.1 Vankilan turvallisuus ja järjestys

Perusoikeusuudistuksesta annetun hallituksen esityksen jälkeen vankeutta koskevan sääntelyn sanamuodossa alkoi tapahtua muutoksia. Rangaistusten täytäntöönpanosta annetussa laissa (39A/1889, kumottu) ei mainita lainkaan vankilan turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitoa vangin yhteydenpito-oikeuden sääntelyn yhteydessä. Sen sijaan vuonna 1994 annetussa hallituksen esityksessä, jossa ehdotettiin muutoksia rangaistusten täytäntöönpanosta annettuun asetukseen ja tutkintavankeudesta annettuun lakiin, vankilan turvallisuus ja järjestys mainitaan perusteena, jota voidaan käyttää vangin puheluiden kuuntelemiseksi.⁷⁸ Vuosien 2004 ja 2014 vankeuslakia koskevissa hallituksen esityksissä turvallisuuteen ja järjestykseen vetoaminen on jo säännönmukaista.⁷⁹ Vankilan turvallisuuden ja järjestyksen varmistamisesta onkin muodostunut vankeuslain sääntelyssä eräänlainen kaatosäännös, johon viittaamalla oikeutetaan muun muassa kirjeen lukeminen, postilähetyksen pidättäminen, puhelun kuunteleminen ja valvomattoman tapaamisen

⁷⁵ Viljanen 2001, s. 134–135.

⁷⁶ Viljanen 2001, s. 126–127. Ks. myös Saraviita 1999, s. 60. Saraviita on korostanut niin hyväksyttävyyks-, suhteellisuus- kuin ydinalueen koskemattomuusvaatimuksenkin arvosidonnaisuutta.

⁷⁷ Viljanen 2001, s. 61. Hyvä esimerkki yleisten rajoitusedellytysten muodostaman testin läpi käymisestä liittyy perustuslakivaliokunnan lausuntoon PeVL 9/2016 vp. Lausunnossa oli kyse mm. rikesakon ja yhteisösakon rahamäärän ja päiväsakkojen suhteellisen osuuden nostamisesta. Perustuslakivaliokunta vetosi lausunnossaan huomattavaan painokkaasti myös hyväksyttävyyksivaatimukseen. Valiokunta esitti, etteivät fiskaaliset tavoitteet ole hyväksyttäviä perusoikeuksien rajoittamiseksi. Jos joissain tilanteissa onkin arvosteltu perustuslakivaliokunnan ajavan poliittisia tavoitteita perusoikeuksien turvaamisen kustannuksella (ks. esim. tämän tutkielman luku 2.4.2), tämän lausunnon perusteella ei voi tehdä samanlaista tulkintaa. Lausunnossa arvostellaan nimenomaisesti poliittisten näkökulmien asettamista perusoikeuksien edelle.

⁷⁸ HE 66/1994 vp, s. 22. Huomaa, että esitys annettiin vasta perusoikeusuudistuksesta annetun hallituksen esityksen jälkeen.

⁷⁹ Ks. esim. HE 263/2004 vp, s. 175–182 ja HE 45/2014 vp, s. 43–52.

epääminen. Vankeuslain sääntelyssä konkretisoituu turvallisuuden ja yksityiselämän suojan perusoikeuksien välinen ristiriita. Jos toinen perusoikeuksista halutaan taata täysimääräisenä, joudutaan toisesta yleensä joustamaan. Ihanteellisen tasapainon löytäminen on haasteellista sekä lainsäädäntö- että -soveltamistyössä. Vankilassa vallitseva turvallisuus ja järjestys ovat tärkeitä ja tavoiteltavia päämääriä, mutta käsitteiden tulkinnanvaraisuuden vuoksi niiden soveltamiskäytännön epäyhdenmukaisuuteen on suuri. Tulevissa kappaleissa erittelen vankilan turvallisuuden ja järjestyksen käsitteiden merkitystä arvioiden samalla niiden tarkoituksenmukaisuutta ja mahdollista soveltamisalaa. Otan myös kantaa siihen, toteutuvatko perusoikeuksien rajoitusedellytykset asianmukaisesti silloin, kun perusoikeuksia rajoitetaan laitosturvallisuuteen ja -järjestykseen nojaten.

Vankilan turvallisuuden ja järjestyksen käsitteiden merkitystä avataan vankeuslaista vuonna 2004 annetun hallituksen esityksen tapaamiskieltoa koskevissa yksityiskohtaisissa perusteluissa. Perusteluihin on kirjattu turvallisuuden vaarantamisella tarkoitettavan ”esimerkiksi uhkaavaa tai väkivaltaista käytöstä vankeja, henkilökuntaa tai muita tapajia kohtaan”. Järjestyksen vakava häiritseminen puolestaan merkitsee muunlaista häiriötä, kuten voimakasta päihtymystä tai muiden tapaamistilanteeseen osallistuvien henkilöiden häiritsemistä siten, ettei käytöstä kuitenkaan voida pitää turvallisuuden vaarantamisena.⁸⁰ Ymmärtäisinkin, että vankilan turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitäminen olisi laveampi tehtävä kuin yksittäisen henkilön turvallisuuden takaaminen. Laitosturvallisuutta ja -järjestyksestä koskevan kontrollin pettäminen tarkoittaisi siten yleensä useamman kuin yhden henkilön turvallisuuden vaarantumista. Vangin kirjeenvaihtoa, sähköistä viestintää ja puheluita koskeviin vankeuslain säännöksiin on säännönmukaisesti kirjattu mahdollisuus rajoittaa näitä oikeuksia *vankilan järjestyksestä uhkaavan vaaran torjumiseksi*. Missään kyseisistä lainkohdista järjestyksestä uhkaava vaara ei kuitenkaan ole ainoa peruste, johon yhteydenpitoa rajoitettaessa voidaan turvautua. Puhelimen käyttöä koskevaa säännöstä lukuun ottamatta kaikissa lainkohdissa, joissa vedotaan vankilan järjestyksen turvaamiseen, mainitaan rajoitusperusteena myös *vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojeleminen*. Puhelimen käyttö puolestaan voidaan vankeuslain mukaan keskeyttää tai evätä paitsi vankilan järjestyksen ylläpitämiseksi, myös rikoksen estämiseksi.

⁸⁰ HE 263/2004 vp, s. 181–182.

Kun otetaan huomioon, kuinka monenlaisilla syillä vangin yhteydenpitoon puuttuminen voidaan oikeuttaa⁸¹, on mielestäni aiheellista kysyä, onko lainsäätäjän tarkoituksena ollut luoda sääntelystä niin aukotonta, että tarpeettomiinkin yhteydenpidon rajoituksiin löytyisi jokin perustelu. Sekä vangit että vankilan henkilökunta pitävät yleisesti ottaen tärkeänä, että vankilassa säilyy järjestys, ja että laitoksen toiminta on organisoitua⁸². Tästä huolimatta suhtaudun vankilan järjestyksen ylläpitoon rajoitusperusteena melko kriittisesti, koska en näe sillä kovinkaan laajaa soveltamisalaa etenkin välineellisen yhteydenpidon rajoittamisessa. Nähdäkseni perustetta voitaisiin soveltaa lähinnä tilanteissa, joissa vanki suunnittelisi puhelimitse tai kirjallisten viestien välityksellä jonkinlaista sekasortoa aiheuttavaa tapahtumaa tai esimerkiksi yrittäisi puhua puhelimesta niin pitkään, että muilla vangeilla ei olisi mahdollisuutta puheluun. Myös voimakkaasta päihtymyksestä voisi seurata järjestyshäiriöitä muun muassa tilanteissa, joissa vanki pyrki soittamaan puheluita päihtyneenä⁸³. Päihtymystä lukuun ottamatta muut hypoteettiset tilanteet on käytännössä estetty sisällyttämällä säännöksiin esimerkiksi muiden henkilöiden turvallisuutta ja rikoksen estämisestä koskevat säännöt sekä rajoittamalla muun muassa puheluiden kestoa vankilan järjestyssäännöissä. Myös vangin sähköpostiviestintä on sallittu vain niin rajatuissa tapauksissa ja valvotuissa olosuhteissa, että järjestyksen vaarantumiseen tuskin on käytännössä kovin suurta riskiä⁸⁴. Pohdinkin, säädetäänkö vankilan järjestyksen ylläpitämisestä näissä tilanteissa lähinnä varmuuden vuoksi, ikään kuin viimeisenä keinona rajoittaa jotain oikeutta. Ei tietenkään ole tarkoitus, että vanki voi rikkoa sääntöjä tai vaarantaa vankilan järjestystä ilman, että käytökseen voitaisiin puuttua. En kuitenkaan pidä tarkoituksenmukaisena sääntelyä, johon vedoten vangin oikeuksia voidaan rajoittaa turhaan. Laitosjärjestyksen käsitteen epätäsmällisyys ja selkeän käyttöalan puuttuminen antavat aihetta epäillä, onko käsitteellä sittenkin pyritty korvaamaan perusoikeusuudistuksella kielletty laitosvalta-asetelma.

Tapaamistilanteisiin voi liittyä välineellistä yhteydenpitoa korkeampi riski vankilan järjestyksen ja turvallisuuden vaarantumiseen. Kohonnut riski liittyy varsinkin tapaamisiin, joissa on kerrallaan useita vankeja

⁸¹ Esimerkiksi vankeuslain 13:7.1:n mukaan vangin puhelua saadaan kuunnella ja puhelu tallentaa, jos se on tarpeen kyseisen vangin rikostaustaan, hänen vankeusaikaiseen käyttäytymiseensä tai puhelun vastaanottajaan liittyvästä perustellusta syystä rikoksen estämiseksi tai selvittämiseksi, vankilan järjestystä uhkaavan vaaran torjumiseksi taikka vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi.

⁸² Linderborg ym. 2012, s. 38–41 ja 84–89. Eräs haastateltavista työntekijöistä kuvasi tilannetta seuraavasti: ”Kun vangeillehan on loppujen lopuksi aika tärkeitä, että ne on tietyt asiat myös järjestyksessä, vaikka se tuntuukin siltä, että me (vartijat) joudutaan ylläpitämään sitä ja se on kauheata. Mutta vanki ennakoii myös itse, että asiat tapahtuu täsmällisesti ja tietyn rutiinin mukaan.”

⁸³ On kuitenkin huomattava, että alkuperäisessä yhteydessään (HE 263/2004 vp) päihtymystilalla ei viitata vankiin vaan tapajaan.

⁸⁴ Ks. vangin sähköpostiviestinnälle asetettavista edellytyksistä HE 45/2014 vp, s. 46–47. Huomattavaa on, että hallituksen esityksen perusteluissa ei selvennetä, mitä vankilan järjestyksen vaarantumisella tarkoitetaan, vaan keskitytään lähinnä rikosten ja järjestäytyneen rikollisuuden estämiseen.

ja tapaajia samassa tilassa. Tällöin konkreettinen mahdollisuus esimerkiksi kapinointiin tai päihtyneen henkilön aiheuttamiin häiriöihin on suurempi kuin vangin esimerkiksi puhuessa puhelimesta tai kirjoittaessa kirjettä omassa sellissään. Onkin perusteltua, että lakiin on kirjattu mahdollisuus esimerkiksi evätä tai keskeyttää tapaaminen, jos voidaan perustellusti epäillä, että tapaamisesta aiheutuisi vaaraa vankilan turvallisuudelle tai järjestykselle. Pidän kuitenkin myös vankilan turvallisuutta siinä mielessä haasteellisena käsitteenä, että *vankilan* turvallisuudelle aiheutuvat uhat ovat käytännössä samalla *vankien ja muiden henkilöiden* turvallisuudelle aiheutuvia uhkia, joista säädetään aina laitosturvallisuuden lisäksi. Olen edellä pohjittanut käsitteen merkitystä, ja nyt kyseenalaistankin sen tarpeellisuuden. Useissa vankeuslain säännöksissä säädetään samassa virkkeessä sekä yksittäisten henkilöiden henkilökohtaisesta turvallisuudesta että vankilan yleisestä turvallisuudesta. Voidaankin jälleen kysyä, onko lainsäätäjällä ollut tarkoitus taata vankilan henkilökunnalle mahdollisuus soveltaa jotakin yhteydenpito-oikeuden rajoitusperustetta lähes tilanteesta riippumatta.⁸⁵ Laitosjärjestykseen ja -turvallisuuteen perustuvia yhteydenpito-oikeuden rajoitusmahdollisuuksia ei ole lain esitöissäkään rajattu tiettyihin yksilöitävissä oleviin tilanteisiin tai tilannetyyppeihin, minkä vuoksi rajoitusperusteiden soveltamiselle on vaikea löytää yhtenäistä linjaa. Tästä seuraa myös se, että rajoitusmahdollisuuden väärinkäyttöön on olemassa todellinen riski. Jos laitosturvallisuuden ja -järjestyksen käsitteitä ei ole mahdollista täsmentää, on erittäin tärkeää, että rajoitukset, joissa niihin vedotaan, perustellaan tapaus- ja yksityiskohtaisesti sekä ymmärrettävästi⁸⁶.

Henkilökunnan asenteita turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitoon kartoitettiin myös Laatuaikaa vankilassa? -tutkimuksessa. Tutkimukseen osallistuneiden vankiloiden henkilökunta jakautui kurinpidon joustavuuden ja vastaavasti ankaruuden osalta erilaisiin ryhmiin.⁸⁷ Henkilökunnan vastauksista

⁸⁵ Huomionarvoista on myös, että vaikka Laatuaikaa vankilassa? -tutkimuksessa henkilökohtaiseen turvallisuuteen ja vankilaturvallisuuteen liittyvät kysymykset on eroteltu omiin osioihinsa, niissä kysytään todella samanlaisia asioita. Kummassakin osiossa on kysymyksiä liittyen vankien väliin kiusaamistilanteisiin ja vankilaturvallisuutta koskevassa osiossa on jopa väittäminen ”tässä vankilassa minun ei tarvitse pelätä henkilökohtaisen turvallisuuteni puolesta”. Nähdäkseni suurin ero osioiden kysymysten välillä on siinä, että vankilaturvallisuutta koskevassa osiossa pyritään selvittämään vankien näkemystä siitä, kuinka henkilökunta puuttuu vankilassa mahdollisesti ilmeneviin uhkatilanteisiin. Nykyinen oikeustila on kiinnostava myös seuraavassa luvussa käsiteltävän yleisen turvallisuuden käsitteen kannalta.

⁸⁶ Ks. Raninen 2013, s. 49–50 ja 63–64. Raninen kertoo, että hänet on siirretty kaksi kertaa toiseen vankilaan laitosturvallisuuden vedoten. Laitosturvallisuuden vaarantamista on perusteltu sillä, että Ranisella olisi yhteyksiä järjestäytyneeseen rikollisuuteen ja että hän vaikuttaisi negatiivisesti vankiyhteisössä. Monet vangit kertovatkin, että yhteydet järjestäytyneeseen rikollisuuteen – olivat ne sitten todellisia tai eivät – voivat vaikeuttaa vankeusaikaa ja vangin oikeuksien toteutumista huomattavasti (ks. Liimatainen ym. 2015, s. 22). Ranisen mukaan siirto-, poistumislupa- ym. päätöksissä vedotaan usein salassa pidettäviin tietoihin, eikä vanki siten saa tietoa päätöksistä, vaikka päätökset ja salassa pidettävät tiedot koskisivat häntä itseään. Mikäli vankiloissa todella toimitaan järjestelmällisesti näin, tilanne on huolestuttava PL 21 §:n oikeusturvan kannalta ja vaarantaa myös Julkl 12 §:ssä turvattu oikeuden saada tieto itseään koskevasta asiakirjasta.

⁸⁷ Linderborg ym. 2012, s. 85. Osa haastateltavista suhtautui sääntörikkomuksiin johdonmukaisen tiukasti, mutta pyrki samalla yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen vangin kanssa (*ammattilaiset*). Osa puolestaan auttoi vankeja yksilöllisesti ja pakkokeinoja välttämällä (*vastavuoroiset*). Jotkut haastateltavat tulkitsivat sääntöjä erityisen tiukasti (*täytäntöönpanijat*) ja osaa työntekijöistä kuvailtiin heidän vastaustensa perusteella *välttelijöiksi*. Ks. myös Liebling – Price – Shefer 2011, s. 52–53, josta jako ammattilaisiin, vastavuoroisiin, täytäntöönpanijoihin ja välttelijöihin on omaksuttu.

heijastui, että heidän mielestään vankilan sääntöjen tulisi olla tarpeeksi selkeitä ja sääntörikkomuksiin tulisi puuttua jämäkästi. Vastauksissa arvosteltiin passiivisia työntekijöitä ja tarkkojen sääntöjen puutetta. Valtaosa henkilökunnasta koki kuitenkin tärkeäksi tietynlaisen joustavuuden kurinpidossa ja pyrki omalla käytöksellään vastavuoroisuuteen vankien kanssa.⁸⁸ Myös vankien kokemusten mukaan henkilökunnan suhtautumisessa vankeihin oli eroja, ja vankien kohtelu ja kunnioitus vaihtelivat niin työntekijäryhmien kuin yksittäisten työntekijöiden kesken. Erityisesti vastauksissa korostuivat kuntoutuspuolen ja turvallisuuspuolen henkilökunnan asenteiden väliset erot. Vangit kokivat esimerkiksi vankilan sosiaalityöntekijöiden kohtelevan heitä inhimillisemmin ja kunnioittavammin kuin vartijoiden. Kuntoutuspuolen henkilökunnan kuvattiin myös kohtaavan vangit ihmisinä sen sijaan, että kohtaamisissa olisi aina noussut esille vangin asema rikollisena ja vankeusrangaistusta suorittavana henkilönä.⁸⁹ Tarja Sassin kokemusten mukaan kuntoutus- ja turvallisuussektoreiden henkilöstö on korostuneesti keskittynyt huolehtimaan omista velvoitteistaan, eivätkä sektorit juurikaan kohtaa tai tee yhteistyötä keskenään. Sassin mielestä vankiloiden arki voisi toimia paremmin, jos kuntoutuksen ja turvallisuuden tehtäväkentät eivät olisi niin selkeästi eriytyneet toisistaan. Sassi ehdottaa vartijoiden tehtäväkuvan laajentamista siten, että turvallisuuspuolellakin osallistuttaisiin perhetyöhön ja vangin sekä hänen läheistensä kohtaamiseen. Yhteistyö ja kontaktit olisivat Sassin mukaan avain vankilan turvallisuuden ja järjestyksen ja yhteydenpito-oikeuden toteutumisen välisen ristiriitojen ratkaisemiseksi.⁹⁰

Pidän vankilan turvallisuutta ja laitoksessa vallitsevaa järjestystä tärkeinä ja kiinteästi sekä vangin että vankilan työntekijöiden perusoikeuksiin liittyvinä asioina. Vangin ei tule joutua pelkäämään vankilassa henkensä tai terveytensä puolesta eikä joutua kiusatuksi tai syrjityksi. Myös henkilökunnan tulee saada työskennellä rauhassa ilman, että heidän tarvitsee pelätä vankien kohdistavan heihin fyysisistä tai henkistä väkivaltaa. Laitosturvallisuuden ja -järjestyksen kritisoinnissa vangin oikeuksien rajoitusperusteina ei olekaan kyse turvallisuuden ja järjestyksen vähättelystä vaan siitä, millaisia rajoituksia näihin käsitteisiin vedoten voidaan oikeuttaa. En usko, että lailla säätämisen vaatimuksen tarkoituksena on ollut mahdollistaa turvallisuuden ja järjestyksen kaltaisten, lähes kaiken kattavien rajoitusedellytysten säätäminen lakiin.

⁸⁸ Linderborg ym. 2012, s. 84–89.

⁸⁹ Linderborg ym. 2012, s. 54–62. Myös Janne Raninen kommentoi turvallisuus- ja kuntoutuspuolen työntekijöiden välisiä eroja haastattelussaan. Ranisen henkilökohtaisen arvion mukaan noin neljä viidesosaa vankilan henkilökunnasta suhtautuu negatiivisesti vangin yhteydenpitomahdollisuuksien tukemiseen, ja yksi viidesosa kannustaa vankeja näiden yhteydenpidossa läheistensä kanssa.

⁹⁰ Tarja Sassin puhelinhaastattelu 3.6.2016. Sassi kannustaa Suomea ottamaan mallia myös Ruotsista, jossa kohtaamisen kulttuuri vartijoiden ja vankien välillä on huomattavasti Suomea edellä.

Myöskään tarkkarajaisuuden vaatimus ei nähdäkseni toteudu, jos turvallisuutta ja järjestystä käytetään viimeisenä lisäargumenttina, johon vedoten vangin oikeuksia voidaan rajoittaa aina silloin, kun muut rajoitusperusteet eivät sovellu tilanteeseen. Onkin huomionarvoista pohtia, onko laitosturvallisuuden ja -järjestyksen käsite tosiasiaa luotu korvaajaksi perusoikeusuudistuksen yhteydessä kielletylle laitosvalta-ase-malle. Ongelmana vankilan turvallisuuden ja järjestyksen käsitteessä on, että käytännössä on vaikea tietää, mihin kaikkiin tilanteisiin sitä voidaan soveltaa. Käsite on avoin, ja tulkinnanvaraisuutensa vuoksi se mahdollistaa yhteydenpidon rajoitukset lukemattomissa tilanteissa. Rajoitusratkaisun tekijän pitäisikin mielestäni pystyä perustelemaan käsitteeseen vetoaminen myös yksityiskohtaisesti ja erikseen jokaisessa yksittäistapauksessa. Mikäli perusteluja ei kuitenkaan vaadita tai ne toistuvat kaavamaisina tilanteesta riippumatta, lain sanamuoto mahdollistaa oikeudenrajoituksia, jotka voivat seurata keskenään hyvinkin eriarvoisista syistä. Tämä puolestaan pitää yllä laitosvalta-ase-malle tyypillistä tilannetta, jossa vangin alisteinen asema häntä koskevia päätöksiä tekeviin henkilöihin nähden korostuu tarpeettomasti⁹¹.

2.3.2.2 Turvallisuus perusoikeutena ja yhteiskunnan yleinen turvallisuus

Vankeuslain 1 luvun 3.2 §:n mukaan vankeus on pantava täytäntöön siten, että täytäntöönpano on turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja vangeille. Olen jo edellä käsitellyt laitosturvallisuuteen liittyvää ulottuvuutta. Koska vankila ei kuitenkaan ole yhteiskunnasta erillinen vaan yhteiskunnassa toimiva ja siihen kuuluva instituutio, vankeuden täytäntöönpanossa tulee ottaa huomioon kaikkien muidenkin yhteiskunnan jäsenten turvallisuus. Perusoikeuksien näkökulmasta katsottuna vankeusrangaistuksen turvallinen täytäntöönpano on ennen muuta vangille perustuslain 7.1 §:ssa turvattu oikeus. Muiden ihmisten oikeus turvalliseen täytäntöönpanoon ei sen sijaan ilmennä perusoikeutena taattua henkilökohtaista turvallisuutta, vaan seuraavaksi kuvatulla tavalla päinvastoin rajoittaa vangin perusoikeuksien toteutumista.

Oikeus turvallisuuteen taataan jokaiselle perustuslaissa. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 1 kohdan ja KP-sopimuksen 9 artiklan 1 kohdan mukaan jokaisella on oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Kotimaisen lainsäädännön tasolla turvallisuus on yksi uusista perusoikeuksista, jotka sisällytettiin perustuslakiin perusoikeusuudistuksen yhteydessä⁹². Muiden ihmisoikeuksien tapaan oikeus

⁹¹ Tarja Sassi kertoi 3.6.2016 puhelinhaastattelussa, että hänen näkemyksensä mukaan vangin alisteinen asema on edelleen havaittavissa vankiloissa. Osa vangeista joutuu sietämään sitä, että henkilökunta kohtelee heitä todella epäasianmukaisesti. Vangit eivät uskalla reagoida näihin väärinkäytöksiin, koska he pelkäävät oikeuksiensa puolustamisen johtavan kurinpitorangaistuksiin.

⁹² HE 309/1993 vp, s. 17.

turvallisuuteen on tarkoitettu yksilön oikeudeksi. Ajatus ilmenee myös ihmisoikeussopimusten sanamuodosta ja näillä artikloilla, joista perustuslain 7.1 §:n oikeus turvallisuuteen on johdettu, onkin haluttu suojata nimenomaan jokaisen henkilökohtaista turvallisuutta. Oikeus turvallisuuteen poikkeaa kuitenkin muista perus- ja ihmisoikeuksista sen epäitsenäisyyden vuoksi. Euroopan ihmisoikeussopimuksen tulkintakäytännössä oikeus turvallisuuteen ei ole saanut itsenäistä merkitystä, vaan sen on katsottu konkretisoituvan lähinnä varsinaisissa vapaudenriistotilanteissa ja siten tukevan oikeutta vapauteen⁹³. Ihmisoikeuksien toteutumista valvonut Euroopan ihmisoikeustoimikunta⁹⁴ on luonnehtinut EIS 5 artiklassa mainittujen vapauden ja turvallisuuden suhdetta siten, että oikeuksia tulisi tarkastella kokonaisuutena. Ihmisoikeustoimikunnan lisäksi myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on jo 30 vuotta sitten antamassaan ratkaisussa kytkenyt yhteen henkilökohtaisen vapauden ja turvallisuuden käsitteet.⁹⁵

Suomalaisessa lainsäädännössä yksilön perusoikeudet ja yhteiskunnan kollektiiviset intressit ovat kuitenkin sekoittuneet keskenään. Lainsäädännössä käytetään paikoin ilmaisua *yleinen järjestys ja turvallisuus*⁹⁶, jota voidaan hyvällä syyllä pitää harhaanjohtavana ja ihmisoikeuksien alkuperäisen tavoitteen vastaisena. Lisäksi tosiasiallisesti yhteiskunnan turvallisuuteen tähtääviä päämääriä on pyritty oikeuttamaan yksilöiden turvallisuuteen vetoamalla. Perustuslakivaliokunta on esimerkiksi perustellut DNA-tunnisteen määrittämistä sillä, että tunnisteen määrittäminen helpottaisi törkeiden rikosten selvittämistä ja sitä kautta parantaisi jokaisen oikeutta turvallisuuteen.⁹⁷ Perusoikeusuudistuksen esitöissä onkin todettu turvallisuuden nimenomaisen mainitsemisen korostavan ”julkisen vallan positiivisia toimintavelvoitteita yhteiskunnan jäsenten suojaamiseksi rikoksilta ja muilta heihin kohdistuvilta oikeudenvastaisilta teoilta, olivatpa niiden tekijät julkisen vallan käyttäjiä tai yksityisiä tahoja”⁹⁸. Useat suomalaiset oikeustieteilijät ovat suhtautuneet varauksellisesti yhteiskunnan ja yksilön intressien välisen rajan hämärtymiseen ja etenkin yhteiskunnan päämäärien tavoitteluun yksilön perusoikeuksien kautta. Esimerkiksi Kaarlo Tuori on esittänyt kriittisen havainnon siitä, että suomalaisessa valtiosääntökäytännössä näyttäisi olevan mahdollista perustella yhteiskunnan yleisen turvallisuuden takaamista sillä, että yhteiskunnan turvallisuus on itse asiassa yksittäisten

⁹³ Hallberg ym. 2011, s. 286.

⁹⁴ Euroopan ihmisoikeustoimikunta oli vuonna 1954 perustettu, EIS:n toteutumista valvonut elin. Valitukset ihmisoikeussopimuksen rikkomisesta tehtiin ensivaiheessa ihmisoikeustoimikunnalle, joka päätti, otetaanko valitus käsiteltäväksi. Vuodesta 1980 lähtien valituksia alkoi kuitenkin tulla jatkuvasti enemmän, ja järjestelmän yksinkertaistamiseksi päätettiin perustaa vain yksi kokopäiväinen tuomioistuin. Kun uudistettu Euroopan ihmisoikeustuomioistuin aloitti toimintansa vuonna 1998, ihmisoikeustoimikunta lakkautettiin. Ks. Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 6–7.

⁹⁵ Van Dijk – van Hoof 1998, s. 344–345. Ihmisoikeustoimikunnan kannanotto on julkaistu vuosikirjassa XX, 1977, s. 102. Ks. EIT:n kannanotto tuomiosta Bozano v. France, no. 9990/82, s. 23.

⁹⁶ Ks. esim. poliisilain (872/2011) 1:1.1, jonka mukaan poliisin tehtävänä on yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen.

⁹⁷ PeVL 7/1997 vp, s. 2. Ks. myös uuden passilain (458/2009) säätämisen prosessin aikana käydyistä keskustelusta HE 234/2008 vp, s. 80 ja PeVL 14/2009 vp, s. 2, joka edustaa kriittisempää keskustelua aiheesta.

⁹⁸ HE 309/1993 vp, s. 47.

ihmisten henkilökohtaisten turvallisuuksien summa. Siten yleisen turvallisuuden toteuttaminen tarkoittaisi aina samalla perusoikeutena turvatun henkilökohtaisen turvallisuuden toteuttamista.⁹⁹ Kaikki oikeustieteilijät eivät ole kuitenkaan suhtautuneet yksityisten ja kollektiivisten turvallisuusintressien erotteluun yhtä jyrkästi kuin Tuori. Esimerkiksi Viljanen esittää, että yhteiskunnan ja yksilön turvallisuus eivät sitenkään ole kaikissa tilanteissa erotettavissa toisistaan¹⁰⁰. Mikäli rajanveto näiden välillä olisi helppoa, käsittelemääni kysymystä ei luultavasti edes pohdittaisi oikeustieteessä.

Tuori toteaa osuvasti, että yksilöä julkisen vallan toimenpiteiltä suojaavat perusoikeudet tulisi erottaa niiden rajoittamiseen oikeuttavista, yhteiskunnan yleiseen tilaan kytkeytyvistä päämääristä¹⁰¹. Painava yhteiskunnallinen tarve on yksi perusoikeuksien yleisistä rajoitusedellytyksistä. Yleiseen turvallisuuteen ja järjestykseen liittyvät merkittävät intressit, esimerkiksi maanpuolustus tai vaarallisen rikoksentehtäjän eristäminen yhteiskunnasta, voivatkin muodostaa rajoituksia yksilön perusoikeuksille. Näissä tilanteissa korostuu kuitenkin myös muiden yleisten rajoitusedellytysten merkitys. Yleisen turvallisuuden kaltaisia, hyvin yleisluoteisia käsitteitä arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota erityisesti rajoituksen tarkkarajaisuuteen ja täsmällisyyteen.¹⁰² Yksilön oikeuksien hahmottaminen yhteisön oikeuksina on johtanut myös siihen, että perus- ja ihmisoikeuksien luonne julkisen vallan ja yksilön välisinä sääntöinä on muuttunut. Nämä alun perin vertikaalisen suhteen rajoitteiksi tarkoitettut oikeudet on käsitelty yhä useammin asettamaan rajoja myös yksilöiden väliselle horisontaaliselle suhteelle.¹⁰³ Samankaltaisia haasteita liittyy myös perusoikeuksien hahmottamiseen kokonaisuutena. Riskinä on, että tällöinkin unohdetaan perusoikeuksien ensisijainen tarkoitus ja keskitytäänkin sen sijaan perusoikeuksien keskinäiseen valtataisteluun ja mahdollisuuksiin rajoittaa perusoikeuksia toisilla perusoikeuksilla.¹⁰⁴

Puhuttaessa turvallisuudesta perusoikeutena on siis tärkeä erottaa toisistaan ihmisoikeussopimusten tarkoittama yksilön henkilökohtainen turvallisuus, joka on tiiviisti sidoksissa yksilön henkilökohtaiseen vapauteen. Oikeus turvallisuuteen täydentää oikeutta vapauteen ja on vetoamisperusteena käyttökelpoinen lähinnä tilanteissa, joissa yksilöltä on riistetty tämän henkilökohtainen vapaus. Turvallisuuden perusoikeuteen vedoten ei nähdäkseni pitäisikään perustella vangin oikeuksiin tehtäviä rajoituksia tai esimerkiksi

⁹⁹ Tuori 2002, s. 108.

¹⁰⁰ Viljanen 2001, s. 172–173.

¹⁰¹ Tuori 1999, s. 931.

¹⁰² Viljanen 2001, s. 187.

¹⁰³ Tuori 1999, s. 923–924.

¹⁰⁴ Viljanen 2001, s. 132. Ks. myös Tuori 1999, s. 920–931 ja Pohjolainen 1999, s. 941–942.

mahdollisimman suljettua rangaistuksen täytäntöönpanoa. Turvallisuuden perusoikeudella ei tarkoiteta myöskään yksilön itsenäistä oikeutta olla turvassa esimerkiksi toisten ihmisten väkivallanteoilta eikä varsinkaan tästä usein johdettua, yhteiskunnassa yleisesti vallitsevaa turvallisuutta. Ensin mainittu turvallisuus ihmisoikeutena ja jälkimmäiseksi kuvailtu yhteiskunnan turvallisuus ovat suomalaisessa lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä sekoittuneet toisiinsa, eikä yhteiskunnan turvallisuuden asema perusoikeuden tasoisena arvona ole lainkaan yksiselitteinen. Kyse ei ole siitä, etteikö yhteiskunnan turvallisuus olisi tärkeä tai tavoiteltava päämäärä, vaan kiistelty kysymys koskee yksilön ja valtion oikeuksia ja intressejä. Edellä esitetyn valossa perusoikeuksien soveltamisessa ja tulkintakäytännön laajentamisessa tulee olla varovainen, jottei perusoikeuksiin vedoten oikeuteta tosiasiallisesti niiden tarkoituksen vastaisia lopputuloksia. Vaikka yleiseen turvallisuuteen linkittyvä keskustelu oli vilkkaimmillaan perusoikeusuudistuksen jälkeisinä vuosina, kun uusien perusoikeuksien soveltamisalaa muotoiltiin, kysymys yleisestä turvallisuudesta omanlaisena perusoikeutenaan on yhä ajankohtainen.¹⁰⁵ Sivuaankin yleisen turvallisuuden käsitettä uudelleen seuraavassa luvussa, jossa käsittelemme vangin perusoikeuksien ja yhteiskunnan turvallisuuden ja järjestyksen välistä ristiriitaa kosketuskiellon ja huumausaineiden torjunnan kautta.

2.3.2.3 Kosketuskielto suljetuissa vankiloissa

Vuoden 2005 vankeuslaissa vangin tapaamisoikeus oli jaettu kolmeen erilaiseen tapaamisvaihtoehtoon. Perusmuoto tapaamiselle oli valvottu tapaaminen, minkä lisäksi vangille saatettiin myöntää valvomaton tai erityisvalvottu tapaaminen. Tällä kolmijaolla oli tarkoitus porrastaa eri tapaamisvaihtoehtoja, ja lain esitöiden mukaan perusmuotoinen valvottu tapaaminen olikin tarkoitettu poikkeamaan erityisvalvotusta tapaamisesta lähinnä tapaamistilojen rakenteiden osalta. Vaikka vankeuslaissa itsessään ei alun perin ollut säännöstä, joka olisi suoraan kieltänyt kosketuksen tapaamisten yhteydessä, muodostui kosketuskielto tosiasialliseksi edellytykseksi erityisvalvotun tapaamisen järjestämiselle.¹⁰⁶ Tapaamisoikeuden porrastusta ei myöskään osattu hyödyntää käytännön tasolla niin kuin lain esitöissä oli tarkoitettu. Eduskunnan oikeusasiamies on useissa ratkaisuisaan arvostellut vankiloita siitä, että tavallinen valvottu tapaaminen saatettiin toteuttaa olosuhteissa, jotka vastasivat erityisvalvotuille tapaamisille tarkoitettuja olosuhteita¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Ks. kansainvälisellä tasolla yhteiskunnan turvallisuuteen liittyen esim. Garland 2001. Garland toteaa: ”The call for protection *from* the state has been increasingly displaced by the demand for protection *by* the state”. Ks. Garland 2001, s. 12.

¹⁰⁶ HE 236/2004 vp, s. 50. Jo hallituksen esityksessä 66/1994 vp mahdollistetaan erityisen valvotuissa olosuhteissa järjestettävä tapaaminen. Hallituksen esityksen mukaan ”tällä tarkoitetaan muun muassa teknisiä ratkaisuja, jotka estävät fyysisen kosketuksen”. Lue lisää HE 66/1994 vp, s. 22.

¹⁰⁷ Esim. päätöksessään 3870/2/05 EOA totesi, että Riihimäen vankilassa perusmuotoisten valvottujen tapaamisten valvonta olisi tullut järjestää joko vartijan läsnäololla tai videokameralla toteutettavalla valvonnalla. EOA:n mukaan hallituksen esityksessä mainittiin tapaajan ja vangin erottavat rakenteelliset esteet vain erityisvalvottujen tapaamisten yhteydessä, eikä näitä esteitä

Kotimaiseen lainsäädäntöön kytkeytyvien ongelmien lisäksi tapaamistilat oli järjestetty kansainvälisten suositusten ja ihmisoikeuksien valvontaelinten kannanottojen vastaisesti. Esimerkiksi YK:n vankeinhoiton vähimmäissääntöjen soveltamisesta laaditussa käsikirjassa pidetään tärkeänä vangin ja tapaajan mahdollisuutta koskettaa toisiaan. Käsikirjan mukaan koskettaminen voidaan kieltää vain, jos siihen on erityinen aihe.¹⁰⁸ Myös kidutuksen vastainen komitea CPT on säännönmukaisesti arvostellut tapaamisten järjestämistä olosuhteissa, joissa vangin ja tapaajan välinen kosketus on estetty. Komitea otti kantaa Suomen vankiloiden tapaamisjärjestelyihin vieraillessaan Helsingin, Riihimäen ja Vantaan vankiloissa keväällä 2008. Vierailusta antamassaan raportissa se totesi, että kosketuskiellon pitäisi perustua yksilölliseen riskin arviointiin.¹⁰⁹ CPT:n uusin vierailu Suomeen toteutui syksyllä 2014. Tällöin komitea tutustui kolmen edellä mainitun vankilan lisäksi Keravan vankilaan ja suositteli, että kosketuskieltoa sovellettaisiin ”vain siinä määrin ja niin kauan kuin on oikeutettua kyseisen vangin edustaman uhan (esim. laittomien aineiden tai muiden kiellettyjen esineiden salakuljetuksen) vuoksi”.¹¹⁰

Nämä lähtökohdat huomioiden olisi voinut kuvitella, että vankeuslain uudistuksella olisi pyritty viemään tapaamisten sääntelyä avoimempaan suuntaan ja täsmennetty, missä tilanteissa kosketuskieltoa voidaan käyttää. Kuitenkin heti keväällä 2015 voimaan tulleen vankeuslain 13 luvun 3 §:n ensimmäisestä lauseesta selviää, että suljetussa vankilassa tapaaminen järjestetään valvotussa tapaamistilassa, jossa vangin ja tapaajan välissä on rakenteellisia esteitä. Uudistetussa vankeuslaissa on luovuttu tapaamisten kolmijaosta ja erityisvalvotuista tapaamisista. Ratkaisua perustellaan lain esitöissä epäselvyyksillä ja tulkintaongelmilla, joita jako erityisvalvottuihin ja perusmuotoisiin valvottuihin tapaamisiin aiheutti. Hallituksen esityksessä viitataan myös eduskunnan oikeusasiamiehen päätökseen 3870/2/05 ja siinä kuvattuihin, lainsäädännön

olisi saanut käyttää tavallisten tapaamisten valvontaan. Päätöksessään 1726/4/03 EOA katsoi, että Lounais-Suomen vankilassa käytössä olevat, vangin ja tapaajan väliin sijoitetut puolikorkeat pleksilasit eivät vastanneet erityisen valvottuja olosuhteita. EOA kiinnitti kuitenkin huomiota siihen, että ko. kanteluissa vankeja olivat tulleet tapaamaan heidän lapsensa, joiden oli erityisen vaikea ymmärtää kosketuskieltoa. EOA viittasi myös aiempiin päätöksiin 2226/4/97, 2158/4/03 ja 781/4/04, joissa kosketusmahdollisuutta tapaamisen yhteydessä on puolustettu.

¹⁰⁸ Vähimmäissääntöjen soveltaminen – Hyvän vankeinhoiton käsikirja 1998, s. 114.

¹⁰⁹ CPT/Inf (2009) 5, s. 44.

¹¹⁰ CPT/Inf (2015) 25, s. 42. Ks. myös Suomen hallituksen antama vastaus selontekoon, CPT/Inf (2015) 33, s. 41–42. Ennen Suomen-vierailujaan CPT oli kritisoinut mm. Itävallan (CPT/Inf (2005) 13, s. 46), Islannin (CPT/Inf (2005) 3, s. 26) ja Kreikan (CPT/Inf (2006) 41, s. 58) vankiloiden tapaamisolosuhteita ja kehottanut maita arvioimaan niitä uudelleen sekä selvittämään, miten tapaamiset olisi mahdollista järjestää avoimemmissa olosuhteissa. Vaikka CPT ei anna valtioille suoranaisia käskyjä korjata havaitsemiaan epäkohtia, ovat sen antamat lausunnot toisinaan varsin painokkaita. Esimerkiksi Islantiin tekemänsä vierailun jälkeen komitea painotti raportissaan luottavansa siihen, että suljetut tapaamisolosuhteet, joissa koskettamista ei sallita, ovat poikkeuksellisia ja rajoittuvat yksittäistapauksiin (CPT/Inf (2006) 3, s. 26).

ja vankiloiden käytännön välillä vallinneisiin ristiriitoihin. Esityksestä selviääkin, että vaikka kosketuskielosta ei ole ollut laintasoista säännöstä, siitä on säädetty suljettujen vankiloiden järjestyssäännöissä.¹¹¹

Kosketuksen kieltäminen on ollut kyseenalaista paitsi lailla säätämisen vaatimuksen, myös vankeuslain 1 luvun 3.1 §:n kannalta. Lainkohdan mukaan vankeuden täytäntöönpano ei saa aiheuttaa vangin oikeuksiin eikä olosuhteisiin muita rajoituksia kuin niitä, joista säädetään lailla tai jotka välttämättä seuraavat itse rangaistuksesta. Kosketuskieltoa ei voida pitää rajoituksena, joka seuraisi välttämättä vankeusrangaistuksesta. Kun kosketuskielto on käytännössä heikentänyt joidenkin vankien oikeuksia ja olosuhteita huomattavasti ja siitä on säädetty lakia alemman asteisella säädöksellä, oli kosketuskiellon sisällyttäminen vankeuslakiin lähes välttämätön ratkaisu, mikäli sitä haluttiin jatkosakin soveltaa.

Voimassa olevan vankeuslain valvottuja tapaamisia koskevassa säännöksessä kosketuskieltoa perustellaan vankilan turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitämisen¹¹² lisäksi sillä, että rakenteellisilla ratkaisuilla voidaan estää kiellettyjen aineiden ja esineiden¹¹³ kulkeutuminen vankilaan. Kiellettyjen aineiden ja esineiden joukosta suurimman ongelman ovat muodostaneet huumausaineet, ja lainkohdassa mainituista perusteluista jälkimmäinen onkin osoittautunut merkityksellisemmäksi kosketuskiellon soveltamisen kannalta. Vankeuslain uudistuksesta annetun hallituksen esityksen mukaan tapaamiset ovat yksi väylä, jota käytetään kiellettyjen aineiden ja esineiden kuljettamiseksi vankilaan. Lisäksi esityksessä arvioidaan, että tapaaolosuhteiden muuttaminen avoimemmiksi vaikuttaisi kiellettyjen aineiden kulkeutumiseen.¹¹⁴

On tosiasia, että huumeiden käyttö on Suomen vankiloissa ongelma. Jopa neljällä viidestä vangista arvioidaan olevan elämänaikainen päihderiippuvuus¹¹⁵. Kun merkittävä osa rikoksista tehdään päihtyneenä tai liittyy huumausaineiden käyttöön tai huumausainekauppaan, on ymmärrettävää, että huumeet pyritään

¹¹¹ HE 45/2014 vp, s. 11.

¹¹² Ks. tämän tutkielman luku 2.3.2.1.

¹¹³ Ks. vankilassa kiellettyjen aineiden ja esineiden luettelo, vankeuslain 9:1.1 ja 9:1.2.

¹¹⁴ HE 45/2014 vp, s. 11 ja 49. Huomionarvoista on, että hallituksen esityksessä ei kuitenkaan täsmennetä, *millaisia* vaikutuksia tapaaolosuhteiden muutoksella voisi olla. Oletettavasti esityksessä on tietysti tarkoitettu, että kiellettyjen aineiden määrä vankilassa lisääntyisi, mutta esityksen sanamuodossa on mielestäni parantamisen varaa.

¹¹⁵ Joukamaa ym. 2010, s. 47–49. Vielä rajumpi arvio on esitetty Portti vapautteen -internetsivustolla, jonka mukaan jopa 90 prosenttia vangeista sairastaa päihderiippuvuutta (http://www.porttivapautteen.fi/tietoa/tietopankki/2487/paihteet_mielen-terveys_ja_vankeus ja

http://www.porttivapautteen.fi/tietoa/tietopankki/2467/vankien_terveystilanne). Ks. myös Linderborg ym. 2012, s. 33. Ko. kyselyyn vastanneista vangeista joka toisella oli ollut päihdeongelma ennen senhetkiseen vankilaan tuloaan.

pitämään poissa vankiloista. On kuitenkin huomattava, että huumausainerikosten suuresta määrästä huolimatta¹¹⁶ vain pieni osa niihin syyllistyneistä tuomitaan ehdottomaan vankeuteen. Myös henki- ja väkivaltarikoksista, joihin päihteet usein liitetään, suurin osa tehdään alkoholin, ei huumeiden vaikutuksen alaisena.¹¹⁷ Lisäksi vankiloissa takavarikoitujen huumausaineiden määrä on laskenut vuodesta 2008 vuoteen 2010, vaikka vankeuslailla ei vielä tuolloin mahdollistettu huumeiden kulkeutumisen kontrollointia nykyisessä laajuudessaan¹¹⁸. Takavarikoitujen huumeiden määristä ei voi tehdä aukottomia johtopäätöksiä siitä, että huumausaineiden määrä olisi vähentynyt samassa linjassa. Tästä huolimatta kehitys on positiivista, mutta antaa samalla aihetta pohtia, onko huumausainepolitiikan tiukentaminen enää tarpeen. Olisikin tärkeä arvioida sitä, ovatko huumausainepolitiikan tiukentamisesta vangin yhteydenpito-oikeudelle aiheutuvat haitat oikeassa suhteessa huumeiden estämisen pyrkimykseen peilattuna.

Huumeiden torjunta linkittyy vahvasti aiemmin luvussa 2.3.2.1 käsittelemääni yhteiskunnan yleiseen turvallisuuteen. Edes poliisit eivät pidä huumausainerikosten valvontaa tärkeänä pelkästään huumeiden torjumiseksi, vaan tunnustavat valvonnan olevan yksi keino yleisen turvallisuuden ja järjestyksen, niin sanotun yhteiskuntarauhan ylläpitämiseksi.¹¹⁹ Yhteiskunnallisen ulottuvuuden lisäksi huumausaineilla on toki vaikutuksensa myös yksilöön. Vankiloissa huumeiden käyttöä ja kuljettamista valvotaan tarkasti. Huumausaineiden käytöllä ja levittämällä voikin olla epäsuotuisia vaikutuksia vangin olosuhteisiin esimerkiksi harkinnanvaraisten etuuksien, kuten valvomattomien tapaamisten tai poistumislupien, epäämisen muodossa. Myös huumeista suoraan ja välillisesti aiheutuvat terveyshaitat ovat merkittävä haaste vankiloissa. Vangit käyttävät paljon suonensisäisiä huumeita, joiden käyttövälineet on kielletty vankiloissa. Sääntö ajaa huumeriippuvaisia vankeja pistämään huumeita millä tahansa saatavilla olevilla, myös toisten vankien neuloilla, tai jopa rakentamaan itse omia käyttövälineitä. Tämä puolestaan luo korkeamman riskin huumeneulojen välityksellä tarttuvien sairauksien, kuten C-hepatiitin ja HIV:n leviämiseen.¹²⁰

¹¹⁶ Varjonen 2015, s. 107. Vuonna 2013 poliisin, tullin ja rajavartiolaitoksen tietoon tuli yhteensä 22 656 huumausainerikosta. Tietoon tulleiden rikosten lukumäärä on kasvanut neljässä vuodessa noin neljällä tuhannella.

¹¹⁷ Varjonen 2015, s. 105–109.

¹¹⁸ Varjonen 2015, s. 117–118. Ajantasaisempaa tietoa vankiloihin salakuljetettavien huumeiden määrästä on vaikea löytää. Ilta-Sanomissa 29.9.2014 julkaistun uutisen mukaan Turun vankilassa huumeita sisältäviä postilähetyksiä jää kiinni vuosittain n. 50, mikä tarkoittaa keskimäärin yhtä lähetystä viikossa. Määrä on laskenut n. neljännekseen kymmenen vuoden takaisesta. Turun vankilassa on 255 vankipaikkaa ja vankila on ollut viime vuosina jopa yllätyttävästi tyhjä (http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjajyhteystiedot/vankilat/turunvankila.html). Tapauksia, joissa vanki on määrätty röntgenkuvaukseen sen vuoksi, että hänen on epäilty kuljettaneen kehossaan huumausaineita, on Turun vankilassa ollut vuositasolla n. 10. Nämä tiedot antavat hieman suuntaa sen arvioinnille, kuinka laajasta ongelmasta on kyse. Uutinen luettavissa Ilta-Sanomien verkkosivuilta osoitteesta <http://www.iltasanomat.fi/kotimaa/art-2000000813879.html>.

¹¹⁹ Kekki 2012, s. 56.

¹²⁰ http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2486/huumausaineet_vankilassa. Ks. myös Uusitalo 2006 ja Uusitalo 2009.

Kosketuskiellon järjestelmällisestä soveltamisesta on seurannut se keskeinen ongelma, että kiellolla rangaistaan myös vankeja ja vieraita, joilla ei ole aikomustakaan väärinkäyttää tapaamistilannetta. Suomessa on 15 suljettua vankilaa ja 11 avovankilaa. Rikosseuraamuslaitoksen tuoreimman vankilukuilmoituksen mukaan yli kaksi kolmasosaa Suomen vangeista on sijoitettuina suljettuihin vankiloihin, joten kosketuskielto koskee huomattavaa osaa vangeista.¹²¹ Kaikki suljettuihin vankiloihin sijoitetut vangit eivät kuitenkaan ole huumorikollisia eivätkä pyri tekemään huumausainerikoksia vankilassa ollessaan. Eduskunnan oikeusasiamies on ottanut kantaa epäkohtaan muun muassa päätöksissään 2226/4/97 ja 781/4/04. Ensin mainitussa päätöksessä oikeusasiamies pohtii, ”onko oikein, että tapaamiset asianmukaisesti hoitaneet vangit joutuvat kärsimään siitä, että jotkut vangit mahdollisesti ovat väärinkäyttäneet tapaamistilannetta”. Myös vankien keskuudessa on toivottu asennemuutosta niitä vankeja kohtaan, joiden tapaamiset ovat sujuneet moitteettomasti¹²².

Äärimmilleen viedystä huumekontrollista kertoo osaltaan myös se, että kosketuskieltoa sovellettiin ennen uusinta vankeuslain muutosta myös lapsiin. Kieltoa perusteltiin mahdollisuudella kuljettaa kiellettyjä aineita tai esineitä vankilaan esimerkiksi lapsen vaipan sisällä. Kuitenkin jo vuonna 2003 laaditussa Rikosseuraamusviraston perhetyöryhmän mietinnössä huomautetaan, että kosketuskielto voi olla lapselle kärsittämätön.¹²³ Myös vangit ovat kokeneet kosketuskiellon todella ongelmalliseksi lasten tapaamisissa, ja kosketuskielto onkin käytännössä estänyt useiden vankien ja heidän lastensa tapaamiset. Vangit kertovat, että lapsiin on ollut vaikea saada kontaktia pleksilasin läpi, eivätkä lapset ole pystyneet ymmärtämään, miksi he eivät saa esimerkiksi istua vanhempansa sylissä. Tapaamisista on seurannut hämmennystä ja surua niin lapselle kuin vangille ja vingin puolisollekin. Vanhemmat ovatkin lähes poikkeuksetta päättäneet olla ottamatta lapsia mukaan tapaamisiin, joissa on voimassa kosketuskielto.¹²⁴ Ongelmaan puututtiin vankeuslain uudistuksesta annetussa hallituksen esityksessä, jonka pohjalta vankeuslakiin säädettiin lapsen valvottua tapaamista koskeva pykälä sekä säännös, jonka mukaan suljetuissa vankiloissa on oltava soveltuvat tilat lapsen tapaamista varten. Samalla sallittiin lapsen ja vingin välinen koskettaminen esimerkiksi siten, että lapsi saa istua vanhempansa sylissä.¹²⁵ Tarja Sassi kertoo huumeiden torjunnan vaikeuttavan

¹²¹ http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/tilastoja/6A9fc2mik/Vankilukuilmoitus_16.2.2015.pdf.

¹²² Raninen 2013, s. 96.

¹²³ Perhe muurin toisella puolella 2003, s. 58.

¹²⁴ Ks. esim. EOA 3870/2/05 ja 824/4/08, joissa vangit kertovat kokemuksiaan lapsiin ulottuvasta kosketuskiellosta ja siitä aiheutuvista vaikeuksista lasta tavattaessa. Lue myös Raninen 2013, s. 31, 38, 75, 91 ja 106. Kosketuskiellon soveltaminen on johtanut absurdeihin tilanteisiin, joissa vanki muun muassa näkee lapsensa ensimmäiset askeleet heitä erottavan pleksilasin läpi. Ks. Raninen 2013, s. 50–51.

¹²⁵ HE 45/2014 vp s. 11–12 ja s. 49–51. Ks. myös vankeuslain 13:2 ja 13:5 ja tämän tutkielman s. 54–56.

vankiloissa tehtävää perhetyötä, koska perheiden yhteydenpito yhdistetään usein automaattisesti huumeiden kulkeutumiseen vankilaan. Vankiloiden työntekijöiden vastaukset Sassin huumausaineiden kulkeutumisesta koskeviin kysymyksiin ovat kuitenkin olleet ympäröiväisiä. Sassin mukaan huumeisiin liittyvistä ongelmista huolimatta huumausaineiden päätyminen vankilaan on edelleen tabu, eikä esimerkiksi vieraiden välityksellä vankilaan tuotavien huumeiden määrää kerrota suoraan.¹²⁶

Vaikka huumeiden torjuntaa vankiloissa on pyritty tehostamaan kosketuskiellon lisäksi muun muassa valvonnan lisäämisellä ja mahdollistamalla vierailijoihin kohdistuva henkilöntarkastus, huumeita ei ole pystytty kitkemään vankiloista. Lain esitöissä on suoraan tunnustettu, että huumeiden ja muiden luvattomien aineiden pääsy vankiloihin ei voida kokonaan estää valvontaa ja tarkastamista koskevilla säännöksillä.¹²⁷ Eduskunnan oikeusasiamies onkin päätöksessään 3870/2/05 nostonut esille myös hallintolakiin sisältyvät hallinnon oikeusperiaatteet, joista yhden mukaan viranomaisten toimien on oltava oikeassa suhteessa niillä tavoiteltuun päämäärään nähden¹²⁸. Oikeusasiamiehen näkemyksen mukaan vankilan tapaamistilojen järjestelyt eivät olleet kaikissa tapauksissa perusteltavissa ja ”tapaamisten valvonnassa tulisikin löytää perusteltu tasapaino toisaalta laitosturvallisuuden ja toisaalta vangin yksityiselämän suojan välille”.¹²⁹ Huumausaineiden ja kosketuskiellon välisessä konfliktissa konkretisoituvatkin useat perusoikeuksien rajoitusperusteet. Lailla säätämisen vaatimukseen viittasin jo edellä, mutta edelleen tasapainoilua edellyttävät yksilön kannalta oikeasuhtaisuuden ja välttämättömyyden vaatimukset. Ensisijaisesti tulisikin tarkastella, onko kosketuksen kieltäminen välttämätöntä huumeiden torjumiseksi ja onko kosketuskielto oikeasuhtainen keino huumeidenkäytön estämiseksi vankilassa – varsinkaan, kun sitä sovelletaan järjestelmällisesti kaikkiin vankeihin ilman minkäänlaista tapauskohtaista harkintaa.¹³⁰

Ennen vankeuslain muutosta CPT:n selonteissa, YK:n vähimmäissäännöissä ja eduskunnan oikeusasiamiehen päätöksissä kritisoitiin kosketuskiellon järjestelmällistä soveltamista ja korostettiin, että kieltoa

¹²⁶ Tarja Sassin puhelinhaastattelu 3.6.2016.

¹²⁷ HE 66/1994 vp, s. 22.

¹²⁸ Ks. hallintolain 6 §. Samaa ajatusta ilmentää myös hallituksen esitykseen sisältyvä huomautus, jonka mukaan ”kontrolloivien keinojen käyttämisen on aina oltava järkevissä suhteissa siihen rikollisuuteen, jota niillä pyritään torjumaan”. Ks. HE 66/1994 vp, s. 22.

¹²⁹ EOA 3870/2/05.

¹³⁰ Kosketuskiellon lähtökohtaisuudesta ja säännönmukaisuudesta saa kuitenkin sen käsityksen, että huumausaineongelma ulottuisi laajemmalle kuin pelkkään vankiyhteisöön. Toisaalta voidaan ajatella, että on kysymys myös siitä, onko kosketuksen epäämiseen painava yhteiskunnallinen tarve. Toisin sanoen punnitaan, voidaanko vankiloiden huumausainekontrollia pitää merkittävämpänä arvona kuin vangin ja hänen perheenjäsentensä oikeutta yksityis- ja perhe-elämään.

tulisi soveltaa vain yksittäistapauksissa. Lisäksi kosketuskiellolle tulisi olla yksittäistapauksessa hyväksyttävät perustelut eikä kieltoa saisi jatkaa, jollei sille olisi enää tarvetta. Myös perustuslakivaliokunta muistutti vankeuslain hallituksen esityksestä antamassaan lausunnossa, ettei vangin yhteydenpito-oikeutta saa rajoittaa ”enempää kuin on kulloisessakin yksittäistapauksessa välttämätöntä”¹³¹. Pidänkin yleisesti ottaen ongelmallisena, että Suomen hallitus ja eduskunta ratkaisivat vankeuslakiin sisältyneen tapaamismuotojen välisen epäselvyyden poistamalla erityisvalvotut tapaamiset ja määräämällä kosketuskiellon pääsäännöksi suljettujen vankiloiden valvotuissa tapaamisissa. Huomioni kiinnittyi erityisesti siihen, miten kosketuskiellon säännönmukaistamista perustellaan lainmuutoksen esitöissä. Hallituksen esityksessä huomauteaan, että ”jos koskettamisen epäämiseen riittäviä perusteita jouduttaisiin arvioimaan erikseen ennen jokaista noin 60 000 vuosittaista tapaamista, tämä aiheuttaisi erittäin suuren määrän työtä. Vankiloiden nykyisiin tapaamistiloihin jouduttaisiin tekemään merkittäviä rakenteellisia muutoksia ja muuttamaan tapaamisjärjestelyjä.”¹³² Näillä varmastikin sinänsä paikkansa pitävillä perusteluilla päädyttiin kuitenkin kansainvälisten suositusten ja laillisuusvalvontakäytännön suhteen päinvastaiseen lopputulokseen. Kosketuskiellon arvostelijat näkevät kiellon ensisijaisesti perus- ja ihmisoikeuskysymyksenä ja eettisenä ongelmana. Kun tähän lähtökohtaan vastataan ainoastaan käytännön toteutukseen ja kustannuksiin liittyvillä argumenteilla, välitty perusteluista tietynlainen välinpitämättömyys kosketuskiellon taustalla olevaa perus- ja ihmisoikeusongelmaa kohtaan.

Oma kysymyksensä on myös, kuinka suuren asennemuutoksen kosketuskieltoa koskevan käytännön muuttaminen CPT:n, YK:n vähimmäissääntöjen ja eduskunnan oikeusasiamiehen esittämien vaatimusten tasolle olisi teknisten ratkaisujen lisäksi vaatinut. Tekniset keinot muutoksen toteuttamiselle olisivat kyllä olemassa ja tuskin olisivat aiheuttaneet ylitsepääsemättömiä kustannuksia. Sen sijaan muutoksen aikaansaanminen hallituksen, eduskunnan ja vankiloiden henkilökunnan asenteissa olisi luultavasti haastavampi tehtävä. Vaikka kosketuskielto on ollut laissa säädetty lähtökohta valvotuissa tapaamisissa vasta alle vuoden, on sitä tosiasiallisesti sovellettu paljon pidempään. Tänä aikana valtaosalle vankilan työntekijöistä on kehittynyt käsitys vankien epäluotettavuudesta¹³³, ja tätä ennakoasetelmaa voi olla vaikea murtaa. Kos-

¹³¹ PeVL 20/2005 vp, s. 5.

¹³² HE 45/2014 vp, s. 11.

¹³³ Linderborg ym. 2012, s. 109–112, jossa vankilan henkilökunta kuvaa suhdettaan vankeihin ja arvioi luottamussuhdetta ja sen rakentumista vankien ja työntekijöiden välillä. Yksi haastatelluista työntekijöistä toteaa kuvaavasti: ”Kyllä kai meillä aina sellainen pieni epäluottamuksen periaate on”.

kettamisen pääsääntöinen salliminen ja kosketuskiellon määrääminen poikkeukselliseksi järjestelyksi edellyttäisivät lainsäädännöllisten muutosten lisäksi täyttä käännoä paitsi lainsäätäjän, myös rangaistusta täytäntöönpanevien virkamiesten ajattelutavoissa.

Lukuisista epäkohdistaan huolimatta kosketuskiellolla on saatu aikaan myös positiivisia vaikutuksia. Esimerkiksi Riihimäen vankilassa, jonka tapaamisjärjestelyjä oikeusasiamies arvioi päätöksessään 3970/2/05, koskettamisen estäminen on ollut vankilan valvonnan kannalta toimiva ratkaisu. Koska vanki ei voi koskettaa tapaajaa, vankia ei tarvitse tarkastaa erikseen joka kerta ennen tapaamista ja tapaamisen jälkeen. Muutos vapauttaa luonnollisesti vartijoiden resursseja muuhun työhön. Tämän lisäksi tapaajat, joita on painostettu kuljettamaan huumeita vankilaan tapaamisten yhteydessä, ovat ilmaisseet huojennuksensa muuttuneista järjestelyistä. Myös tapaamistilojen melutaso on laskenut muutosten myötä. Samalla vangin ja tapaajan välisten keskustelujen yksityisyys on parantunut, koska keskustelut voidaan käydä normaalilla äänenvoimakkuudella ja rakenteelliset esteet vaimentavat viereisten tapaajien ääniä. Vankilan silloisen johtajan käsityksen mukaan koskettamisen mahdollistaminen edellyttäisi tämänhetkistä huomattavasti useamman vartijan valvovan tapaamistiloja, mikä puolestaan heikentäisi tapaajan ja vangin intimitettä, eikä siten myöskään olisi toivottua.¹³⁴

Vankilanjohtajan selvityksestä tulee konkreettisesti esille se, millaisten ristiriitojen välissä vankilat ja lainsäätaja toimivat. Kosketuskieltoon liittyviin ristiriitaisuuksiin pätee sama toteamus, jonka esitin vallitsevan turvallisuuden ja järjestyksen ja yksityiselämän suojan välillä: Jos yhden oikeuden toteutuminen halutaan turvata, se merkitsee usein toisesta oikeudesta tinkimistä. Tasapainottelusta huolimatta luultavaa on, että kaikki vangit ja heidän vieraansa eivät koskaan tule olemaan täysin tyytyväisiä tapaamisolosuhteisiinsa. Riihimäen vankilan tapauksessa eduskunnan oikeusasiamies punnitsi kosketuskiellosta aiheutuvien haittojen ja hyötyjen suhdetta. Edellä mainituista positiivisista vaikutuksista huolimatta oikeusasiamies piti kosketuskieltoa niin radikaalina perus- ja ihmisoikeuksien rajoituksena, etteivät vankilanjohtajan esittämät perustelut riittäneet säännönmukaiseen kiellon soveltamiseen¹³⁵. Oikeusasiamiehen päätökseen on helppo yhtyä. Koen itsekin kosketuskiellon järjestelmällisen käytön hyvin pulmallisena, ja nähdäkseni olisikin tärkeää etsiä aktiivisesti uusia ratkaisuja tapaamiskäytäntöihin. Kosketuksen salliminen vangin ja tämän tapaajan välillä ei tarkoita huumeiden hyväksymistä tai niiden vaarallisuuden ja haitallisuuden vähättelyä.

¹³⁴ Lue vankilanjohtajan tarkempi selvitys tapaamistilojen järjestelystä EOA 3870/2/05.

¹³⁵ EOA 3870/2/05.

Ihmisen luontainen tarve koskettaa itselleen läheistä henkilöä ja huumeiden torjunta ovat molemmat tärkeitä asioita, mutta myös kaksi erillistä kysymystä. Huumausaineet ovat kiistatta vakava ongelma sekä Suomen vankiloissa ja yhteiskunnassa laajemminkin että myös maailmanlaajuisesti. On kuitenkin eri asia, voidaanko huume politiikkaa käyttää kosketuskiellon tasoisten yksilön oikeuksien rajoitusten oikeuttamiseen.¹³⁶

2.4 Perus- ja ihmisoikeuksien valvonta

2.4.1 Kuka valvoo perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista?

Perustuslain 22 §:ssä määritetään julkiselle vallalle yleinen velvollisuus turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Julkisella vallalla tarkoitetaan ensisijaisesti kuntia, kuntayhtymiä ja valtiota sekä niiden virkamiehiä¹³⁷. Valtiolla on näkökulmasta riippuen ensi- tai viimesijainen vastuu perusoikeuksien toteutumisen takaamisessa. Valtio ei voi vapautua perusoikeuksien turvaamisvelvoitteestaan siirtämällä tehtävänsä toiselle oikeussubjektille, esimerkiksi kunnalle. Mikäli oikeussubjekti, jolle valtio on antanut tehtäväksi perusoikeuksien toteuttamisen, ei pysty suoriutumaan tehtävästään, vastuu epäonnistumisesta palautuu myös valtiolle. Perusoikeusuudistuksesta annetussa hallituksen esityksessä korostetaan valtion velvollisuuksia toteamalla, että säädettäessä kuntien tehtävistä ”on myös huolehdittava siitä, että kunnilla on tosiasialliset edellytykset suoriutua tehtävistään”.¹³⁸ Perus- ja ihmisoikeuksien turvaamistehtävästä suoriutumista valvomaan on valtuutettu useita eri toimielimiä. Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kotimaisesta valvonnasta säädetään niin ikään perustuslaissa, johon sisältyvät yksittäisiä toimielimiä velvoittavat säännökset. PL 74 §:ssä säädetään perustuslakivaliokunnan velvollisuudesta selvittää käsittelyynsä tulevien

¹³⁶ YK:n entinen pääsihteeri Kofi Annan kirjoitti 16.4.2016 Helsingin Sanomien Vieraskynä-palstalle kriittisen tekstin maailman tämänhetkisen huumausainepolitiikan linjasta. Annanin mukaan valtavat, rikolliset huume-markkinat ovat seurausta juuri nykyisestä huume-politiikan linjasta. Lisäksi Annan muistuttaa, ettei kielloilla ole juuri vaikutusta huumeiden kysyntään ja tarjontaan. Sen sijaan huumeidenkäyttäjien leimaaminen rikollisiksi on täyttänyt vankilat ympäri maailmaa ja nostanut narkomaanien kynnystä hakeutua hoitoon. ”Millä muulla kansanterveyden alalla avuntarvitsijat luokitellaan rikollisiksi?” Annan kysyy. Annanin mukaan on ”aika myöntää, että huumeeton maailma on illuusio”. Hän tähdentääkin, että voimavarat tulisi kohdistaa sen varmistamiseksi, että huumeista aiheutuisi mahdollisimman vähän haittaa mahdollisimman harvoille. Annanin kirjoitus kokonaisuudessaan on luettavissa Helsingin Sanomien verkkosivuilla osoitteessa <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/a1460695157603>. Suomalaisissa vankiloissa huumeongelmat ovat pienessä mittakaavassa verrattuna huumeista aiheutuneisiin maailmanlaajuisiin ongelmiin. Pohdinkin, olisiko Suomen vankiloissakin aika tunnustaa huumeettoman vankilan olevan illuusio, ja keskittyä huumeiden totaalisen estämisen sijaan niiden sääntelyyn, huumeidenkäyttäjien kuntoutukseen ja huumeista aiheutuvien haittojen minimointiin. Voitaisiinko ajatella jopa Annanin ehdotusta huumeiden käytön dekriminialisoinnista ja kuntoutusvastuun siirtämisestä julkisen terveydenhuollon vastuulle?

¹³⁷ HE 309/1993 vp, s. 26; PeVM 25/1994 vp, s. 3.

¹³⁸ HE 309/1993 vp, s. 26. Ks. Myös Hallberg ym. 2011, s. 118 ja PeVM 25/1994 vp, s. 3.

lakien perustuslainmukaisuus ja suhde kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin. Perustuslain 106 §:n mukainen perustuslain etusijäsäännös ja PL 107 §:ään sisältyvä lakia alemman asteisten säädösten soveltamisrajoitus puolestaan antavat tuomioistuimille mahdollisuuden valvoa perusoikeuksien toteutumista yksittäistapauksissa. Näiden lisäksi perustuslakiin on kirjattu ylimpien laillisuusvalvojien, valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen, tehtävä valvoa työssään perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista (PL 108 § ja PL 109 §). Myös presidentillä ja eduskunnan puhemiehellä on pieni rooli perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvonnassa¹³⁹.

Kansainvälisellä tasolla ihmisoikeuksien toteutumista valvovista toimielimistä tärkeimpänä voidaan pitää Euroopan ihmisoikeustuomioistuinta, jonka tehtävänä on valvoa Euroopan ihmisoikeussopimuksen toteutumista ja käsitellä sopimuksen rikkomista koskevat valitukset¹⁴⁰. EIT:n suorittamaa valvontaa tukee Euroopan neuvoston ministerikomitea, joka puolestaan valvoo EIT:n antamien tuomioiden täytäntöönpanoa jäsenvaltioissa. Tuomioiden täytäntöönpanoon kuuluvat mahdollisten yksittäistapauksessa maksettavien korvausten lisäksi toimenpiteet vastaavanlaisten ihmisoikeusrikkomusten estämiseksi tulevaisuudessa.¹⁴¹ Useissa maissa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista valvomaan on perustettu erityisiä valtiosääntötuomioistuimia¹⁴². Ihmisoikeustuomioistuin voidaankin nähdä eräänlaisena ylikansallisena valtiosääntötuomioistuimena. Samankaltaisen roolin on omaksunut myös Euroopan unionin tuomioistuin, joka pyrkii ratkaisullaan aktiivisesti kehittämään unionin sisäistä oikeutta.¹⁴³

Vangin perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvonnan kannalta erityisen olennaisia toimielimiä ovat eduskunnan oikeusasiamies, Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ja Euroopan neuvoston muista toimielimistä kidutuksen vastainen komitea CPT. Eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävänä on perustuslain 109 §:n mukaan valvoa, että viranomaiset ja virkamiehet noudattavat julkista tehtäväänsä hoitaessaan lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Tätä tehtäväänsä hoitaessaan oikeusasiamies valvoo myös perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Vankiloiden toiminnan valvonta kuuluu eduskunnan oikeusasiamiehen tehtäviin. Oikeusasiamies valvookin vankien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista sekä ottamalla vankiloiden olosuhteita ja toimintatapoja tutkittavakseen omana aloitteenaan että selvittämällä vankilan olosuhteiden ja

¹³⁹ Presidentin veto-oikeudesta lainsäädäntömenettelyssä ks. PL 77 § ja eduskunnan puhemiehen roolista ks. PL 42 §.

¹⁴⁰ Lähemmin EIT:n toiminnasta esim. Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 6–9; Hallberg ym. 2011, s. 875–878; Pellonpää ym. 2012, s. 146–152.

¹⁴¹ Hallberg ym. 2011, s. 876.

¹⁴² Hyviä esimerkkejä tällaisista maista ovat mm. Saksa ja Yhdysvallat. Lue lisää ko. maiden valtiosääntötuomioistuinta esim. Lavapuro 2010, s. 7–8 ja 46.

¹⁴³ Lavapuro 2010, s. 15.

virkamiesten toiminnan lainmukaisuutta vankien tekemien kanteluiden perusteella.¹⁴⁴ Eduskunnan oikeusasiamiehen aseman vaikutusvaltaisuus tulee havainnollisesti esille lain esitöistä. Esimerkiksi vankeuslain uudistuksesta annetussa hallituksen esityksessä viitataan oikeusasiamiehen päätöksiin lähes jokaisen muutettavan lainkohdan yhteydessä¹⁴⁵.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen valvontajärjestelmän tärkein elementti on yksilövalitusoikeus. EIS 34 artiklan mukaan yksityishenkilö, ryhmä tai kansalaisjärjestö, joka katsoo sopimusvaltion loukanneen EIS:ssa heille tunnustettuja oikeuksia, voi valittaa kohtelusta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen. EIT toimii yhteistyössä Euroopan ihmisoikeussopimukseen sitoutuneiden valtioiden kanssa. Edellytyksenä valituksen käsittelylle EIT:ssa onkin oikeussuojakeinojen käyttäminen ensin kansallisella tasolla, eli ylimmän kansallisen tuomioistuimen antama ratkaisu valitukseen¹⁴⁶. Myös jäsenvaltioilla on vastuu EIT:n toimintakyvystä ja tuomioistuimen valitustulvan ennaltaehkäisystä. Valtioilta edellytetäänkin nopeita toimenpiteitä niitä koskevien tuomioiden täytäntöönpanemiseksi.¹⁴⁷

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeudellista työtä täydentää kidutuksen vastainen komitea CPT. Komitea perustettiin kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen ehkäisemiseksi solmitun eurooppalaisen yleissopimuksen (SopS 16–17/1991) nojalla. Sopimus tuli kansainvälisesti voimaan vuonna 1989 ja Suomessa kaksi vuotta myöhemmin. CPT:n perustamisesta säädetään jo sopimuksen 1 artiklassa, jonka mukaan komitean tarkoituksena on vahvistaa vapaudenriiston kohteeksi joutuneiden henkilöiden suojelua kidutukselta sekä epäinhimilliseltä tai halventavalta kohtelulta ja rangaistukselta. Tavoitteensa toteuttamiseksi komitean tulee vierailta sopimukseen sitoutuneissa valtioissa ja valvoa, että niissä noudatetaan kidutuksen kieltoa eikä vapautensa menettäneitä henkilöitä kohdella epäinhimillisesti tai halventavasti. CPT on vierailut Suomessa viisi kertaa noin viiden vuoden välein¹⁴⁸. Komitea antaa valtiolle raportin vierailustaan, minkä jälkeen se kehottaa valtiota vastaamaan raporttiin ja siinä esitettyihin kysymyksiin ja ehdotuksiin. CPT:n antamat raportit eivät ole oikeudellisesti sitovia, mutta

¹⁴⁴ Ks. eduskunnan oikeusasiamiehen toiminnasta esim. oikeusasiamiehen internetsivustolta osoitteesta <http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/ea/index.htm>.

¹⁴⁵ Ks. esim. HE 45/2014 vp.

¹⁴⁶ Ks. valituksen käsittely EIT:ssa Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 12.

¹⁴⁷ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 8. EIS 46 artiklan mukaan sopimusvaltiot ovat sitoutuneet noudattamaan tuomioistuimen lopullista tuomiota, jonka osapuolena ne ovat.

¹⁴⁸ Tiedot vierailuista ovat löydettävissä osoitteesta <http://www.cpt.coe.int/en/visits.htm>.

mikäli valtio kieltäytyy tekemästä yhteistyötä CPT:n kanssa tai komitean suositusten mukaisia parannuksia, komitea voi antaa valtiolle ns. julkilausuman.¹⁴⁹ Tämän lisäksi kidutuksen vastainen komitea on kehittänyt vapautensa menettäneiden kohtelua koskevia standardeja, joiden yhteenvedo on julkaistu muun muassa komitean internetsivuilla¹⁵⁰.

2.4.2 Perus- ja ihmisoikeuskontrollin muutos – kahtiajaosta kohti vuorovaikutusta

Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvonta voidaan edellä kuvatun mukaisesti erotella ainakin kahdella tapaa. Ensinnäkin voidaan erotella perusoikeuksien toteutumisen valvonta kansalliseksi valvonnaksi, jota kunkin valtion itse valitsevat elimet valvovat. Ihmisoikeuksien valvonta puolestaan on kansainvälistä, ja ylikansalliset elimet valvovat ihmisoikeuksien toteutumista ihmisoikeussopimukseen sitoutuneiden valtioiden piirissä. Toinen tapa erotella valvonta voidaan lukea kansallisen valvonnan alalajiksi. Perinteisesti perus- ja ihmisoikeuksien valvonta on valtioiden sisällä jaettu poliittiseen ja oikeudelliseen valvontaan. Poliittisella valvonnalla tarkoitetaan poliittisten instituutioiden, yleensä jonkin parlamentaarisen elimen suorittamaa valvontaa. Oikeudellisella valvonnalla puolestaan viitataan tuomioistuimissa toteutettuun valvontaan¹⁵¹. Poliittisen ja oikeudellisen vallan jaotteluun voidaan yhdistää myös valvonnan ajallinen elementti. Poliittinen valvonta on pääasiassa ennakollista valvontaa, joka toteutuu jo lainsäädäntövaiheessa. Ennakollisen valvonnan tavoitteena on estää perustuslain vastaisten lakien säätäminen tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä.¹⁵² Oikeudellinen valvonta sen sijaan toteutuu lähtökohtaisesti vasta lain säätämisen jälkeen, ja siten epäillyn perus- ja ihmisoikeusrikkomuksen jo tapahduttua.

Suomalaisen valtiosääntökulttuurin perinteenä on ollut, että ensisijainen vastuu perusoikeuksien toteuttamisesta ja valta niiden tulkinnasta kuuluu eduskunnalle. Eduskunnassa erityisesti perustuslakivaliokunnalle on muodostunut määräävä asema perus- ja ihmisoikeuksien tulkintakysymyksissä.¹⁵³ Poliittisen ja edustuksellista demokratiaa korostavan mallin haasteena ovat kuitenkin olleet lakien perustuslainmukaisuuden valvonnan ja poliittisten realiteettien yhteentörmäykset. Hidénin mukaan yksilön tärkeimmät oi-

¹⁴⁹ <http://www.cpt.coe.int/finnish.htm>. Raportit ja valtioiden vastaukset niihin ovat luettavissa osoitteessa <http://www.cpt.coe.int/en/visits.htm>.

¹⁵⁰ <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>. Vankien kohtelua koskevat standardit s. 17–48.

¹⁵¹ Ks. Lavapuro 2010, s. 6–7.

¹⁵² HE 1/1998 vp, s. 51.

¹⁵³ HE 1/1998 vp, s. 51; Lavapuro 2010, s. 6–7; Karhu 2008, s. 183.

keudet onkin useissa kiperissä punnintatilanteessa sivuutettu yhteiskunnallisten intressien tai muiden poliittisten tarpeiden tieltä.¹⁵⁴ Tuomioistuinkontrollin, toisen perinteisen valvontavaihtoehdon ongelma on puolestaan koettu demokratiaperiaatteen vastaisuus ja mahdollinen arvovaltakilpailu perustuslakivaliokunnan kanssa. Perustuslakivaliokunnan etusijaa perusoikeuksien toteutumisen valvonnassa on Suomessa korostettu myös ennakkovalvonnan tärkeyteen vedoten. Lain esitöiden mukaan ennakkovalvonta on usein laiminlyöty maissa, joissa parlamentin ulkopuolinen elin, esimerkiksi valtiosääntötuomioistuin, on oikeutettu tutkimaan jälkikäteen lakien perustuslainmukaisuutta.¹⁵⁵

Kansainvälisen perus- ja ihmisoikeuskehityksen seuraaminen ja näiden oikeuksien korostuminen on johdannut siihen, että perinteiset perustuslaki- ja sitä kautta myös perusoikeuskontrollin keinot eivät enää yksinään riitä perus- ja ihmisoikeuksien täysimääräiseen takaamiseen. Tilanne on tunnustettu myös hallituksen esityksessä, jossa todetaan, ettei pelkän ennakkollisen valvonnan avulla pystytä varmistamaan, että laki ei voisi olla ristiriidassa perustuslain kanssa. Esityksessä myönnetään myös, että ”ennakkovalvontaa on mahdotonta järjestää niin kattavaksi, että valvonnassa voitaisiin ottaa huomioon kaikki käytännössä mahdolliset soveltamistilanteet”.¹⁵⁶ Suomessa on suhtauduttu pidättyväisen negatiivisesti perus- ja ihmisoikeuksien valvontaan keskittyvän valtiosääntötuomioistuimen perustamiseen ja voimakkaan jälkikontrollin mahdollisuuteen yleensäkin¹⁵⁷. Tämän vuoksi perustuslakikontrollin aukollisuus pyrittiin poistamaan sääntämällä perustuslaissa sen etusijasta tavalliseen lakiin nähden. Perustuslain etusijan määrittävä PL 106 § tuli voimaan perustuslain kokonaisuudistuksen yhteydessä vuonna 2000. Säännöksellä annetaan tuomioistuimille perustuslakivaliokuntaan nähden toissijainen velvollisuus tutkia lakien perustuslainmukaisuutta. Velvollisuus – ja samalla myös oikeus – perustuslainmukaisuuden selvittämiseen on kuitenkin vain konkreettisissa, ratkaistavana olevissa yksittäistapauksissa, eikä siis ulotu yleiseen lakien perustuslainmukaisuuden valvontaan¹⁵⁸. Lisäksi tuomioistuinten harkintavaltaa on rajoitettu rajaamalla PL 106 §:n soveltaminen

¹⁵⁴ Hidén 2002, s. 1182–1183. Ks. Myös Lavapuro 2010, s. 250 ja 253. Vrt. kuitenkin Tuori 2007, s. 263, jossa Tuori kuvaa perustuslakivaliokuntaa kvasituomioistuinaiseksi elimeksi, ”joka lausunnoissaan pyrkii noudattamaan pikemminkin oikeudellista kuin poliittista argumentaatiota”.

¹⁵⁵ HE 309/1993 vp, s. 31 ja HE 1/1998 vp, s. 52. Ks. tuomioistuinten suorittamasta valvonnasta Lavapuro 2010, s. 69–71 ja tähän valvontaan kohdistetusta kritiikistä Lavapuro 2010, s. 104–110.

¹⁵⁶ HE 1/1998 vp, s. 52.

¹⁵⁷ Pohdintaa valtiosääntötuomioistuimen tarpeellisuudesta Suomessa esim. HE 1/1998 vp, s. 52–54.

¹⁵⁸ HE 1/1998 vp, s. 53–54.

ainoastaan tilanteisiin, joissa perustuslain ja tavallisen lain välinen ristiriita on *ilmeinen*. Nämä seikat huomioon ottaen ei ole yllättävää, että säännöksen soveltamisala on jäänyt kapeaksi ja tuomioistuimet ovat olleet varovaisia soveltaessaan perus- ja ihmisoikeuksia tavallisen lain kustannuksella.¹⁵⁹

Oikeustieteilijät ovatkin kannattaneet jälkikontrollin maltillista lisäämistä, jotta perusoikeuksien toteutuminen voitaisiin turvata tehokkaammin. Tuomas Ojanen on puoltanut voimakkaasti ilmeisyyskriteerin poistamista perustuslain etusijasäännöksestä Perustuslaki 2008 -työryhmälle laatimassaan muistiossa. Ojaseen mukaan ilmeisen ristiriidan vaatimus johtaa paitsi säännöksen erittäin rajoitettuun soveltamismahdollisuuteen myös perustuslain tosiasiallisesti alempaan asemaan suhteessa Euroopan unionin oikeuteen ja ihmisoikeusnormeihin. Tuomioistuimilla on toimivalta jättää soveltamatta EU-oikeuden tai ihmisoikeusnormien kanssa ristiriitainen tavallisen lain säännös. Näissä tilanteissa ei siis edellytetä ilmeistä ristiriitaa säännösten välillä, vaan pelkkä ristiriita riittää soveltamatta jättämisen perusteeksi. Perustuslain etusijasäännöksen soveltamistilanteet koskevat useimmiten juuri perusoikeuksia, joten epäsuhtainen asetelma vaarantaa Ojaseen mukaan perusoikeuksien tehokkaan toteutumisen. Lisäksi on muistettava, että kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet asettavat kotimaiselle sääntelylle vain vähimmäistason ja siten täydentävät perustuslaissa määriteltyä perusoikeussuojaa. Kotimaisen perusoikeusjärjestelmän tulisi olla ensisijainen ihmisten oikeuksia suojaava järjestelmä, mutta eritasoisten etusijavaatimusten vuoksi tämä lähtökohta on vaarantunut.¹⁶⁰

Ojaseen lisäksi myös Juha Lavapuro on kannustanut lainsäätäjää perinteisen perusoikeuskontrollin uudistamiseen. Lavapuron mukaan eri perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista valvovien instituutioiden välillä

¹⁵⁹ Ks. PL 106 §. Huomaa, että PL 106 §:ää ei säädetty vielä perusoikeusuudistuksen yhteydessä vaan vasta perustuslain kokonaisuudistuksen yhteydessä. Perustuslain etusijan ilmaiseva säännös tuli siis voimaan vuonna 2000, vasta viisi vuotta perusoikeusuudistuksen jälkeen. Tätä ennen tuomioistuimille oli kuitenkin annettu jo toimivalta tutkia eduskuntalakien sopusointua ihmisoikeussopimusten ja EU-oikeuden kanssa. Ks. HE 309/1993 vp, s. 31–32. Lue myös Tuomas Ojaseen yhteenveto PL 106 §:n soveltamedellytyksistä. Soveltamedellytykset on asetettu käytännössä huomattavan korkealle. Yhteenveto antaakin havainnollisen käsityksen siitä, miksi tuomioistuimet ovat olleet pidättyväisiä pykälän soveltamisessa. Ojanen 2008, s. 136–138.

¹⁶⁰ Ojanen 2008, s. 145–146. Ojanen tukee vaatimustaan ilmeisyyskriteerin poistamisesta vetoamalla myös mm. siihen, että Ruotsissa harkittiin muistion laatimisen hetkellä ilmeisyyskriteerin poistamista. Ks. Ruotsin esimerkkiin liittyen Olika former av normkontroll. Grundlagsutredningens rapport VIII. Stockholm 2007. SOU 2007:85, s. 33–35. Lisäksi Ojanen viittaa Venetsia-toimikunnan esittämään mielipiteeseen, jonka mukaan lakien perustuslainmukaisuutta voitaisiin valvoa tuomioistuimissa entistä enemmän. Ks. tästä Opinion on the Constitution of Finland adopted by the Venice Commission at its 74th plenary session (Opinion No. 420/2007 CDL-AD(2008)010), kohdat 115–118 ja 134. Myös Lavapuro on eritellyt ilmeisyyskriteeriin liittyvää problematiikkaa ja tuonut hiukan eri kannalta esille Ojaseen esittämän ajatuksen perustuslain ensisijaisuudesta ja ihmisoikeuksien minimitason periaatteesta. Ks. ilmeisyyskriteeriin liittyen Lavapuro 2010, s. 190–191 ja etusijaan sekä vähimmäistasoon liittyen Lavapuro 2010, s. 159–160. Ks. kuitenkin myös Tuori 2007, s. 261–263, jossa Tuori tuo esille huolensa suomalaisen oikeusjärjestelmän ylikonstitutionalisoitumisesta ja tuomarivaltioistumisesta. Tuorin mukaan PL 106 §:n merkitys on lähinnä tuomioistuinten tulkintaa ohjaava ja perusoikeusmyönteistä tulkintavaatimusta korostava, eikä Tuori ehdotakaan ilmeisyyskriteerin poistamista säännöksestä.

olisi tärkeää käydä keskustelua ja valvontaelinten tulisi toimia vuorovaikutuksessa keskenään. Kaikkien elinten yhteisenä tavoitteena pitäisi olla perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen edistäminen ja varmistaminen ja niiden tulisi pyrkiä tähän tavoitteeseen toisiaan täydentäen. Lavapuro pitääkin yhden ensisijaisen perustuslaintulkitsijan mallia vanhanaikaisena ja toteaa useiden instituutioiden välisen dialogin olevan uuden perusoikeuskontrollin ihanteellinen toteutusmuoto. Instituutioiden yhteistyön ja rinnakkaisuuden lisäksi valvontaelinten valtiosääntöoikeudelliset roolit ovat osittain päällekkäisiä ja limittyvät keskenään.¹⁶¹

Itse en näe eri instituutioiden roolien päällekkäisyyttä negatiivisena asiana. Vaikka perinteisesti onkin pelätty ja vältelty valvontaelinten välisen arvovaltakilpailun konkretisoitumista, tästä valtataistelun ajatuksesta tulisi päästä mahdollisimman pian eroon. Perus- ja ihmisoikeuksien valvonnassa on kysymys yhteiskunnan yhteisesti tunnustamien ja kunnioittamien arvojen mahdollisimman tehokkaasta turvaamisesta eikä siitä, mikä toimielin saa sanoa tulkintakysymyksissä viimeisen sanan. Tulkintatilanteissa kysymys instituutioiden keskinäisestä arvojärjestyksestä tulisikin sivuuttaa. Kilpailun sijaan olisi parempi pyrkiä tilanteeseen, jossa eri toimielimet toisiaan tukien ja täydentäen tulkitsisivat perus- ja ihmisoikeusnormeja. Valvontaelimistä muodostuisi siten ikään kuin verkosto, jonka tehtävänä olisi turvata perus- ja ihmisoikeudet mahdollisimman kattavasti. Vaikka perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvonnassa korostuvat lähinnä perustuslakivaliokunta ja tuomioistuinlaitos, tähän verkostoon tulisi ottaa mukaan myös muut valvontainstituutiot. Vankien oikeuksien valvonnassa tulisi ottaa huomioon erityisesti eduskunnan oikeusasiamiehen ja kidutuksen vastaisen komitean rooli, ja antaa näiden toimielinten olla omalla toiminnallaan mukana vahvistamassa vangin perus- ja ihmisoikeussuojaa.

¹⁶¹ Lavapuro 2010, s. 288–290. Lue myös tarkemmin perustuslakivaliokunnan ja tuomioistuinten välisestä vuorovaikutuksesta Lavapuro 2010, s. 150–153 ja korkeimman oikeuden ja EIT:n välisestä vuorovaikutuksesta Lavapuro 2010, s. 153–160. Ks. myös Karhu 2008, s. 193–194, jossa Karhu linjaa, ettei ns. rinnakkaiskompetenssi perusoikeuksien valvonnassa välttämättä tarkoita hallituksen esityksessä esitettyä kilpailuasetelmaa perustuslakivaliokunnan ja tuomioistuinten välillä. Vrt. tämän tutkielman seuraava kappale, jossa itsekin argumentoin saman asian puolesta.

3 Yhteydenpito vankilassa vangin perus- ja ihmisoikeutena

3.1 Yhteydenpito-oikeuden taustalla vaikuttava lainsäädäntö ja ihmisoikeussäätely

Oikeus yksityis- ja perhe-elämään ja sen ylläpitoon kuuluu myös vangille ja on toteutettava mahdollisimman kattavasti myös vankilaolosuhteissa. Tärkeimmät vangin yhteydenpito-oikeutta ja yksityiselämää suojaavat säännökset sisältyvät perustuslakiin, Euroopan ihmisoikeussopimukseen ja YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen (8/1976, jäljempänä myös ”KP-sopimus”). EIS 8 artiklan mukainen oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta, perustuslain 10 §:n mukainen yksityiselämän ja luottamuksellisen viestinnän suoja sekä KP-sopimuksen 17 artiklassa turvattu oikeus yksityiselämään, kotiin, perheeseen ja kirjeenvaihtoon suojaavat kaikki samaa, perustavanlaatuisen oikeuksien joukkoa, johon sisältyy myös jokaisen oikeus pitää yhteyttä läheisiinsä. Näiden säännösten lisäksi yksityis- ja perhe-elämän, kodin ja viestinnän kunnioitusta vahvistaa Euroopan unionin perusoikeuskirjan 7 artikla. EU:n perusoikeuskirja on hyväksytty jo vuonna 2000, mutta vuonna 2009 voimaan tulleella Lissabonin sopimuksella sen oikeudellinen arvo nostettiin unionin perussopimusten kanssa samalle tasolle.¹⁶²

Perustuslain 22 §:ssä säädetään yksiselitteisesti julkisen vallan velvollisuudesta turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Vangin osalta nämä oikeudet pyritään takaamaan vankeuslakiin sisältyvillä säännöksillä. Vankeuslakia säädettäessä yksi uudistuksen tavoitteista oli vankeuden täytäntöönpanoa koskevan lainsäädännön saattaminen perusoikeusuudistuksen ja perustuslain asettamalle vaatimustasolle¹⁶³. Vankeuslain IV osassa säädetään vangin yhteyksistä vankilan ulkopuolelle. Lain IV osa käsittää kirjeenvaihdon, puhelut ja sähköisen viestinnän (12 luku) sekä tapaamiset (13 luku) ja poistumisluvan (14 luku). Käsittelen näitä erilaisia yhteydenpitomahdollisuuksia, poistumislupaa lukuun ottamatta, tarkemmin luvussa 4. Vankeuslakiin kirjatut säännökset luovat vangin yhteydenpito-oikeutta koskevat raamit, ja yksityiskohtaiset määräykset yhteydenpidosta sisältyvät kunkin vankilan järjestyssääntöön. Osaltaan yhteydenpidon tukena vaikuttavia säännöksiä ovat myös vankeuslain 1 lukuun sisältyvät säännökset vankeuden

¹⁶² Euroopan unionin perusoikeuskirjan teksti on kokonaisuudessaan luettavissa esim. osoitteesta <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=FI> ja Lissabonin sopimuksen teksti puolestaan osoitteesta <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=FI>.

¹⁶³ HE 263/2004 vp, s. 107.

täytäntöönpanon tavoitteesta (2 §) ja täytäntöönpanon sisällölle asetettavista vaatimuksista (3 §) sekä 4 luvun säännökset rangaistusajan suunnitelmasta (6 § ja 7 §).

Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan PL 10 §:n säännöksellä yksityiselämän turvaamisesta suojataan myös oikeutta perhe-elämään. Yksityis- ja perhe-elämään kuuluu kiinteänä osana esitöissä niin ikään tunnustettu yksilön vapaus muodostaa ja ylläpitää ihmissuhteita.¹⁶⁴ Yhteydenpito-oikeuden yleisen suojan lisäksi PL 10 §:ssä taataan nimenomaisesti luottamuksellisen viestin salaisuus, joka koskee myös puheluita ja kirjeenvaihtoa. Säännökseen on kuitenkin lisätty erityinen rajoituslauseke, jolla mahdollistetaan viestinnän salaisuudesta poikkeaminen vankeusrangaistuksen aikana. Luottamukselliselle viestinnälle asetettavien rajoitusedellytysten täsmentämiseksi ja rajaamiseksi hallituksen esityksessä edellytetään, että viestinnän salaisuuteen tehtävät rajoitukset ovat välttämättömiä ja laajuudeltaan perusteltuja. Yksityiselämän suojaan ei ole perustuslaissa kohdistettu suoraa rajoituslauseketta, joten oikeuteen puuttumiseen sovelletaan perusoikeuksien yleisiä rajoitusedellytyksiä. Käytännössä eniten merkitystä ovat saaneet lailla säätämisen vaatimus, täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimukset sekä vaatimukset rajoitusperusteiden hyväksyttävyydestä ja suhteellisuudesta.¹⁶⁵

Sen jälkeen, kun muodolliset rajoitusedellytykset on täytetty, eli rajoitusperusteesta on säädetty lailla riittävän tarkasti ja täsmällisesti, on edessä vielä sisällöllinen harkinta. Harkinnassa joudutaan punnitsemaan eri henkilöiden ja henkilötahojen keskenään ristiriitaisia oikeuksia. Punninnan kohteena ovat usein muun muassa edellä luvuissa 2.3.2.1 ja 2.3.2.2 esitetyt kysymykset vankilan turvallisuuden ja järjestyksen ylläpidosta ja yhteiskunnan yleisestä turvallisuudesta. Vangin tekemä rikos voi esimerkiksi olla kohdistunut hänelle läheiseen henkilöön, johon vanki kuitenkin haluaisi pitää yhteyttä rangaistuksensa aikana. Tällöin joudutaan selvittämään rikoksen uhrin halukkuutta yhteydenpitoon sekä yhteydenpidon aitoa tarkoitusta ennen kuin esimerkiksi tapaaminen tämän kanssa voidaan myöntää.¹⁶⁶ Ristiriitaisia tilanteita voi seurata myös muun muassa vangin kuulumisesta järjestäytyneeseen rikollisryhmään. Yksi vankeuslain mukaisista vankeuden täytäntöönpanon tavoitteista on vankila-aikaisen rikollisuuden estäminen. Tätä tavoitetta silmällä pitäen vankilan henkilökunnalla on oltava mahdollisuus ottaa selvää vangin yhteydenpidon motiiveista. Tilanne muodostuu ongelmalliseksi, jos vangin yhteydenpitoa rajoitetaan säännönmukaisesti aino-

¹⁶⁴ HE 309/1993 vp, s. 53.

¹⁶⁵ Hallberg ym. 2011, s. 395.

¹⁶⁶ Lapsi- ja perhetyön linjaukset 2013, s. 26.

astaan sillä perusteella, että hänen ystäväpiirissään on järjestäytyneeseen rikollisryhmään kuuluvia henkilöitä tai vanki itse kuuluu tai on kuulunut tällaiseen ryhmään. Lähtökohtaisesti yksityishenkilön yhteydenpito-oikeuden piiriä ei ole rajattu, ja jokaisella on oikeus pitää yhteyttä haluamiinsa henkilöihin. Yhteydenpidon lähtökohtainen ja kaavamainen rajoittaminen tosiasiallisia olosuhteita tutkimatta onkin perus- ja ihmisoikeudellisesta näkökulmasta arveluttavaa.¹⁶⁷

Vankeusrangaistuksen luonne huomioon ottaen on ymmärrettävää, että vankeuslain yhteydenpitoa koskevat säännökset mahdollistavat myös yhteydenpidon rajoittamisen. Vangin oikeuksia rajoitettaessa on kuitenkin otettava huomioon Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen muotoilema kannanotto, jonka mukaisesti vangin perhe-elämälle tulee antaa riittävästi painoarvoa rajoitusten intressejä punnittaessa. EIT:n mukaan vanki ei pelkästään asemansa vuoksi menetä hänelle Euroopan ihmisoikeussopimuksella taattuja oikeuksia.¹⁶⁸ Onkin tärkeää, että vankilan henkilökunta voi tarvittaessa puuttua esimerkiksi vangin kirjeenvaihtoon tai järjestää vangille erilaisia tapaamismahdollisuuksia tilanteista riippuen. Nämä vaihtoehdotiset toimintamahdollisuudet pitävät yllä vankilan turvallisuutta ja voivat myös estää vankilasta käsin tapahtuvaa rikoksentekeä. Tämän lisäksi eritasoisilla yhteydenpitomahdollisuuksilla voidaan turvata vangin yhteydenpito-oikeus tilanteissa, joissa yhteydenpitoa on tarpeellista rajoittaa. Jos vanki on esimerkiksi antanut positiivisen päihdetestin tuloksen viikkoa ennen valvomatonta tapaamista, voitaisiin tapaamisen peruuttamisen sijaan harkita mahdollisuutta esimerkiksi valvotun lapsitapaamisen järjestämiseen.¹⁶⁹ Vangin kannalta on tärkeää, että lainsäädäntöön on kirjattu tarpeeksi selkeät säännökset siitä, millä edellytyksillä yhteydenpitoon voidaan puuttua tai sitä rajoittaa. Vangilla tulee olla tieto tilanteista, joissa hänen yhteydenpito-oikeuttaan voidaan rajoittaa, jotta hän voi ymmärtää itseään koskevaa päätöksenteoa paremmin. Selkeät säännökset edistävät oikeusturvan lisäksi vankien yhdenvertaista kohtelua. Säännösten harkinnanvaraisuus on tietenkin tärkeää joustavan ja tapauskohtaisen päätöksenteon kannalta, mutta vankilan henkilökunnan on osattava käyttää tätä mahdollisuutta oikein, jotta tapauskohtaisella harkinnalla pikemminkin laajennetaan kuin kavennetaan vangin oikeuksia.

¹⁶⁷ Huomattavaa kuitenkin on, että Ruotsin vankeuslain esitöiden mukaan tapaaminen voidaan kieltää, jos tapaajalla on yhteyksiä rikollisjärjestöön. Ks. *regeringens proposition 2009/10:135*.

¹⁶⁸ Ks. *Hirst v. the United Kingdom*, § 69.

¹⁶⁹ Tarja Sassin puhelinhaastattelu 3.6.2016. Sassin mukaan yhteydenpitomahdollisuuksien kirjoja tulisi hyödyntää juuri päihdeongelmista kärsivien vankien yhteydenpito-oikeuden turvaamiseksi. Sassi muistuttaa, että päihderiippuvuus on sitkeä ongelma, josta eroon pääseminen voi kestää hyvinkin pitkään. Vangin päihdeongelmasta ei kuitenkaan voi tehdä suoraviivaisia johtopäätöksiä siitä, että vanki olisi huono tai välinpitämätön vanhempi.

Eduskunnan oikeusasiamies on joutunut antamaan ratkaisuja liittyen tilanteisiin, joissa harkinnanvaraisia säännöksiä on sovellettu vangin kannalta negatiiviseen suuntaan. Esimerkiksi päätöksessään 824/4/08 oikeusasiamies on katsonut, ettei valvomattoman tapaamisen epäminen edistänyt vankeuslain tavoitteiden toteutumista¹⁷⁰. Oikeusasiamies on ottanut kantaa myös vankeuslain säännösten aukollisuuteen päätöksellä 1304/4/07. Tapauksessa oli kyse vangin oikeudesta tavata saman vankilan toisella osastolla olevaa vankia. Tällaisesta tilanteesta ei ratkaisunantohetkellä ollut säädetty vankeuslaissa. Vaikka oikeusasiamies ei katsonut vangilla olevan ehdotonta oikeutta tavata toiselle osastolle sijoitettua vankia eikä pitänyt vankilanjohtajan menettelyä tapauksessa virheellisenä, hän esitti oikeusministeriön kriminaalipoliittiselle osastolle pyynnön harkita, olisiko lainsäädäntöä tarpeellista täydentää kysymyksen osalta. Pyyntöön vastattiinkin vankeuslain muuttamista koskevassa hallituksen esityksessä, jonka ehdotuksen perusteella vankeuslain 13 lukuun lisättiin vankien välistä valvottua tapaamista koskeva säännös.¹⁷¹ Kuten esimerkkitapauksista käy ilmi, oikeusasiamiehen päätökset eivät aina ole kantelun esittäneen vangin tai tämän läheisen toiveen mukaisia. Siitä huolimatta ne kuitenkin johtavat yleensä vangin oikeuksien paranemiseen esimerkiksi lainsäädännön täsmentämisen tai toimintatapojen selventämisen myötä.

Vankeuslain uudistuksen yhteydessä vuonna 2015 päivitettiin lukuisia vangin yhteydenpitoa koskevia säännöksiä. Suurimmat muutostarpeet liittyivät teknologian ja sitä kautta sähköisten yhteydenpitomahdollisuuksien kehittymiseen, epäselvien tai liian tulkinnanvaraisten säännösten täsmentämiseen ja sääntelyn puutteellisuuteen¹⁷². Eduskunnan oikeusasiamiehen roolin tosiasiallinen vaikuttavuus näkyy lain esittämisessä, ja useisiin oikeusasiamiehen esille nostamiin kysymyksiin haettiin vastauksia lainsäädännön muutoksilla. Yhteydenpito-oikeuden kannalta positiivisesti merkittävimpiä uudistuksia olivat valvottujen lapsitapaamisten kirjaaminen lakiin¹⁷³ sekä sähköpostin käytön¹⁷⁴ ja videotapaamisten¹⁷⁵ salliminen lainsäädännön tasolla. Suurin osa uusista säännöksistä on melko neutraaleja, eikä niillä suoranaisesti muuteta

¹⁷⁰ EOA 824/4/08. Käsittelemme tapausta tarkemmin luvussa 4.1.1.

¹⁷¹ HE 45/2014 vp, s. 51–52. Tapaus on hyvä esimerkki siitä, millainen asema eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisulla on lainsäädännön, sen noudattamisen ja käytännön toimivuuden kannalta. Vankeuslaki on uusi säädös ja onkin ymmärrettävää, että sen säännösten käytännön vaikutukset selviävät vasta lakia sovellettaessa. Tämän vuoksi on tärkeää, että vankien lisäksi myös vankiloiden henkilökunta ja oikeusasiamies ottavat aktiivisen roolin säännösten toimivuuden arvioinnin kannalta.

¹⁷² Ks. esim. HE 45/2014 vp, s. 9–12.

¹⁷³ HE 45/2014 vp, s. 11 ja 51–51.

¹⁷⁴ HE 45/2014 vp, s. 10 ja 46–47.

¹⁷⁵ HE 45/2014 vp, s. 12 ja 53.

vangin oikeuksien tasoa. Säännökset saattavat yhtä aikaa mahdollistaa yhteydenpito-oikeuden laajemman rajoittamisen ja toisaalta parantaa myös vangin oikeussuojaa lisäämällä lainkäytön ennakoitavuutta¹⁷⁶.

3.2 Yhteydenpidon merkitys ja yhteydenpito-oikeuden toteutuminen vankeusaikana

Vankeuslain 1 luvun 3.3 §:n mukaan vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja on pyrittävä ehkäisemään. Vankeuslain esitöiden mukaan haittojen ehkäisyllä tarkoitetaan muun muassa sitä, ”että vaikka vangin yhteydenpito omaisiin ja muihin läheisiin onkin vankeusaikana käytännössä hankalaa, yhteydenpitoa pyrittäisiin tukemaan siten, että nämä yhteydet säilyisivät vankeusajan”¹⁷⁷. Hallituksen esityksessä korostetaan myös yhteydenpidon tukemisen merkitystä vangin yhteiskuntaan sijoittumisen kannalta¹⁷⁸. Yksi Rikosseuraamuslaitoksen vuosille 2011–2020 laadittuun strategiaan sisältyviin tavoitteisiin liittyvistä väitteistä on, että ”valmiuksien lisääminen rikoksettomaan elämäntapaan ja yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen luovat edellytykset rikosurien katkaisemiseen”. Edelleen yksi tämän väitteen osa-alueista on yhteydenpidon tukeminen ja perhetyön kehittäminen.¹⁷⁹

Osaltaan yhteydenpitoa tukee myös vangille rangaistusajan suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapautta varten laadittava yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma (jäljempänä myös ”ransu”). Rangaistusajan suunnitelmaan sisältyvät suunnitelmat vangin sijoittamisesta ja toiminnasta vankeusaikana sekä poistumisluvista, valvotusta koevapaudesta ja ehdonalaisesta vapaudesta. Rangaistusajan suunnitelma valmistellaan yhteistyössä vankeuteen tuomitun kanssa¹⁸⁰. Vankeuslaissa edellytetään, että ransun toteutumista seurataan ja suunnitelmaa pidetään ajan tasalla. Rangaistusajan suunnitelmasta säätäminen lain tasolla oli yksi keskeisimmistä uudistuksista vankeuslakia säädettäessä ja vankeuslain esitöissä ransun noudattaminen haluttiin kytkeä yhteen rangaistuksen suorittamisen kanssa.¹⁸¹ Hallituksen esityksen mukaan vankeusrangaistusta ja vankeinhoidon organisaatiota ja toimintatapoja koskevan uudistuksen keskeinen tavoite

¹⁷⁶ Ks. esim. kirjeenvaihdon lukemista koskevassa sääntelyssä tapahtuneet muutokset HE 45/2014 vp, s. 9–10 ja 43–44. Yhteydenpito-oikeuden toteutumisen ja vangin perus- ja ihmisoikeuksien kannalta ongelmallisimmat muutokset liittyvät luvussa 2.3.2.3 kuvaamalla tavalla suljettujen vankiloiden tapaamisjärjestelyihin ja kosketuskiellon säännönmukaistamiseen valvotuissa tapaamisissa. Vaikka voimassa olevaa oikeustilaa ei sinänsä tapaamisoikeuden osalta heikennetty, lainsäätäjällä olisi ollut hyvä mahdollisuus kuljettaa vangin perusoikeuksia parempaan suuntaan toisenlaisella ratkaisulla.

¹⁷⁷ HE 263/2004 vp, s. 135.

¹⁷⁸ HE 263/2004 vp, s. 134.

¹⁷⁹ Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020, s. 10.

¹⁸⁰ Säännöksen sanamuotoa muutettiin vankeuslain uudistuksen yhteydessä. Aiemmin säännöksessä edellytettiin, että ransu valmistellaan yhteistyössä vangin kanssa. Uusi sanamuoto *vankeuteen tuomitun* kanssa mahdollistaa sen, että ransun laatiminen aloitetaan jo ennen, kuin rangaistukseen tuomittu saapuu vankilaan. Ks. HE 45/2014 vp, s. 37.

¹⁸¹ HE 263/2004 vp, s. 1.

oli ”kehittää vankeuden täytäntöönpanosta entistä vaikuttavampi, ennustettavampi ja suunnitelmallisempi prosessi”¹⁸². Hyvin laadittu ja järjestelmällisesti toteutettu rangaistusajan suunnitelma olisikin yhdenmukainen tämän päämäärän kanssa. Rangaistusajan suunnitelma vaikuttaisi tukevan myös vankeuslakiin kirjattuja rangaistuksen täytäntöönpanon tavoitteita.

Vaikka rangaistusajalle laadittava, täytäntöönpanon sisältöä rationaalisesti ja kehittävästi ohjaava suunnitelma on ajatuksena erittäin hyvä, vankien kokemukset ransusta ovat ristiriitaisia. Suurin osa vangeista pitää rangaistusajan suunnitelmaa positiivisena asiana ja pyrkii itse noudattamaan suunnitelmaa ja edistämään sen toteutumista. Osalla vangeista on kuitenkin kokemuksia siitä, että suunnitelman noudattaminen on yksipuolista eikä todellisuudessa johda siihen kirjattujen etujen, kuten poistumislupien saavuttamiseen. Joidenkin vankien mukaan ransu sitoo vankia, mutta ei vankilaa. Vangit kertovat muun muassa esimerkkejä siitä, että vangin yrittäessä vedota moitteettomasti noudatettuun rangaistusajan suunnitelmaan vankilan työntekijä voi kiistää ransun sitovuuden. Kuitenkin niissä tapauksissa, joissa vanki laiminlyö suunnitelman noudattamisen, henkilökunta voi rajoittaa tai evätä vangilta ransuun kirjattuja etuuksia.¹⁸³ Kuvatun kaltainen käytös ei oletettavasti motivoi vankia edistämään rangaistusajan suunnitelmaansa. Se voi myös heikentää vangin luottamusta suunnitelman toteutumiseen ja sitä kautta vähentää kiinnostusta ylipäänsä suunnitelman laatimiseen, mikä puolestaan johtaa edelleen ransun merkityksen vähenemiseen.

Yhteydenpidolle on ominaista sen vuorovaikutteisuus, ja mahdollisuus yhteydenpitoon onkin paitsi vangin, myös tämän läheisten oikeus. Vankeusrangaistuksen on laskettu koskettavan vuosittain jopa 55 500 vangin läheistä¹⁸⁴. Suurin osa vangeista pitää läheisinään muitakin kuin perheenjäseniään, ja useat vangit määrittelevät myös perheensä laveasti. Vankeuden vaikutukset ulottuvatkin huomattavasti ydinperhettä laajempaan ihmisjoukkoon.¹⁸⁵ Yhteydenpito-oikeuden toteutuminen on siten merkityksellistä selvästi useampien ihmisten kannalta kuin vankien lukumäärästä voisi suoraan päätellä. Vangin yhteydenpitomahdollisuuksista säädettäessä ja yhteydenpito-oikeutta toteutettaessa tuleekin ottaa huomioon, että yhteydenpitoon kohdistuvilla rajoituksilla ei puututa ainoastaan vangin perus- ja ihmisoikeuksiin. Tosiasiassa vankeusrangaistuksella voi olla huomattavan suuria vaikutuksia etenkin niiden ihmisten elämään, joiden

¹⁸² HE 263/2004 vp, s. 108.

¹⁸³ Liimatainen ym. 2015, s. 27–32; Linderborg ym. 2015, s. 148–150.

¹⁸⁴ Rynnänen – Suomela 2011, s. 23.

¹⁸⁵ Rynnänen – Suomela 2011, s. 23; Enroos 2015, s. 110.

kanssa vanki on asunut ennen tuomiotaan. Vaikka vankeustuomiolla ei olisi käytännön vaikutuksia vangin läheiseen, vankeudesta seuraavaa järkytystä tai muita läheisten negatiivisia tunteita ei tule vähätellä.¹⁸⁶ Kun vanki suorittaa tuomiotaan, hänen läheisensä saavat samalla rangaistuksen, tiesivät he vangin tekemästä rikoksesta tai eivät. Tästä huolimatta vangin läheisten ja perheenjäsenten oikeuksiin ja niiden toteutumiseen ei ole kiinnitetty lainsäädännössä huomiota juuri lainkaan. Tarja Sassin mukaan lapsen mainitseminen ja läheisen määrittely vankeuslaissa ovat olleet edistysaskelia vangin läheisten huomioimisessa. Sassi korostaa kuitenkin puhuvansa vielä hyvin varovaisesti vangin läheisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta suhteessa vankeusrangaistusta suorittavan henkilöön ja hänen kanssaan käytävään yhteydenpitoon.¹⁸⁷

Tilanne on erityisen haasteellinen vangin mahdollisten lasten kannalta, koska lapsi ei usein edes ymmärrä, mistä rikoksessa tai vankilaan joutumisessa on kyse. Toisen vanhemman muuttaessa pois kotoa koko perheen arki muuttuu. Vielä radikaalimpi tilanne on lapsilla, joiden ainoa huoltaja on vankeusrangaistukseen tuomittu vanhempi. Lapsi voi joutua muuttamaan esimerkiksi sukulaisten luo, sijaisperheeseen tai lastenkotiin. Muuton myötä lapsen päivähoito- tai koulupaikka voi vaihtua ja ystäväpiiri muuttua. Yhteydenpito vankilassa olevaan vanhempaan on rajoitettua ja lapsen voi olla haastavaa käsittää esimerkiksi puhelin- tai vierailuaikojen merkitystä. YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 60/1991) 9 artiklan 3 kohdan mukaan sopimukseen sitoutuneet valtiot kunnioittavat vanhemmastaan tai vanhemmistaan erossa asuvan lapsen oikeutta ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä kumpaankin vanhempaansa. Tästä oikeudesta voidaan poiketa vain, mikäli yhteydenpito vanhempaan olisi lapsen edun vastaista. Edelleen lapsen yksityisyyttä, perhettä, kotia ja kirjeenvaihtoa suojataan LOS 16 artiklalla, jonka mukaan mielivaltainen puuttuminen näihin oikeuksiin on kielletty. Rikosseuraamuslaitoksen lapsi- ja perhetyön linjauksissa on tunnustettu lapsen ehdoton oikeus etunsa mukaiseen ”huoltoon, hoivaan, hellyyteen ja tukeen myös vanhemman vankeusrangaistuksen aikana”. Linjauksissa korostetaan yhteistyötä lastensuojeluviranomaisten kanssa ja tuodaan esille vanhemmuuden ja perheen merkitys vangin muutosmotivaation tukena. Vankivanhemmassa rangaistusaikana tapahtuvat positiiviset muutokset, muun muassa rikoksettomaan ja päihteettömään elämään pyrkiminen, taas parantavat lapsen edellytyksiä kasvaa turvallisessa ja onnellisessa ympäristössä. Linjausten mukaan lapsi- ja perhetyön näkökulman huomioiminen vaatii vankiloiden työskentelyä tavoitteen puolesta. Sen jälkeen, kun näkökulma on tuotu esille vankiloissa, tulee sen soveltamiseksi kouluttaa henkilöstöä ja uudistaa laitosten työskentely- ja toimintatapoja.

¹⁸⁶ Lue vankeuden vaikutuksista läheissuhteisiin esim. Ryyänen – Suomela 2011, s. 29–35.

¹⁸⁷ Tarja Sassin puhelinhaastattelu 3.6.2016.

Huomionarvoinen, ja ehkä myös haastavin seikka vankiloiden uudistustyössä on kuitenkin henkilökunnan asennemuutos.¹⁸⁸

Vankiloissa tehtävällä kenttätyöllä on yhteydenpito-oikeuden toteutumisen turvaamisessa erityisen suuri merkitys. Puitteet ja käytännön edellytykset toimivaan yhteydenpitoon on varmistettu kaikkiin vankiloihin lainsäädännöllä. Kyse onkin pitkälti työntekijöiden asenteista vangin ja hänen läheistensä yhteydenpidon edistämistä kohtaan. Laatuaikaa vankilassa? -tutkimuksessa selville saatujen tulosten mukaan useimpien vankien mielestä henkilökunnalla ja vangeilla on hyvät suhteet laitoksissa. Suurin osa vankiloiden henkilöstöstä kohtelee vankeja ystävällisesti, reilusti ja kohteliaasti.¹⁸⁹ Vankien avovastauksissa esittämät positiiviset ja negatiiviset mielipiteet kohdistuivat selkeästi tietyille henkilöstöryhmille. Vankien kuvausten mukaan heidän kanssaan työskentelevien henkilöiden asenteet vaihtelevatkin huomattavasti riippuen siitä, mikä työntekijän rooli on vankilassa.¹⁹⁰

Tutkimustulosten perusteella selvin erottelu voidaan tehdä valvontahenkilöstön ja muiden vankilan työntekijöiden välille. Valvontahenkilöstön käytöksessä mainitaan korostuvan etäinen ja hierarkkinen suhtautuminen vankeihin, kun taas vangit kertovat kuntoutushenkilöstön kohtelevan heitä tuttavallisesti ja luottamuksella.¹⁹¹ Samansuuntaisia tuloksia on saatu Laatuaikaa vankilassa? -tutkimuksen edelläkävijänä pidetyssä englantilaistutkimuksessa, jossa niin ikään kartoitettiin vankiloiden ilmapiiriä ja vankien olosuhteita ja kokemuksia vankilaelämän laadusta¹⁹². Myös Janne Raninen ja Tarja Sassi vahvistavat omien kokemustensa perusteella valvonta- ja kuntoutushenkilöstön välillä olevan niin asenteellisia kuin käytöksessä havaittavia eroja. Raninen kuvaa muun muassa tilannetta, jossa vankilan sosiaalityöntekijä on esittänyt valvomattoman tapaamisen tai poistumisluvan myöntämistä vangille, mutta valvontahenkilöstöön kuuluva työntekijä antaa asiasta kielteisen päätöksen.¹⁹³ Sassin mukaan turvallisuuspuolen kohtaamiskulttuurin ke-

¹⁸⁸ Lapsi- ja perhetyön linjaukset 2013, esipuhe.

¹⁸⁹ Linderborg ym. 2012, s. 54.

¹⁹⁰ Linderborg ym. 2012, s. 55.

¹⁹¹ Linderborg ym. 2012, s. 55–62.

¹⁹² Liebling – Arnold 2009.

¹⁹³ Sassin mukaan joillain osastoilla tilanne on todella hyvä, ja koko osaston henkilöstö käyttäytyy vankeja kohtaan asiallisesti ja näiden oikeuksia tukien. Osa työntekijöistä kohtelee kuitenkin vankeja hyvinkin työkeästi ja alentavasti sekä vangin vanhemmuutta vähätellen. Ks. Tarja Sassin puhelinhaastattelu 3.6.2016. Myös Janne Raninen kuvaa haastattelussaan 30.5.2016 turvallisuuspuolella ja kuntoutuspuolella työskentelevien henkilöiden välisiä eroja yhteydenpito-oikeuden tukemiseen liittyen. Ranisen mukaan kyse on ennen kaikkea tahdosta ja siitä näkemyksestä, että ylimääräiset oikeudet ja yhteydenpitomahdollisuudet eivät kuulu vangille, vaan vanki saa syyttää itseään tilanteestaan.

hittäminen ja vartijan tehtävänkuvan laajentaminen olisivat hyviä keinoja valvonta- ja kuntoutussektoreiden välisen vuorovaikutuksen ja yhteistyön lisäämiseksi¹⁹⁴. Edellä esitetyistä epäkohdista ja ristiriidoista huolimatta tulee muistaa, etteivät kaikki näilläkään sektoreilla työskentelevät työntekijät käyttäydy samalla tavalla vankeja kohtaan. Valvontahenkilökuntaan kuuluvat työntekijät ovat saaneet vangeilta myös positiivista palautetta¹⁹⁵, ja toisaalta myös kuntoutushenkilökunnan joukossa on työntekijöitä, jotka eivät juurikaan välitä vangin ja tämän läheisten oikeuksien toteutumisesta¹⁹⁶. Räikeitä yleistyksiä onkin pyrittävä välttämään, vaikka vankien kokemusten perusteella on tehtävissä jonkinlaista rajanvetoa työntekijäryhmien välille.

Yhteydenpito läheisiin on tutkimusten mukaan yksi tärkeimmistä vankeusrangaistuksen tuskallisuutta lieventävistä tekijöistä. Vastaavasti yhteydenpidon rajoittaminen lisää rangaistuksen suorittamisen tuskallisuutta.¹⁹⁷ Konkreettisin keino ymmärtää vangin ja hänen läheistensä yhteydenpitomahdollisuuksia ja yhteydenpitoon liittyviä haasteita on kuvitella itsensä tilanteeseen, jossa läheinen henkilö suorittaa vankeusrangaistusta. Usein itsestään selvinä pidetyt asiat, kuten kosketus, mahdollisuus lähettää tekstiviestejä, käyttää internetiä ja viettää vapaa-aikaa ystävien kanssa, saavat vankeustuomion myötä uuden merkityksen. Seuraavissa luvuissa käyn läpi vankeuslakiin kirjatut yhteydenpitomahdollisuudet, jotka ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavalle vangille tarjotaan vankilassa. Käytännön esimerkkien ja yhteydenpitoikäytäntöjen yksityiskohtaisemman esittelyn myötä yhteydenpito-oikeuden ja läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisen merkitys havainnollistuu huomattavasti. Tarkasteltuani vangin yhteydenpitomahdollisuuksia ja niiden toteutumista minun on ainakin omasta puolestani helppo yhtyä ”Samin” näkemykseen siitä, että ”perhe on jokaiselle järkevälle ihmiselle paras kannustin rikoksettomaan elämään. Eristäminen ja toimintojen kiristäminen johtaa vastakkaiseen suuntaan.”¹⁹⁸

¹⁹⁴ Tarja Sassin puhelinhaastattelu 3.6.2016. Lue myös eri tahoista, jotka tekevät perhetyötä vankiloissa sekä vankiloiden perhetyöstä yleisesti Sassi – Huhtimo 2006, s. 22–38.

¹⁹⁵ Linderborg ym. 2012, s. 56–57. Ks. vertailun vuoksi Liebling – Arnold 2009, s. 209–211.

¹⁹⁶ Janne Ranisen haastattelu 30.5.2016.

¹⁹⁷ Linderborg ym. 2012, s. 69–71; Liebling – Arnold 2009, s. 325. Lue lisää englantilaistutkimusta varten haastateltujen vankien perhesuhteista Liebling – Arnold 2009, s. 325–329.

¹⁹⁸ Raninen 2013, s. 96.

4 Vangin yhteydenpitomahdollisuudet

4.1 Tapaamiset vankilassa

4.1.1 Valvotut tapaamiset

Valvottu tapaaminen on vangin tapaamisoikeuden perusmuoto: vankeuslaissa taataan vangille oikeus vastaanottaa vieraita tapaamista varten varattuina aikoina niin usein kuin se vankilan järjestystä ja toimintaa haittaamatta on mahdollista. Käytännössä vankiloissa järjestetään tapaamisia viikonloppuisin¹⁹⁹. Suljetuissa vankiloissa tapaamiset kestävät yleensä alle tunnin ja avolaitoksissa puolestatoista tunnista kahteen tuntiin²⁰⁰. Vankeuslain mukaan tapaamiset voidaan kuitenkin sallia myös varsinaisten tapaamisaikojen ulkopuolella, mikäli se on tarpeen vangin yhteyksien säilymiseksi tai muusta tärkeästä syystä. Vankeuslain *vieraan* määritelmää ei ole tarkennettu, eikä vangin vierailijapiiriä olekaan normaalisti rajattu. Varmuusosastolle sijoitetun vangin osalta tapaamisoikeus voidaan kuitenkin kaventaa koskemaan laissa tarkoitettuja lähiomaisia ja läheisiä sekä asiamiestä. Tapaamisoikeuden rajoittaminen on mahdollista vain, jos on perusteltu syy epäillä, että tapaamisessa rikottaisiin vankeuslakia tai sen nojalla annettuja säännöksiä tai määräyksiä. Tapaamisten valvontaa perustellaan vankeuslain muuttamisesta annetussa hallituksen esityksessä, jonka mukaan ”tapaamisen valvonnan ensisijaisena perusteena ja tarkoituksena on estää kiellettyjen esineiden ja aineiden kulkeutuminen vankilaan”²⁰¹. Valvottujen tapaamisten järjestäminen ja epäminen ei ole samalla tavalla harkinnanvaraista kuin valvomattomien tapaamisten²⁰², vaan vangilla on vierailuajkojen puitteissa lähtökohtaisesti aina oikeus valvottuun tapaamiseen.

Tapaamisen epäamisestä ja peruuttamisesta säädetään vankeuslain 13 luvun 9 §:ssä. Säännöksen 2 momentissa luetellaan tilanteet, joissa tapaaminen voidaan evätä. Epäämisperusteista kolme ensimmäistä liittyy ainoastaan tapaajaan ja hänen käytökseensä. Tapaaminen voidaan evätä, jos tapaaja ei pysty luotettavasti todistamaan henkilöllisyyttään, kieltäytyy turvatarkastuksesta tai henkilöntarkastuksesta tai saapuu tapaamiseen päihtyneenä. Näiden perusteiden lisäksi tapaamisen peruuttaminen on mahdollista, jos on perusteltua syytä epäillä, että tapaamisesta aiheutuisi vaaraa vankilan turvallisuudelle tai järjestykselle tai

¹⁹⁹ Lapsi- ja perhetyön linjaukset 2013, s. 15.

²⁰⁰ Mäkipää 2013, s. 29–30. Suljetuissa vankiloissa tapaamisaika vaihteli puolen tunnin ja tunnin välillä. Avolaitoksissa vaihteluväli oli suurempi: tapaamisen kesto saattoi järjestyssääntöjen mukaan vaihdella 45 minuutista rajoittamattomaan.

²⁰¹ HE 45/2014 vp, s. 49. Kielletyistä aineista ks. vankeuslain 9:1.1 ja 9:1.2.

²⁰² Ks. luku 4.1.2 ”Valvomattomat tapaamiset”.

vangin tai muun henkilön turvallisuudelle. Käytännössä edellytyksenä tapaamisen järjestämiselle on myös se, että tapaaja saapuu tapaamiseen ajoissa. Joissain vankiloissa tapaaminen perutaan minuutinkin myöhästymisen vuoksi.²⁰³ Tapaajalle voidaan määrätä korkeintaan puolen vuoden pituinen tapaamiskielto esimerkiksi kiellettyjen aineiden tai esineiden kuljettamisen tai vankilan turvallisuuden vaarantamisen seurauksena²⁰⁴. Vangin perusoikeuksia pyritään kuitenkin suojaamaan vankeuslain 13 luvun 10.3 §:n säännöksellä, jonka mukaan tapaamiskieltoa ei voida asettaa vankeuslaissa tarkoitettulle lähiomaiselle, muulle läheiselle eikä asiamiehelle.

Valvottuja tapaamisia seurataan joko teknisellä laitteella tai siten, että vankilan työntekijä on läsnä tapaamisessa. Teknisellä laitteella valvottavat tapaamiset pystytään näkemään ja tallentamaan, mutta vangin ja tapaajan välistä keskustelua ei kuulla. Henkilökunnan fyysinen läsnäolo tapaamistilassa taas mahdollistaa keskustelun kuulemisen ja tapaamisen näkemisen, mutta ei sen tallentamista²⁰⁵. Eduskunnan oikeusasiamies on ottanut kantaa vankilan valvottuihin tapaamistiloihin sijoitetun, kuvaa ja ääntä tallentavan valvontakameran käyttöön. Oikeusasiamiehen mukaan vankeuslain säännöksissä ei ilmaistu riittävän täsmällistä oikeutusta yksityiskohtaisen keskustelun tallentavalle kameravalvonnalle.²⁰⁶ Oikeustila oli ongelmallinen sekä vangille että tapaajalle perustuslain 10.1 §:lla turvatun yksityisyyden suojan kannalta²⁰⁷, minkä vuoksi sitä pyrittiin selkiyttämään vankeuslain muutoksella. Uudet, tarkennetut säännökset tapaamisten valvonnasta ja tallentamisesta teknisin välinein sisältyvät vankeuslain 13 luvun 2.3 §:iin. Lainkohdan mukaan vangin ja tapaajan välinen keskustelu voidaan kuunnella ja tallentaa teknisellä laitteella esimerkiksi jos se on tarpeen vangin rikostaustan tai rangaistusaikaisen käyttäytymisen vuoksi. Kuuntelusta ja tallentamisesta on kuitenkin ilmoitettava vangille ja tapaajalle etukäteen.²⁰⁸

²⁰³ Lapsi- ja perhetyön linjaukset 2013, s. 15. Ks. myös Raninen 2013, s. 103 ja 129–130; Ryyänen – Suomela 2011, s. 28.

²⁰⁴ Ks. vankeuslain 13:10. Ks. tähän liittyen myös tämän tutkielman luku 2.3.2.1, jossa käsittelen vankilan turvallisuutta ja järjestystä sekä 2.3.2.3, jossa käyn kattavammin läpi haasteita, joita huumausainekontrollista seuraa vangin oikeuksien toteutumiselle.

²⁰⁵ Ks. HE 45/2014 vp, s. 10, jonka mukaan oikeusasiamies on pyytänyt täsmentämään lainsäädäntöä sen osalta, milloin tapaamista valvova vartija voi olla kuuloetäisyydellä tapaajista.

²⁰⁶ EOA 4107/4/09.

²⁰⁷ Huomionarvoista on, että tapaamisten valvonta itsessään merkitsee vangin ja tapaajan yksityisyyden suojan rajoittamista. Tapaamisten valvonta on kuitenkin mahdollistettu jo PL 10.3 §:ssa, ja nykytilaan verrattuna suurempia käytännön ongelmia aiheutuisikin luultavasti siitä, jos vankiloissa ei olisi minkäänlaisia mahdollisuuksia tapaamisten valvontaan. Olennaista onkin se, kuinka hienovaraisesti valvonta toteutetaan ja kuinka paljon valvonnalla tosi asiassa puututaan vangin ja tapaajan perus- ja ihmisoikeuksiin. Myös myöhemmin valvomattomien tapaamisten käsittelyn yhteydessä esille tuleva lähtökohta siitä, että vangin tulisi saada tavata lähiomaisiaan ilman valvontaa, tulisi ottaa nykyistä paremmin huomioon.

²⁰⁸ Ks. tarkat säännökset vankeuslain 13:2.3. Ks. myös HE 45/2014 vp, s. 10–11 ja 49. Huomaa myös varmuusosastolle sijoitetun vangin erityiskohtelu ja ks. tähän liittyen varmuusosastolle sijoitetun vangin kirjeenvaihtoa, puheluita ja sähköistä viestintää koskeva vankeuslain 12:8.

Vankiloissa on oltava soveltuvat tilat tapaamisten järjestämistä varten. Suljettujen ja avovankiloiden osalta tilojen vaatimuksista säädetään erikseen. Suurin eroavaisuus avovankiloiden ja suljettujen vankiloiden tapaamistilojen välillä ovat rakenteelliset esteet, joiden tarkoitus on suljetuissa vankiloissa estää vangin ja tapaajan välinen koskettaminen ja sitä kautta vaikeuttaa kiellettyjen aineiden ja esineiden toimittamista vankilaan. Vangin ja tapaajan välille on asennettu pleksilasi, joka voi olla joko koko huoneen korkuinen tai matalampi.²⁰⁹ Avolaitoksissa vastaavia esteitä ei ole, ja koskettaminen vangin ja tapaajan välillä on sallittu. Avovankiloiden valvotut tapaamistilat ovat yleensä suuria tiloja, joissa on samanaikaisesti monta vankia ja tapaajaa. Avolaitosten vapaammat liikkumismahdollisuudet ja kevyempi valvonta luovat joustavampia mahdollisuuksia myös tapaamisten järjestämiseen. Vanki voikin vastaanottaa vieraita esimerkiksi avolaitoksen ruokalassa, luokkatiloissa tai ulkona.²¹⁰ Vankeuslakiin lisättiin huhtikuussa 2015 voimaan tullut muutos, jonka mukaan suljetuissa vankiloissa tapaamiset voidaan järjestää tarvittaessa myös erillään muista vangeista ja tapaajista. Asiallisesti säännös vastaa erityisvalvottuja tapaamisia, jotka poistettiin vankeuslaista samalla kevään 2015 uudistuksella. Mahdollisuus erillään järjestettäviin tapaamisiin on kuitenkin perusteltu esimerkiksi väkivaltaisesti käyttäytyneen tai varmuusosastolle sijoitetun vangin tapaamisoikeuden turvaamiseksi sekä toisaalta muiden vankien ja tapaajien turvallisuuden ja vankilan järjestyksen varmistamiseksi.²¹¹

Vankeuslain 13 luvun 5 §:n mukaan suljetuissa vankiloissa myös alle 15-vuotiaan lapsen tapaaminen voidaan järjestää erillisessä, tähän tarkoitukseen soveltuvassa tilassa. Tapaamisen myöntäminen on harkinnanvaraista, mutta tapaamistilojen järjestäminen on vankilan velvollisuus. Päätösharkinnassa otetaan lain esitöiden mukaan huomioon vangin ja lapsen muut tosiasialliset tapaamismahdollisuudet, muun muassa vangin mahdollisuus saada poistumislupa vankilasta²¹². Lapsen tapaamiseen varatuista tiloista pyritään tekemään rauhalliset ja kodinomaiset, eikä niissä ole koskettamisen estäviä rakenteellisia esteitä. Vankeuslaissa ei ollut ennen kevään 2015 muutosta säännöksiä lapsen tapaamisesta²¹³. Osassa suljetuista vankilosta oli kuitenkin jo ennen lakiin tehtyä lisäystä käytössä niin sanottu vanhempi-lapsi-tapaamistila, jossa lapsi saattoi esimerkiksi istua vangin sylissä.²¹⁴ Tasa-arvoisen tilanteen saavuttamiseksi vankiloiden välillä oli

²⁰⁹ HE 45/2014 vp, s. 49.

²¹⁰ Mäkipää 2013, s. 30.

²¹¹ HE 45/2014 vp, s. 28 ja 49–50. Erityisvalvottujen tapaamisten ja normaalimuotoisten valvottujen tapaamisten välinen rajanveto aiheutti vankiloissa tulkintaongelmia, mikä johti erityisvalvotuista tapaamisista luopumiseen.

²¹² Janne Ranisen haastattelun mukaan osassa suljetuista vankiloista vanki ei saa tavata lastaan lapsitapaamisissa sen jälkeen, kun hänelle myönnetään poistumislupia. Raninen mainitsee, että ko. käytäntö on voimassa esim. Riihimäen vankilassa, kun taas Helsingin vankilassa lapsitapaamiset ovat mahdollisia poistumisluvista huolimatta.

²¹³ Muutosta pohjustettiin vuonna 2013 julkaistuilla Lapsi- ja perhetyön linjauksilla.

²¹⁴ HE 45/2014 vp, s. 50–51. Ks. myös Sassi 2011. Huomattavaa on, että vaikka lapsi saa lapsitapaamisissa vapaasti koskettaa vanhempansa, eikä lapsen tapaamiseen varatuissa tiloissa ole rakenteellisia esteitä kosketuksen estämiseksi, on kosketuskielto

perusteltua kirjata lakiin oma säännöksensä lapsen tapaamisesta ja tapaamistiloista. Valvotut lapsitapaamiset on tarkoitettu ensisijaisesti vangin omien lasten tapaamiseen. Hallituksen esityksen mukaan tapaaminen voidaan kuitenkin myöntää myös vangin puolison tai avopuolison lapsen kanssa.²¹⁵ Käytännössä ilmenneiden kohtuuttomien tilanteiden vuoksi lapsitapaamiseen oikeutettujen lasten piiriä on ollut tarpeen laajentaa käsittämään muutkin kuin vain vangin omat biologiset tai adoptoidut lapset²¹⁶. Palaan tähän tosiasiallisen ihmissuhteen teemaan uudelleen valvomattomien tapaamisten yhteydessä luvussa 4.1.2.

Lapsen tapaamista koskevaan päätösharkintaan liittyy erityisiä kysymyksiä, koska kyse on alaikäisestä henkilöstä, jonka oikeuksista ja edusta laki velvoittaa huolehtimaan²¹⁷. Sen lisäksi, että lasta koskevat perustuslailla turvatut perusoikeudet, joiden toteutumisesta valtiolla on velvollisuus huolehtia, Suomi on sitoutunut YK:n piirissä laadittuun lapsen oikeuksien sopimukseen. Sopimuksen 9 artiklan 3 kohdassa säädetään sopimusvaltioiden kunnioittavan vanhemmastaan tai vanhemmistaan erossa asuvan lapsen oikeutta ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä kumpaankin vanhempaansa säännöllisesti, paitsi jos se on lapsen edun vastaista. Pieni lapsi ei välttämättä itse tiedä, mikä on hänen etunsa mukaista, minkä vuoksi harkintaan tarvitaan lapsen huoltajien ja joskus myös perheen ulkopuolisten henkilöiden apua. Myöskään vankeuslain mukaan vankivanhemman tapaaminen ei saa olla lapsen edun vastaista. Lisäksi tapaamisen tulee olla tarpeen lapsen ja vangin yhteyksien ylläpitämiseksi. Lähtökohtaisesti lapsen yhteydenpito hänen kumpaankin vanhempaansa on kuitenkin lapsen edun mukaista. Hallituksen esityksen mukaan tapaaminen voisikin olla lapsen edun vastaista lähinnä tilanteissa, joissa vanki on syyllistynyt kyseiseen lapseen kohdistuneeseen rikokseen.²¹⁸ Vankeuslaissa edellytetään, että alle 15-vuotiaan lapsen huoltaja suostuu lapsen ja vangin väliseen tapaamiseen, mikäli vanki ei ole lapsen oma vanhempi. Alle 15-

voimassa tapaamiseen mahdollisesti osallistuvien muiden aikuisten suhteen. Käytäntö on aiheuttanut lasten keskuudessa hämmennystä ja huolta, koska lapsen on vaikea ymmärtää, miksi vanhemmat eivät esimerkiksi halua tai suokota toisiaan tapaamisen päätteeksi. Ks. vangin kokemuksista aiheeseen liittyen Raninen 2013, s. 88.

²¹⁵ HE 45/2014 vp, s. 51.

²¹⁶ Sassi 2011, s. 6 ja 10; Raninen 2013, s. 37–38. Janne Raninen kertoi myös haastattelussaan, että hän ei päässyt avopuolionsa pojan kanssa lapsitapaamisiin, vaikka heille myönnettiin valvomattomat tapaamiset ja hän pääsi pojan kanssa vankilan isälapsiryhmään.

²¹⁷ LOS 3 artiklan 1 kohdan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen huollosta ja tapaa-misoikeudesta annetun lain (361/1983) 3 §:n mukaan alaikäisen lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt joille lapsen huolto on uskottu. Lain 4.1 §:n mukaan huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista. Koska oikeudenkäymiskaareissa ja hallintolaissa annetaan 15-vuotiaalle lapselle laaja rinnakkainen puhevalta huoltajansa kanssa, on myös vankeuslain muutoksesta annetussa hallituksen esityksessä lähdetty liikkeelle tästä ikärajasta. Ks. HE 45/2014 vp, s. 52–53.

²¹⁸ HE 45/2014 vp, s. 53.

vuotiaalla tulee myös lähtökohtaisesti olla saattaja vankilaan tullessaan. Myös vankilalle asetetaan lain esitöissä tapauskohtainen velvollisuus selvittää, onko tapaaminen lapsen edun mukaista vai ei²¹⁹.

Etenkin suljettujen vankiloiden tapaamistilat ja käytännöt tapaamisen järjestämisessä ovat johtaneet tilanteisiin, joissa vangin ja hänen läheisensä oikeus ihmissuhteen ylläpitämiseen on vaarantunut. Kuten edellä kosketuskieltoa käsitelleessä luvussa 2.3.2.3. toin esille, monet vanhemmat ovat tulleet siihen lopputulokseen, että lapsen kannalta on parasta olla tuomatta häntä mukaan tapaamisiin, joissa lapsi ei saa koskettaa vankivanhempaansa²²⁰. Kosketuskiellon lisäksi haasteita tapaamisoikeuden toteutumiseen on aiheutunut muun muassa pitkistä tapaamismatkoista, lyhyistä tapaamisista sekä tapaamisaikojen ja tapaajien lukumäärän suhteen noudatettavista tiukoista käytännöistä²²¹. Eduskunnan oikeusasiamies on antanut päätöksen tapauksessa, jossa konkretisoituivat yhtäaikaisesti useat edellä mainituista haasteista. Tapauksessa oli kyse siitä, voitiinko vangille myöntää valvomaton tapaaminen hänen 7- ja 11-vuotiaiden lastensa kanssa. Vanki oli saanut kielteisen päätöksen anomukseensa, ja päätöstä perusteltiin muun muassa sillä, että lapset eivät olleet osallistuneet valvottuihin tapaamisiin ennen valvomattoman tapaamisen anomista. Lapset eivät olleet tulleet tapaamaan vanhempaansa, koska valvottuihin tapaamisiin sai vastaanottaa vain kaksi vierasta kerrallaan, mikäli olisi tarkoittanut, että saattajan kanssa vain toinen lapsista olisi voinut osallistua tapaamiseen. Tämän lisäksi matka vankilaan oli pitkä, ja valvotuissa tapaamistiloissa lapsen olisi ollut vaikea saada yhteyttä muun muassa tilan meluisuuden ja järkyttävyyden vuoksi. Oikeusasiamies totesi, että tapauksessa vangille ja hänen lapsilleen olisi tullut myöntää valvomaton tapaaminen, vaikka taustalla ei ollutkaan valvottuja tapaamisia.²²² Vastaavanlaisissa tilanteissa pitäisikin lähtökohtaisesti luottaa vanhempien harkintakykyyn siitä, kannattaako lapsia tuoda tapaamiseen. On kyseenalaista edellyttää pieniltä lap-

²¹⁹ HE 45/2014 vp, s. 53.

²²⁰ Vaikka kosketuskiellon ongelmista puhuttaessa keskitytään useimmiten lasten kokemuksiin, ovat pleksitapaamiset epäilemättä vaikeita kokemuksia myös aikuiselle. Aikuisen on helpompi ymmärtää kosketuskiellon syyt, mutta henkisesti kielto voi olla hyvinkin raskas etenkin puolisoitten välillä. Esimerkiksi yhden vangin naisystävä on todennut: ”Pleksitapaamiset on nöyryyttäviä. Jos tiedetään, että vanki ja omainen ei käytä huumeita, on koskettamisen rajoittaminen brutaalia.” Ks. Ryyänen – Suomela 2011, s. 43.

²²¹ Ks. tapaamismatkojen pituudesta ja kustannuksista esim. Raninen 2013, s. 98 ja 146–147. Lue tapaamisaikojen lyhydestä vankien sekä heidän lastensa ja puolisoitensa näkökulmasta esim. Raninen 2013, s. 75, 77, 88, 103 ja 144. Ks. myös Ryyänen – Suomela 2011, s. 28. Kyselyyn vastanneiden vankien mielestä toiseksi yleisin yhteydenpitoa vaikeuttava asia oli läheisen pitkä matka kotiin ja vankilan välillä (44 % vastaajista oli tätä mieltä). 27 % vangeista kertoi läheisensä kokevan vankilavierailut epämiellyttävinä. Vankien mielestä myös tapaamisaikojen joustavuudessa esimerkiksi myöhästymistilanteiden suhteen olisi parantamisen varaa (26 %). Lue myös vankien avovastauksia Ryyänen – Suomela 2011, s. 26–27. Vankien läheisten kannanotoissa korostuivat erityisesti tapaamisaikojen vähyys (54 %) ja lomalupien/lomaoikeuden puute (47 %). Lue läheisten vastauksia ja kehitysehdotuksia Ryyänen-Suomela 2011, s. 43–44. Ks. vielä erityisesti vankien ja heidän alaikäisten lastensa yhteydenpitoa vaikeuttaneista tekijöistä ja ehdotuksista yhteydenpidon helpottamiseksi Ryyänen – Suomela 2011, s. 38–39. Suureen osaan vankien esittämistä toiveista onkin reagoitu vankeuslakiin lisätyllä lapsen tapaamista koskevalla sääntelyllä.

²²² EOA 824/4/08. Ks. erityisesti kohdat 3.4.3 ja 3.4.4. Huomaa, että tapauksessa oli myös kyse lasten äidin oikeudesta osallistua valvomattomaan tapaamiseen.

silta osallistumista normaalimuotoiseen valvottuun tapaamiseen ikään kuin varmuuden vuoksi, jos vanhemmat jo etukäteen pystyvät arvioimaan, että lapsi kokee tilanteen ahdistavana. Pahimmassa tapauksessa huono kokemus tapaamistilanteesta voi johtaa siihen, ettei lapsi enää halua osallistua tapaamisiin. Myös oikeusasiamies painotti, että vankeinhoitoviranomaisten velvollisuus tukea vangin ja hänen läheistensä yhteydenpitoa ei toteutunut riittävän hyvin kyseisessä vankilassa²²³.

Vankeuslakiin tehdyt muutokset merkitsevät entistä selkeämpää kannanottoa vangin tapaamisoikeuden puolesta. Tapaamisoikeuden epääminen ei ole soveltuva rangaistuskeino vankilan järjestyssääntöjä rikkonutta vankia kohtaan, vaan näissä tilanteissa kyseeseen tulevat kurinpitorangaistukset, joista säädetään vankeuslain 15 luvun 4 §:ssä. Säännöksen 2 momentissa todetaan selkeästi, ettei 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettu oikeuksien menetys saa estää vangin mahdollisuuksia pitää yhteyttä vankilan ulkopuolelle. Myöskään kurinpitorangaistuksena käytettävän yksinäisyysrangaistuksen suorittaminen ei hallituksen esityksessä kuvatulla tavalla estä tapaamista, vaan voi olla peruste erillisessä tilassa järjestettävälle tapaamiselle²²⁴. Lapsitapaamisia koskevalla sääntelyllä on pyritty parantamaan lapsen ja vankivanhemman tosiasiallisia tapaamismahdollisuuksia. Muuttunut sääntely turvaa niin vangin kuin tämän lapsen oikeutta yksityis- ja perhe-elämän kunnioitukseen. Lapsitapaamisilla turvataan osaltaan myös lapsen oikeuksien yleisopimuksella lapselle taattua oikeutta pitää yhteyttä hänestä erossa asuvaan vanhempaan. Edellisessä kappaleessa kuvaamassani tapauksessa lapsitapaaminen olisi voinut olla ikään kuin kompromissi perusmuotoisen valvotun ja valvomattoman tapaamisen välillä. Tutkielmani kirjoittamisen hetkellä vankeuslain uudistus on vielä niin tuore, ettei esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamies ole antanut siihen liittyviä päätöksiä. Olisikin kiinnostavaa tietää, kuinka paljon lapsitapaamisten järjestäminen on lisääntynyt lainmuutoksen voimaantulon jälkeen, ja joutuuko oikeusasiamies ottamaan enää kantaa lapsen tapaamiseen tiloissa, joissa lapsen ja vangin välillä on voimassa kosketuskielto.

4.1.2 Valvomattomat tapaamiset

Vangin tapaamisten valvonta on pääsääntö, mutta vankeuslaki mahdollistaa myös valvomattomien tapaamisten järjestämisen vangille ja hänen läheisilleen. Valvomattomia tapaamisia voidaan järjestää sekä suljetuissa vankiloissa että avolaitoksissa. Huomattavaa kuitenkin on, että vankeuslaissa edellytetään valvo-

²²³ EOA 824/4/08, kohdat 3.4.4 ja 4.

²²⁴ HE 45/2014 vp, s. 50.

mattomien tapaamistilojen järjestämistä ainoastaan suljettuihin vankiloihin. Suurimmassa osassa avovankiloita on myös valvomattomat tapaamistilat, mutta mikäli tiloja ei ole, voidaan vangille järjestää valvomaton tapaaminen toiseen vankilaan.²²⁵ Ehdollisuus valvomattomien tapaamistilojen järjestämisessä avolaitoksiin johtuu oletettavasti siitä, että avovankilat ovat luonteeltaan suljettuja vankiloita vapaampia. Näin ollen myös yhteydenpito avolaitoksissa on joustavampaa kuin suljetuissa vankiloissa, eivätkä valvotut tapaamisetkaan ole yhtä kontrolloituja. Avolaitoksiin sijoitetuilla vangeilla on myös paremmat edellytykset itsenäisten poistumislupien saamiseen²²⁶, joten heidän osaltaan valvomaton yhteydenpito on useammin mahdollista myös vankilan ulkopuolella. Valvomattomat tapaamiset järjestetään erillisissä tiloissa, joissa vanki ja hänen läheisensä saavat viettää aikaa keskenään ilman valvontaa. Usein tapaamistilat muistuttavat pientä huoneistoa, jossa on muun muassa keittonurkkaus, kylpyhuone, sänky ja leluja lapsille²²⁷. Valvomattomissa tapaamisissa koskettaminen vangin ja tapaajan välillä on sallittu. Valvomattomien tapaamisten myöntämisen edellytyksenä on, että tapaamisesta ei aiheudu vaaraa vankilan järjestykselle tai vankilan, vangin tai muun henkilön turvallisuudelle eikä haittaa vankilan toiminnalle. Käytännössä päätösharkinta valvomattomista tapaamisista myönnettäessä perustuu kokonaisharkintaan, jossa voidaan ottaa huomioon esimerkiksi vangin päihteiden käyttö ja päihdyttävien aineiden hallussapito sekä tapaamisen onnistumiseen mahdollisesti vaikuttavat järjestysrikkomukset. Tärkeä edellytys valvomattoman tapaamisen myöntämiselle on myös olettaa siitä, ettei vankilaan tuoda tapaamisen yhteydessä kiellettyjä aineita tai esineitä.²²⁸

Vangin ja lapsen välisten valvomattomien tapaamisten järjestämisessä tulee edellä lapsitapaamisten yhteydessä kuvatulla tavalla ottaa huomioon ennen kaikkea lapsen etu²²⁹. Lapsen edun toteutumiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota tilanteissa, joissa on kyse pienestä lapsesta, jonka vanhemmat ovat eronneet. Alle 15-vuotiasta lasta ei pääsääntöisesti päästetä vankilaan ilman saattajaa²³⁰, mikä voi joidenkin perheiden kohdalla johtaa vangin ja lapsen tapaamisoikeuden vaarantumiseen. Tapaamistilanteiden järjestäminen vangin ja lapsen välillä vaikeutuu, mikäli vanki ja lapsen toinen vanhempi ovat eronneet, eikä toinen vanhempi ole halukas tuomaan lasta vankilaan tapaamisiin tai vanhemmat eivät halua tavata toisiaan lainkaan.²³¹ Lapsen edulla on kuitenkin myös toinen puoli, joka on otettava tapaamisjärjestelyissä huomioon.

²²⁵ HE 45/2014 vp, s. 49.

²²⁶ Ks. Poistumisluvan myöntämisen edellytyksistä vankeuslain 14:2, 14:3, 14:4 ja 14:5.

²²⁷ Kuvauksia valvomattomista tapaamistiloista esim. Raninen 2012, s. 32 ja 137. Lapsi- ja perhetyön linjauksissa on kritisoitu valvomattomia tapaamistiloja siitä, että niissä korostuvat parisuhteen tarpeet lapsen tarpeiden kustannuksella. Ks. parannusehdotuksia valvomattomiin tapaamistiloihin Lapsi- ja perhetyön linjaukset 2013, s. 24 ja 26.

²²⁸ HE 45/2014 vp, s. 50. Ks. myös HE 263/2004 vp, s. 180. Kielletyillä aineilla ja esineillä tarkoitetaan tapaamisten yhteydessä useimmiten huumausaineita.

²²⁹ Ks. tämän tutkielman s. 54–56.

²³⁰ Vankeuslain 13:11.2. Ks. myös HE 45/2014 vp, s. 53.

²³¹ Lapsi- ja perhetyön linjaukset 2013, s. 25; Raninen 2013, s. 154–156.

Jos vanki on syyllistynyt lapseen kohdistuneeseen rikokseen, valvomatonta tapaamista²³² ei tule lähtökohtaisesti myöntää²³³. Lisäksi on tärkeää arvioida, onko vangin ja lapsen välinen valvomaton tapaaminen paras ratkaisu esimerkiksi tilanteissa, joissa on kyseessä hyvin nuori lapsi, joka ei ole juurikaan ollut tekemisissä vankilassa olevan vanhempansa kanssa²³⁴.

Valvomattomia tapaamisia käsiteltiin ensimmäistä kertaa vuoden 1972 hallituksen esityksessä. Jo tällöin esityksessä todettiin, että ”vangin perhesuhteiden hoitamisen ja pysyvyyden kannalta on yleensä edullista, että vanki voi tavata omaisiaan kahden kesken”²³⁵. Voimassa olevan vankeuslain 13 luvun 4 §:n mukaan valvomaton tapaaminen voidaan myöntää, jos se on perusteltua vangin yhteyksien säilymiseksi tai muusta vastaavasta syystä. Tapaajan on oltava ensisijaisesti vangin laissa tarkoitettu lähiomainen tai muu läheinen, ja tämän vuoksi valvomattomia tapaamisia kutsutaankin yleisesti perhetapaamisiksi. Vankeuslain muutoksella tapaajapiiriä haluttiin kuitenkin hieman laajentaa, ja säännökseen lisättiin maininta *muusta vangille tärkeästä henkilöstä*. Jo ennen lainuudistusta säännöksessä mainittiin *muu henkilö*, mutta ilmauksen tulkinnanvaraisuuden vuoksi lain sanamuotoa koettiin tarpeelliseksi täsmentää. Muulla tärkeällä henkilöllä tarkoitetaan hallituksen esityksen mukaan esimerkiksi vangin kaukaisempaa sukulaista tai lapsuudenystävää.²³⁶

Vaikka vangin oikeus valvomattomiin tapaamisiin on harkinnanvarainen, päätöksentekijän harkintavallalla on myös rajoituksensa. Apulaisoikeusasiamiehen muotoilun mukaan oletuksena onkin, että vangin ja laissa tarkoitettun lähiomaisen välisissä tapaamisissa ei tarvita valvontaa. Sen sijaan vangin tavatessa muita kuin lähiomaisiaan tapaamista on lähtökohtaisesti valvottava, ja valvomattoman tapaamisen myöntäminen edellyttää vankeuslaissa mainittujen vaatimusten täyttymistä.²³⁷ Lain esitöissä esitetään myös, että tapaamisen myöntämisessä tulisi kiinnittää muodollisten seikkojen sijaan huomiota suhteen tosiasialliseen laatuun.²³⁸ Suhteen tosiasiallisen laadun huomioiminen onkin tärkeää esimerkiksi perhekäsityksessä tapahtuneiden muutosten vuoksi. Yhä useammat puoliset eivät virallista parisuhdettaan, ja uusperheiden lisääntymisen myötä myös lapsen käsitettä on ollut tarpeen laajentaa koskemaan biologisten lasten lisäksi

²³² Kuten myös kään lapsitapaamista, ks. tämän tutkielman s. 55.

²³³ Lapsi- ja perhetyön linjaukset 2013, s. 26.

²³⁴ Lapsi- ja perhetyön linjaukset 2013, s. 25. Myös Tarja Sassi kertoi puhelinhaastattelussaan 3.6.2016 kannustavansa rauhalliseen etenemiseen yhteydenpitokäytännöissä ja yhteydenpitomahdollisuuksien asteittaiseen lisäämiseen.

²³⁵ HE 239/1972 vp, s. 11.

²³⁶ HE 45/2014 vp, s. 50.

²³⁷ AOA 1361/4/04, kohta 3.8.

²³⁸ HE 45/2014 vp, s. 50.

esimerkiksi puolison lapsia. Apulaisoikeusasiamies on ottanut kantaa tosiasialliseen suhteeseen perustuvan harkinnan puolesta jo päätöksessään 2245/4/02. AOA:n mukaan valvomattomien tapaamisten myöntämistä tulisi arvioida muodollisten edellytysten täyttymisen sijaan lain tarkoituksen toteutumisen kannalta.²³⁹ Tapauskohtaista harkintaa tulisi käyttää vangin ja hänen läheistensä hyväksi niin valvomattomien perhetapaamisten kuin edellisessä luvussa käsittelemiä valvottujen lapsitapaamistenkin suhteen.

Apulaisoikeusasiamies on tuonut päätöksessään 1857/2/04 esille myös valvomattomien tapaamisten ihmisoikeudellisen näkökulman: ”Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaa koskevassa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä on todettu, että vaikka kaikkeen lailliseen vankeuteen liittyvä luonnostaan yksityis- ja perhe-elämän rajoituksia, 8 artiklan mukaisen perhe-elämän suojan kannalta on olennaista, että viranomaiset auttavat vankia säilyttämään yhteytensä läheisiin perheenjäseniin”²⁴⁰. Apulaisoikeusasiamiehen viittauksesta EIT:n ratkaisukäytäntöön ilmenee viranomaisten positiivinen velvoite turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen²⁴¹. EIS 8 artiklan ja perustuslain 10 §:n mukaisten oikeuksien toteutumisen kannalta onkin ongelmallista, että valvomattomia tapaamisia on vankiloissa evätty muun muassa kaavamaisiin, esimerkiksi avioliiton kestoon perustuviin määräaikoihin vedoten²⁴². Oikeusasiamies on kehottanut puuttumaan valvomattomia tapaamisia koskeneiden kanteluiden seurauksena ilmenneisiin epäkohtiin lähinnä vankiloiden sisäisessä päätöksenteossa²⁴³. Vaikka oikeusasiamies ei olekaan edellyttänyt ongelman ratkaisua lainsäädännön tasolla, lain tulkintaa on pyritty helpottamaan myös vankeuslain uudistuksen yhteydessä. Hallituksen esityksen yksityiskohtaisissa perusteluissa ohjataan lainsoveltajan päätöksentekoa muun muassa mainitsemalla esimerkkejä valvomattomaan tapaamiseen oikeutetuista henkilöistä ja päätösharkintaan vaikuttavista tekijöistä²⁴⁴. Uusimman vankeuslain muutoksen vaikutukset valvomattomien tapaamisten myöntämiskäytäntöön selviävät vasta tulevaisuudessa. Joka tapauksessa on toivottavaa, että jatkossa päätösharkinnassa otettaisiin huomioon erityisesti ihmissuhteen tosiasiallinen laatu ja harkintavallan mahdollistamaa joustoa hyödynnettäisiin vangin ihmissuhteiden tukemiseksi.

²³⁹ AOA 2245/4/02, kohta 3.

²⁴⁰ AOA 1857/2/04, kohta 3.3.1. Ks. myös EIT:n tuomiot esim. tapauksissa *Messina v. Italy*, § 61, *Ucar v. Turkey*, § 131–141 ja *Sari and Colak v. Turkey*, § 36. Tapauksessa *Messina v. Italy* oli kyse mafiarikoksesta tuomitusta henkilöstä, jonka tekemän rikoksen laatu otettiin huomioon yhteydenpidon rajoituksen perusteena. EIT ei todennutkaan tapauksessa EIS 8 artiklan loukkausta, vaikka valittajan perhesuhteisiin kohdistui tuomion aikana voimakkaitakin rajoituksia. Sen sijaan kahdessa jälkimmäisessä tapauksessa todettiin EIS 8 artiklan loukkaus.

²⁴¹ Ks. PL 22 § ja tämän tutkielman s. 16.

²⁴² Ks. AOA 1857/2/04, kohta 3.3 ja AOA 2245/4/02, kohta 5.

²⁴³ Ks. EOA 1361/4/04, kohta 4; AOA 1857/2/04, kohta 4 ja AOA 2245/4/02, kohta 3.

²⁴⁴ HE 263/2004 vp, s. 180–181.

Valvomattomat tapaamiset ovat vangille ja tämän läheisille erittäin tärkeä keino ylläpitää ihmissuhdetta ja turvata sen jatkuvuus myös vangin vapauduttua. Valvomattomissa tapaamisissa vanki ja hänen läheisensä pääsevät lähimmäksi tilannetta, jossa he voisivat olla vankilan ulkopuolella. Niin vangit kuin tapaajatkin kertovat nauttivansa valvomattomista tapaamisista, mutta tuovat esiin myös niihin liittyviä haasteita. Koska vanki saa muutaman tunnin mittaisen valvomattoman tapaamisen noin kerran kuukaudessa²⁴⁵, vangit kokevat usein ristiriitaisia tunteita ja riittämättömyyttä tapaamistilanteissa. Vangit kertovat esimerkiksi tarvitsevansa kahdenkeskistä aikaa puolisonsa kanssa, mutta tuntevansa samalla huonoa omaatuntoa lasten tapaamisen epäämisestä²⁴⁶. Sekä vankien että tapaajien mielestä valvomattomia tapaamisia pitäisi järjestää useammin, ja lähes poikkeuksetta tapaamisten toivotaan olevan pidempiä. Vangit kokevat, että tapaamisissa on vaikea rauhoittua ja keskittyä hetkeen, minkä lisäksi osa vangeista kertoo lastensa vierastavan heitä tapaamisten alussa.²⁴⁷ Valvomattomien tapaamisten kesto vaihtelee suljettujen vankiloiden välillä puolesta toista tunnista viiteen tuntiin. Avolaitoksissa vaihteluväli on muutamasta tunnista jopa neljään vuorokauteen.²⁴⁸ Näin selkeät erot tapaamisten kestossa ovat arveluttavia vankien yhdenvertaisuuden (PL 6 §) kannalta. Ei ole asianmukaista, että joidenkin vankiloiden perhetapaamiset kestävät muutamana tunnin ja joissain vankiloissa perheet saavat viettää vuorokausia yhdessä. Etenkään avolaitoksissa ei pitäisi olla edes valvonnan tasoon liittyviä eroja, joilla vaihteluväliä voitaisiin perustella. Myöskään vankilan resurssien puute ei ole laillisuusvalvonnan vakiintuneen käytännön mukaan hyväksyttävä peruste olla toteuttamatta julkiselle vallalle asetettua perusoikeuksien turvaamisvelvollisuutta²⁴⁹. Joissain tapauksissa myös vankien siirroista laitosten välillä on aiheutunut haasteita tapaamisoikeuden toteuttamiselle. Vanki on saattanut olla alkutuomionsa ajan sijoitettuna vankilaan, jossa myönnetään pidempiä perhetapaamisia. Kun vanki on kesken tuomion siirretty toiseen laitokseen, ovat yhteydenpitomahdollisuudet heikentyneet lyhyempien tapaamisaikojen myötä.²⁵⁰

Mahdollisuus valvomattomiin tapaamisiin kaventuu huomattavasti, mikäli vanki pääsee säännöllisesti poistumisluvulle. Vankeuslaissa ei ole säännöksiä, jotka rajoittaisivat valvomattomien tapaamisten myöntämistä rinnakkain poistumislupien kanssa. Tästä huolimatta suljettuihin vankiloihin sijoitetut vangit eivät

²⁴⁵ Raninen 2013, s. 137.

²⁴⁶ Raninen 2013, s. 37–40. Myös vankien puolisoilla on samanlaisia kokemuksia. Ks. esim. Raninen 2013, s. 144 ja 149.

²⁴⁷ Raninen 2013, esim. s. 94, 106, 114 ja 145; Ryytänen – Suomela 2011, s. 27, 43 ja 48; Linderborg ym. 2012, s. 69.

²⁴⁸ Mäkipää 2013, s. 35.

²⁴⁹ PL 22 §. Ks. AOA 1901/2/11 kohta 3.3. Kuten esitän tämän tutkielman sivuilla 62–63, valvomattomien tapaamisten tiheämmän järjestämisen ei pitäisi olla resurssikysymys enää siinä vaiheessa, kun vankilassa on jo valvomattomat tapaamistilat.

²⁵⁰ Raninen 2013, s. 95.

enää pääse perhetapaamisiin sen jälkeen, kun vankilomia myönnetään säännöllisesti. Avolaitoksissa sen sijaan järjestetään valvomattomia tapaamisia myös poistumisluville pääseville vangeille.²⁵¹ Tämän käytännön vuoksi kaksi hyvää ja vangille merkityksellistä yhteydenpitokeinoa sulkevat toisensa pois, vaikka poistumisluvista ja valvomattomista tapaamisista voisi muodostua onnistuneesti toisiaan täydentävä yhdistelmä. Vangin ja hänen läheistensä on oletettavasti mukavampi tavata toisiaan vankilan ulkopuolella, ja poistumisluvilla vangin on mahdollista viettää aikaa useampien ihmisten kanssa kuin vankilassa järjestettävissä tapaamisissa. Vangilla on yhteydenpitotavasta riippumatta mahdollisuus tavata läheisiään ilman valvontaa keskimäärin kerran kuukaudessa. Kun otetaan lisäksi huomioon kiire, jota vangit ja heidän läheisensä kokevat perhetapaamisissa, ja toisaalta valvomattoman yhteydenpidon merkitys vangille ja tämän läheisille, ei olisi liioiteltua tarjota mahdollisuutta sekä valvomattomiin tapaamisiin että poistumislupiin. Valvomattomien tapaamistilojen käyttöaste on joissain vankiloissa ollut matala, ja tapaamistilojen käytön lisäämiseen on kiinnitetty huomiota Rikosseuraamuslaitoksen lapsi- ja perhetyön linjauksissa. Linjaustyöryhmän selvityksen mukaan valvomattomia tapaamisia järjestetään osassa vankiloista ainoastaan viikonloppuisin. Perhetapaamistilat ovatkin usein tyhjiillään arkipäivinä sekä muutoinkin suurimman osan vuorokaudesta. Työryhmän ehdotuksen mukaan valvomattomia tapaamisia tulisi järjestää myös arkisin, minkä lisäksi ehdotuksessa kannustetaan suljettuja laitoksia harkitsemaan, olisiko niissä mahdollista järjestää yön yli kestäviä perhetapaamisia.²⁵²

Vieraillessani Helsingin vankilassa toukokuussa 2016 perhetapaamistilat olivat käytössä arkipäivänä keskellä päivää. Niissä vankiloissa, joissa tilojen käyttöastetta voitaisiin vielä kasvattaa, voitaisiin harkita toissijaista mahdollisuutta perhetapaamisiin niille vangille, jotka pääsevät poistumisluville. Toissijaisen mahdollisuuden voisi toteuttaa esimerkiksi siten, että poistumisluville pääsevät vangit pääsisivät perhetapaamiseen joka toinen kuukausi tai silloin, kun ensisijaisesti tapaamiseen oikeutetut vangit eivät käytä tapaamistiloja. Valvomattomien tapaamismahdollisuuksien lisäämisessä tulisi tietenkin ottaa huomioon vankien väliseen yhdenvertaisuuteen liittyvät näkökohdat siten, ettei käytännöllä tosiasiallisesti suosita tai syrjitä vankeja. Kun kuitenkin otetaan huomioon valvomattomien tapaamistilojen matala käyttöaste²⁵³, uusi käytäntö tuskin muodostuisi ongelmalliseksi yhdenvertaisuuden kannalta. Valvomattomat tapaamistilat ovat jo valmiiksi olemassa vankiloissa, eikä niihin

²⁵¹ Tietoni perustuvat Janne Ranisen haastatteluun 30.5.2016. Raninen kertoo, että valvomattomien tapaamisten lakkaamista perustellaan ainoastaan sillä, että lomien ”pyöriessä” vanki voi tavata läheisiään vankilan ulkopuolella.

²⁵² Lapsi- ja perhetyön linjaukset 2013, s. 24 ja 26.

²⁵³ Lapsi- ja perhetyön linjaukset 2013, s. 24.

tarvita tapaamisten luonteen vuoksi juurikaan valvontaa. Tapaamistilojen käytön tehostaminen onkin enemmän asenne- kuin kustannuskysymys.²⁵⁴ Tällä hetkellä vankiloissa ei sovelleta oikeusasiamiehen muotoilemaa lähtökohtaa siitä, että vangin tulisi saada tavata lähiomaisiaan ilman valvontaa. Uuden ajattelutavan omaksuminen vaatisi luottamusta vangin ja tämän lähiomaisten välisten ihmissuhteiden aitouteen ja aitoa halua tukea vangin perhesuhteiden säilymistä.

4.2 Välineellinen yhteydenpito

4.2.1 Puhelut

Vankeuslain 12 luvun 6.1 §:ssä taataan vangille oikeus olla puhelimitse yhteydessä vankilan ulkopuolelle. Puhelimen käytön ajankohtaa voidaan rajoittaa vankilan järjestyssäännössä, ja vanki on pyydettyä velvollinen ilmoittamaan, kehen aikoo ottaa yhteyttä. Vanki maksaa itse puhelusta aiheutuvat kustannukset erityistapauksia lukuun ottamatta²⁵⁵. Suljetuissa vankiloissa puhelut soitetaan vankilan osoittamalla puhelimella, mutta avolaitoksissa vangille voidaan antaa lupa käyttää ja pitää hallussaan omaa matkapuhelinta²⁵⁶. Lupa käsittää lain esitöiden mukaan puheluiden soittamisen ja vastaanottamisen sekä tekstiviestien lähettämisen ja vastaanottamisen. Teknologian kehittyminen tuo omat haasteensa vankien matkapuhelinten käyttöä koskevaan käytäntöön. Toistaiseksi vankien haltuun ei ole annettu matkapuhelimia, joilla voi saada yhteyden internetiin. Mikäli vangin hallussa olevassa puhelimessa on kamera, on valokuvaus estetty sinetöimällä linssi²⁵⁷. Vaikka matkapuhelinten käytöstä säädettiin lain tasolla vasta vankeuslain uudistuksen yhteydessä keväällä 2015, matkapuhelimet on todellisuudessa sallittu useissa avolaitoksissa jo ennen säännöksen voimaantuloa.²⁵⁸ Vankiloissa sallituille matkapuhelimille asetetut ehdot täyttäviä puhelimia on kuitenkin yhä vaikeampi löytää, ja nykyaikaisten puhelinten käytön kieltäminen antaa aihetta arvioida, asetetaanko vangit kiellon myötä eriarvoiseen asemaan muiden yhteiskunnan jäsenten kanssa. Palaan teknologian nopeasta kehityksestä seuraaviin haasteisiin ja yhdenvertaisuuden teemaan kirjeenvaihtoa ja sähköistä viestintää käsittelevässä luvussa 4.2.2.

²⁵⁴ Myös Janne Raninen esitti haastattelussaan samankaltaisia ajatuksia valvomattomien tapaamisten kehittämiseksi.

²⁵⁵ Lain esitöiden mukaan tällaisia poikkeuksia ovat lähinnä kiireellisten oikeusasioiden ja muiden viranomaisasioiden hoitaminen sekä ns. tulosoitto vangin saavuttua vankilaan. HE 263/2004 vp, s. 178.

²⁵⁶ Myös suljetuissa vankiloissa vanki saa käyttää matkapuhelinta poistumisluvulla ollessaan. Olen itsekin pitänyt Janne Raniseen yhteyttä tekstiviesteillä ja puhelimitse silloin, kun hän on ollut poistumisluvalla tai opintojensa vuoksi poissa vankilasta.

²⁵⁷ Valokuvaus vankilassa on haluttu estää muiden vankien yksityisyyden suojaamiseksi sekä laitosturvallisuuden turvaamiseksi. Voitaisiin esimerkiksi ajatella, että vanki lähettäisi vankilasta videokuvaa tai valokuvia paon tai vapauttamisen organisoimiseksi.

²⁵⁸ HE 45/2014 vp, s. 45.

Perustuslain 10.2 §:n mukaan kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton. Säännöksen 3 momentissa mahdollistetaan lailla säädetyt, välttämättömät poikkeukset luottamuksellisen viestin salaisuudesta vapaudenmenetyksen aikana. Näistä poikkeuksista säädetään vankeuslain 12 luvussa, johon sisältyvät säännökset puheluiden lisäksi myös kirjeenvaihdosta ja sähköisestä viestinnästä. Vangin puhelinkeskustelun kuuntelu onkin vankeuslaissa eriteltyjä tilanteita lukuun ottamatta kielletty. Puhelu saadaan kuunnella ja tallentaa ainoastaan, mikäli sitä pidetään tarpeellisena rikoksen estämiseksi tai selvittämiseksi tai vankilan järjestystä, vankia tai muuta henkilöä uhkaavan vaaran torjumiseksi. Puhelimen käyttö voidaan evätä tai keskeyttää käytännössä samoista syistä, vankilan järjestyksen ylläpitämiseksi tai rikoksen estämiseksi. On huomattava, että puhelun kuuntelusta ja tallentamisesta on ilmoitettava vangille ja puhelun toiselle osapuolelle etukäteen. Varmuusosastolle sijoitettu vanki saa käyttää puhelinta vain sillä ehdolla, että hän suostuu puheluiden mahdollisen kuuntelun lisäksi myös niiden tallentamiseen ilman erillistä ilmoitusta. Muiden vankien osalta sekä puhelun kuuntelusta että tallentamisesta on ilmoitettava puhelun osapuolille, mutta ilmoitus voidaan tehdä samalla kertaa.²⁵⁹ Ennen kevään 2015 vankeuslain muutosta voimassa ollut oikeustila teki puheluiden tallentamisesta käytännössä mahdotonta. Vanhan säännöksen mukaan puhelun tallentaminen oli mahdollista vasta, kun puhelua kuunneltaessa oli selvinnyt, että ”puhelu todennäköisesti sisältää suunnitelmia tai tietoja rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään yksi vuosi vankeutta tai sellaisen rikoksen rangaistavasta yrityksestä tai huumausaineen käyttör rikoksesta”. Kun vaadittu tieto oli selvinnyt, oli tallennuksen aloittaminen lähes aina jo myöhäistä.²⁶⁰

Lainsäädännön tasolla vangin oikeus puhelimen käyttöön vaikuttaisi toteutuvan melko hyvin perusoikeudet ja vankeuden täytäntöönpanon sisällölle asetetut vaatimukset huomioiden. Tosiasiassa puhelimen käyttöoikeuteen liittyy kuitenkin ongelmia, ja oikeus on toteutunut varsinkin suljetuissa vankiloissa vaihtelevasti ja epätydyttävästi²⁶¹. Eduskunnan oikeusasiamies otti suljetuissa vankiloissa järjestettävät vankien soittomahdollisuudet omana aloitteenaan tutkittavaksi vuonna 2011 ja julkaisi selvityksensä tulokset päätöksellä 933/2/11. Kartoituksessa selvisi, että suurimmassa osassa suljettuja vankiloita vangille tarjo-

²⁵⁹ HE 45/2014 vp, s. 45–46.

²⁶⁰ Ks. HE 45/2014 vp, s. 45–46. Huomionarvoista on, kuinka myös tällä säännöksellä on pyritty vaikuttamaan huumausaineiden kulkeutumiseen vankilaan. Rikoslain 50:2 a:n mukaan huumausaineen käyttör rikoksesta voidaan tuomita rangaistukseksi sakkoo tai korkeintaan kuusi kuukautta vankeutta. Se, että huumausaineen käyttör rikos haluttiin erilaisesta rangaistustasostaan huolimatta sisällyttää säännökseen, havainnollisti huumeiden torjunnan merkitystä vankiloissa.

²⁶¹ Eduskunnan oikeusasiamies on antanut Sukevan vankilan johtajalle huomautuksen siitä, että vangille ei ollut annettu lupaa soittaa Rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoyksikköön. EOA muistutti, että vangilla on laissa taattu oikeus puhelimenkäyttöön, eikä soittaminen edellytä lupaa. Ks. EOA 3705/4/10.

taan päivittäinen mahdollisuus soittaa läheisilleen. Halukkaiden soittajien määrä saattaa kuitenkin käytännössä rajoittaa mahdollisuuden toteutumista ja puheluiden kesto voi jäädä tämän vuoksi hyvinkin lyhyeksi. Puheluiden määrän ja keston lisäksi oikeusasiamies kiinnitti huomiota muun muassa puhelinten sijoittamisesta aiheutuviin yksityisyyden suojan loukkauksiin²⁶². Oikeusasiamies korosti päätöksessään puheluiden merkitystä vangin yhteydenpito-oikeuden toteuttamisessa ja muistutti yhteydenpidon olevan osa perustuslain takaamaa yksityis- ja perhe-elämän suojaa. Tästä seuraa, että ”vankeinhoitoviranomaisten tulee toimillaan pyrkiä tukemaan vankien perhe-elämää, eikä sille pidä asettaa kuin kussakin tapauksessa perusteltavissa olevia rajoituksia.” Oikeusasiamies painotti myös, että puhelimenkäyttöoikeuden toteuttaminen järjestyssäännön tasolla ei riitä, vaan vangilla tulee olla puhelimen käyttöön tosiasiallinen mahdollisuus.²⁶³ Samaa on edellyttänyt myös Rikosseuraamusviraston²⁶⁴ asettama työryhmä, jonka tehtävänä oli laatia vankiloille yhteinen niin sanottu mallijärjestyssääntö. Työryhmän esityksen mukaan ”puhelimien käyttöaikoja ei tule asettaa sellaisiksi, että se käytännössä estää kyseisen mahdollisuuden toteutumisen, eikä lyhyemmäksi kuin vankilan toiminnan ja järjestyksen kannalta on välttämätöntä”. Esityksessä korostettiin edelleen puhelimen käytön tosiasiallista mahdollisuutta toteamalla, että soittokertojen määrällä ja soittoaikojen pituudella ei saa vaikeuttaa soittamista siten, ettei vangilla käytännössä olisi mahdollisuutta yhteydenpitoon.²⁶⁵ Puheluiden hintataso tuo oman haasteensa paitsi puhelimenkäyttöoikeuden, myös yhdenvertaisuuden (PL 6 §) toteutumiseen suljetuissa vankiloissa. Apulaisoikeusasiamies on antanut vankien puheluiden hinnoitteluun liittyviä ratkaisuja, ja vuonna 2015 annetun ratkaisun jälkeen oikeusasiamies otti

²⁶² Vierailullani Helsingin vankilassa toukokuussa 2016 pääsin näkemään joidenkin osastojen soitto-olosuhteita käytännössä. Näkemilläni osastoilla puhelimet oli sijoitettu käytäville eikä niiden ympärillä ollut minkäänlaisia ääntä eristäviä suojia. Käytävillä sijoitetuilla puhelimilla voidaan nähdä olevan sekä hyviä että huonoja puolia. Äänieristeiden puutteen vuoksi vangin yksityisyydensuoja heikkenee. Koska puhelun kuuleminen on käytännössä mahdollista ja jopa välttämätöntä, on hyvin vaikea valvoa, kuunteleeko joku henkilökunnasta vangin puhelua vai ei. Soittoilaa ei kuitenkaan tarvitse erikseen valvoa, kun vartija pystyy melko vaivattomasti näkemään käytävällä puhuvan vangin. Puhelimessa puhuvan vangin yksityisyyttä on pyritty parantamaan joissain vankiloissa määräämällä, että muut vangit eivät saa oleskella osastokäytävällä toisen vangin puhelun aikana (Ks. EOA 933/2/11, kohta 2.2.). Myös tähän käytäntöön liittyy kuitenkin ongelmia, jos yhden puhelimesta puhuvan vangin vuoksi kaikki muut osaston vangit joutuvat olemaan selleissään. Kun otetaan huomioon, kuinka paljon vangit muutenkin viettävät selleissään aikaa (oikeusasiamiehen omana aloitteenaan tekemän selvityksen mukaan n. 43 % suljettujen vankiloiden vangeista ei saanut viettää sellinsä ulkopuolella yli 8 tuntia päivässä, ks. AOA 1901/2/11), tulisi punnita, onko tällainen järjestely tarpeen. Yhdellä näkemistäni osastoista kaksi puhelinta oli myös sijoitettu aivan vierekkäin siten, että puhelinten välillä oli vain noin metri tilaa. Kun kaksi vankia puhui yhtä aikaa puhelimesta, kuuli kumpikin varmasti toisensa keskustelun, ja oletettavasti puhelun oli myös melko vaikea keskittyä toisen henkilön puhuessa omaa puheluaan vieressä. Vankilanjohtaja Jouko Pietilän mukaan Helsingin vankilaan ollaan hankkimassa puhelinkoppeja, joten yksityisyydensuoja on tältä osin paranemassa. Pietilän mukaan joissain osissa vankilaa joudutaan kuitenkin pohtimaan vaihtoehtoisia ratkaisuja mm. tilanpuutteen vuoksi.

²⁶³ EOA 933/2/11. Ks. myös EOA 2592/4/10 ja 4504/4/10 sekä EOA 246/4/09 ja EOA 2275/4/10.

²⁶⁴ Nykyään Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö.

²⁶⁵ Rikosseuraamusviraston esitys 26.8.2008. EOA:n ja Rikosseuraamusviraston työryhmän lisäksi myös CPT on pitänyt vankien puhelimenkäyttöoikeuden toteutumista tärkeänä ja korostanut puhelimenkäytölle asetettavien rajoitusten välttämättömyyttä. CPT ei kiinnittänyt huomiota puhelimenkäyttöoikeuteen vieraillessaan Suomessa vuonna 2014, mutta muun muassa Ruotsiin vuonna 2009 tehdystä vierailusta annetussa raportissa todettiin: "The CPT recalls that all prisoners, including remand prisoners, should have access to a telephone. This principle is included in the European Prison Rules (Rules 24.1 and 99). The imposition of any restrictions on phone calls should be proportionate to the threat posed and should not be used as an indirect way of restricting communications." Ks. CPT/Inf (2009) 34, s. 39.

puheluiden hinnoittelun seurattavaksi omana aloitteenaan. Oikeusasiamiehen kannanottojen mukaan puheluiden hintojen ero vankilan ulkopuoliseen hintatasoon on moninkertaisuudessaan normaalisuusperiaatteen ja vähimmän haitan periaatteen vastainen. Tilanteen suhteettomuus korostuu, kun otetaan huomioon vangin ansaitseman toimintarahamäärä ja se, ettei vangilla ole käytännössä muuta mahdollisuutta ansaita rahaa.²⁶⁶

Vankien yhteydenpitokäytäntöjä ja niiden esteitä kartoitettiin Kriminaalihuollon tukisäätiön julkaisemassa Lähelle-raportissa, josta selviää, että vangit pitävät useimmiten yhteyttä läheisiinsä nimenomaan puhelimitse. Kuitenkin puhelimen käytön rajoitusten, kuten lyhyiden ja epäkäytännöllisten soittoaikojen, koettiin vaikeuttavan yhteydenpitoa etenkin.²⁶⁷ Usein soittoaajat sijoittuivat keskelle päivää, jolloin vankien lapset olivat koulussa tai päivähoidossa ja puoliset töissä. Mikäli viikonloppuisin ei ollut soittomahdollisuutta, vankien oli käytännössä mahdotonta soittaa läheisilleen.²⁶⁸ Vankien mukaan soittoaajat jaettiin osastoittain siten, että esimerkiksi kuudellatoista vangilla saattoi olla yhteensä alle puolitoista tuntia puheaikaa.²⁶⁹ Vangit kuvasivat käytännön hankaluuksien johtavan ristiriitaisiin valintatilanteisiin läheisten välillä²⁷⁰. Lisäksi puhelimen käyttöön kohdistuvat rajoitukset vaikeuttivat yhteydenpitoa etenkin pienten lasten kanssa. Lapsiin oli vaikea saada keskusteluyhteyttä lyhyessä ajassa, ja usein puhelu täytyi lopettaa juuri, kun lapsi oli rohkaistunut kertomaan kuulumi-
siaan. Lasten oli myös vaikea ymmärtää, miksi puhelua ei voinut jatkaa pidempään.²⁷¹ Vankien kuvausten mukaan yhteydenpito puhelimitse on huomattavasti helpompaa avolaitoksissa, mikä liittyy epäilemättä vapaampiin soittoaikoihin ja -olosuhteisiin sekä oman puhelimen käytön sallimiseen²⁷². Tilanteesta kertoo osaltaan myös se, että 84 prosenttia Laatu-aikaa vankilassa? -tutkimukseen vastanneista avolaitokseen sijoitetuista vangeista oli tyytyväisiä vankilassa tarjottuihin puhelimenkäytömahdollisuuksiin. Sen sijaan suljetuissa vankiloissa tyytyväisten vankien osuus oli 46 prosenttia²⁷³.

²⁶⁶ AOA 4300/2/06; AOA 4243/4/14. Seurattavana on tällä hetkellä aloite AOA 2245/2/15.

²⁶⁷ Ryynänen – Suomela 2011, s. 25–26.

²⁶⁸ Ryynänen – Suomela 2011, s. 26 ja 43; Lapsi- ja perhetyön linjaukset, s. 12–13.

²⁶⁹ Raninen 2013, s. 95.

²⁷⁰ Ryynänen – Suomela 2011, s. 26. Eräs suljettuun vankilaan sijoitettu vanki kuvasi lyhyistä soittoaajoista seuraavaa ristiriitaa: ”Yhteydenpito on hankalaa nykykäytännöllä. Jos soitan siskolle niin en ehdi soittamaan vaimolle. Eli soitan vaimolle.”

²⁷¹ Raninen 2013, s. 112 ja 132.

²⁷² Raninen 2013, s. 106 ja 131.

²⁷³ Linderborg ym. 2012, s. 70.

Soittomahdollisuuksiin kohdistamastaan kritiikistä huolimatta oikeusasiamies on pitänyt puhelimenkäyttömahdollisuuksia asiamukaisina useimmissa suljetuissa vankiloissa. Oikeusasiamiehen päätökseen sisältyvän kannanoton mukaan tärkeintä on, että vangille tarjotaan päivittäin mahdollisuus soittaa läheisilleen.²⁷⁴ Nähdäkseni on kuitenkin kyseenalaista, toteutuuko yhteydenpito-oikeus riittävän hyvin, jos puhelua on vain viisi tai kymmenen minuuttia ja soittokertojen määrä on rajoitettu yhteen, vaikka vangilla olisikin päivittäinen soittomahdollisuus. Näkemystäni tukee vankeuslain 6.2 §, jonka mukaan vankilan järjestyssäännössä voidaan antaa vankilan toiminnan ja järjestyksen kannalta *välttämättömiä* määräyksiä puhelimen käyttöajoista (korostus tässä). Normaalisuusperiaatteen mukaisesti tulkiten säännös viittaa siihen, että lähtökohtaisesti vangilla olisi oikeus soittaa puheluita silloin kun hän haluaa. Jos vankilan toiminnan ja järjestyksen kannalta on välttämätöntä kieltää soittaminen johonkin tiettyyn aikaan, voidaan nämä ajankohdat ilmoittaa järjestyssäännössä. Puheluiden kieltäminen lähes koko päivän ajaksi ei ole lähtökohtaisesti välttämätöntä edes suljetuissa vankiloissa. Janne Ranisen mukaan joissain suljetuissa vankiloissa vangille annetaan mahdollisuus soittaa läheisilleen aina, jos puhelin on vapaana. Toisissa vankiloissa noudatetaan sen sijaan tiukempia aikarajoja, ja vangilla voi olla mahdollisuus esimerkiksi viiden minuutin soittoaikaan.²⁷⁵ Puheluita voitaisiin pienellä vaivalla hyödyntää muiden yhteydenpitomahdollisuuksien tukena, ja tämä mahdollisuus olisi tärkeää käyttää tehokkaammin hyväksi. Sekä vangit että heidän läheisensä kertovat tapaamisten ja poistumislupien oleva kiireisiä ja kuluvan pitkälti päivittäisten asioiden hoitoon ja käytännön järjestelyihin²⁷⁶. Jos vangilla olisi mahdollisuus soittaa läheisilleen useammin tai pidempiä puheluita, voitaisiin juoksevat asiat järjestää useammin jo puhelimesta. Tämä vapauttaisi poistumisluvilla ja tapaamisissa enemmän aikaa rauhalliseen yhdessäoloon ja tukisi myös vangin mahdollisuuksia osallistua perheensä arkeen.²⁷⁷

4.2.2 Kirjeenvaihto

Vangilla on vankeuslain mukaan oikeus postin välityksellä käytävään kirjeenvaihtoon. Vaikka perustuslain 10.2 §:lla suojataan myös kirjeenvaihdon luottamuksellisuutta, vapaudenmenetys näkyy kirjeenvaihdoissa siten, että vangin lähettämä tai hänelle saapunut postilähetys voidaan tietyin edellytyksin tarkastaa joko

²⁷⁴ EOA 933/2/11, kohta 3.3.

²⁷⁵ Raninen kertoo haastattelussaan vankilahenkilökunnan noudattavan usein ns. minimiperiaatetta, jonka mukaisesti vangille sallitaan ainoastaan sen verran oikeuksia, kuin on kirjattu vähimmäismääräksi lakiin tai järjestyssääntöihin. ”Jos ohjeissa lukee, että vanki voi soittaa minimissään 5 minuuttia päivässä niin silloin ei pääse soittamaan enemmän kuin 5 minuuttia päivässä.”

²⁷⁶ Raninen 2013, s. 75, 77, 144 ja 146.

²⁷⁷ Myös Tarja Sassin mielestä soittomahdollisuuksien lisääminen olisi helppo ja hyvä keino parantaa vangin yhteydenpitomahdollisuuksia. Sassi korostaa vankien tavoin etenkin puhelinaikojen lisäämistä siten, että vanki voisi soittaa lapsilleen myös arkipäivinä (Tarja Sassin puhelinhaastattelu 3.6.2016).

läpivalaisemalla, avaamalla tai lukemalla. Postilähetyksestä voidaan ottaa jäljennös ja lähetys voidaan myös pidättää, jolloin lähetyksen vastaanottaja ei saa sitä itselleen. Kirjeenvaihdon tarkkailulla ja siihen puuttumisella pyritään huolehtimaan vankilan turvallisuudesta ja estämään vankilan sisällä tai vankilasta käsin tapahtuvaa rikollisuutta. Kirjeenvaihtoon puuttuminen on mahdollista sekä kirjeen lähettäjään että vastaanottajaan liittyvästä syystä, ei siis pelkästään vankiin kohdistuvan epäilyn vuoksi²⁷⁸.

Kirjeen läpivalaisu on mahdollista sen selvittämiseksi, sisältääkö lähetys vankeuslaissa tarkoitettuja kiellettyjä aineita tai esineitä²⁷⁹. Läpivalaisu voi siis olla vankiloissa rutiinitoimenpide, jota ei tarvitse erikseen perustella. Joulukuussa 2015 voimaan tulleen vankeuslain muutoksen myötä suljetuissa vankiloissa ja Vankiterveydenhuollon yksiköissä kirje saadaan läpivalaisun lisäksi avata sitä lukematta, vaikka varsinaista epäilystä kiellettyjen aineiden ja esineiden kulkeutumisesta vankilaan ei olisikaan. Sen sijaan avolaitoksissa lähetyksen tarkastaminen avaamalla edellyttää, että lähetyksen muodosta tai koosta tai muusta perustelusta syystä voidaan päätellä sen sisältävän kiellettyjä esineitä tai aineita.

Lähetyksen sisältämän viestin lukeminen on sallittua, jos lukeminen katsotaan tarpeelliseksi vangin rikostaustan tai vankeuden aikaisen käyttäytymisen vuoksi. Lukeminen voidaan oikeuttaa myös lähetykseen tai sen lähettäjään tai vastaanottajaan liittyvän syyn perusteella. Joka tapauksessa kuitenkin vaaditaan, että kyseessä on *perusteltu* syy rikoksen estämiseksi tai selvittämiseksi, vankilan järjestystä uhkaavan vaaran torjumiseksi tai vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi (korostus tässä).²⁸⁰ Jos kirjettä lukiessa selviää, että se todennäköisesti sisältää tietoja tai suunnitelmia huumausaineen käyttörikoksesta tai rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta²⁸¹, vankilan henkilökunnalla

²⁷⁸ HE 45/2014 vp, s. 43.

²⁷⁹ Raha ei sinänsä ole vankilassa kielletty esine, mutta suljetussa vankilassa vanki ei saa pitää hallussaan käteistä rahaa. Tämän vuoksi vangille osoitettu rahalähetys avataan ja vangille lähetetyt rahat merkitään hänen tililleen. Tulevaisuudessa vankiloissa ei tarvitse luultavasti käsitellä rahalähetyksiä kovinkaan paljoa, koska vangit ovat saaneet käyttöönsä prepaid-maksukortit. Maksukortit on kytketty jokaisen vangin henkilökohtaiseen pankkitiliin, jolle läheiset voivat halutessaan tallettaa rahaa. Maksukortit on otettu käyttöön kaikissa Suomen vankiloissa toukokuussa 2016. Kaikki suljettuihin vankiloihin sijoitetut vangit sekä ne avolaitoksiin sijoitetut vangit, joilla ei ole ennestään omaan pankkitiliin kytkettyä pankkikorttia, saavat maksukortin käyttöönsä. Lue lisää maksukorttien käyttöönotosta sekä käyttöönoton syistä ja tavoitteista osoitteesta <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteetjauutiset/2016/05/vangeilleotetaankayttoonmaksukortit.html>.

²⁸⁰ Vankeuslain 12:2:n mukaan suljetussa vankilassa vangin on joko annettava lähetettävä postilähetys henkilökohtaisesti jollekin henkilökunnan jäsenelle tai merkittävä lähetys nimensä. Jos lähettäjältä ei pystytä varmistamaan, vankilan henkilökunnalla on oikeus avata lähetys lähettäjän selvittämiseksi. Tällöinkään viestiä ei kuitenkaan saa lukea enempää kuin selvittämisen kannalta on tarpeellista. Vankeuslain 12:3:ssa tarkoitetulle valvontaviranomaiselle osoitettua kirjettä ei kuitenkaan saa tarkastaa eikä lukea, eikä vangilla ole velvollisuutta merkitä nimeään näihin lähetyksiin.

²⁸¹ Myös tällaisen rikoksen rangaistava yritys riittää perusteeksi jäljennöksen ottamiselle.

on oikeus ottaa kirjeestä myös jäljennös. Mikäli vangin lähettämä tai vangille osoitettu kirje luetaan, vangille tulee ilmoittaa lukemisesta viipymättä. Ilmoitusta saadaan lykätä korkeintaan kaksi viikkoa, jos se on tarpeen rikoksen selvittämiseksi tai estämiseksi, vankilan järjestystä uhkaavan vaaran torjumiseksi tai vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi. Vangin lähettämä tai hänelle saapunut postilähetys on mahdollista pidättää samoilla perusteilla. Myös lähetyksen pidättämisestä on lähtökohtaisesti ilmoitettava sen lähettäjälle tai vastaanottajalle viivytyksettä²⁸². Varmuusosastolle sijoitetun vangin kirjeenvaihtoon pätevät pääosin samat säännökset kuin muidenkin vankien. Varmuusosastolla vangin kirjeen, viestin tai muun postilähetyksen lukemiseen ei kuitenkaan vaadita *perusteltua* syytä, vaan pelkkä syy epäillä, että jokin edellä mainituista seikoista toteutuu, riittää oikeuttamaan viestin lukemisen.

Edellä selostetut säännökset koskevat myös vankien välistä, niin sanottuna sisäpostina käytävää kirjeenvaihtoa. Vankilan henkilökunnalla ei ole velvollisuutta välittää vankien välisiä kirjeitä, mutta harkintansa mukaan työntekijät voivat niin tehdä. Vankien välinen sisäposti oli ennen vankeuslain uudistusta yleinen käytäntö vankiloissa. Sisäposti koettiin kuitenkin uhkaksi vankilan turvallisuudelle ja järjestykselle, koska sitä käytettiin useimmiten järjestäytyneiden rikollisryhmien väliseen viestintään. Tämän vuoksi lailla haluttiin selvittää, ettei vankilan työntekijöillä ole velvollisuutta vankien välisten viestin välittämiseen. Sisäpostin käytöstä käytiin keskustelua lainvalmisteluvaiheessa. Ensin perustuslakivaliokunta otti kantaa hallituksen esitykseen ja edellytti lakivaliokunnalta muutoksen välttämättömyyden selvittämistä. Lakivaliokunta pyysi puolestaan asiasta lisäselvityksen oikeusministeriöltä. Lisäselvityksen perustelujen katsottiin täyttävän perusoikeuden rajoitusedellytykset ja muutos hyväksyttiin vankeuslakiin. Oikeusministeriön selvityksessä sisäpostin välittämisen ehdollisuutta puollettiin ymmärrettävillä ja sinänsä pätevillä perusteluilla. Tästä huolimatta ratkaisu ei ole yksiselitteisesti ongelmaton. Onkin kyseenalaista, voidaanko yksilön oikeuteen pitää yhteyttä muihin ihmisiin puuttua tavalla, joka ratkaisusta välttämättä seuraa. Vankilan ulkopuolella ei lähtökohtaisesti valvota sitä, kehen ihminen pitää yhteyttä ja millä yhteydenpitokeinolla. Sisäpostin harkinnanvaraisuudesta säädettyä on otettava huomioon se, millaisen harkintavallan ja mahdollisuuden yhdenvertaisuuden perusoikeuden rajoittamiseen säännös mahdollistaa vankilan henkilökunnalle. Lisäksi sisäpostin käytöstä päätettäessä on oltava tarkkaavainen sen suhteen, ettei ratkai-

²⁸² Lue poikkeukset ilmoitusvelvollisuuteen vankeuslain 12:5:stä.

suilla syrjitä vankeja välittömästi eikä välillisesti. Tulee myös muistaa, että järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvät perustelut eivät ole hyväksyttäviä sisäpostin käytön rajoittamiselle ilman konkreettista perustetta.²⁸³

Vankeuslain kirjeenvaihtoa koskevat säännökset olivat ennen kevään 2015 uudistusta aukolliset, eikä esimerkiksi viestin lukemisesta ilmoittamisesta ollut laissa lainkaan säännöksiä. Tällaiset epäselvät ja sääntelemättömät tilanteet ovat haastavia henkilökunnan kannalta ja luovat helposti perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuussäännösten kannalta arveluttavaa epäyhdenmukaista kohtelua vankiloiden ja vankien välille. Sekä eduskunnan oikeusasiamies että apulaisoikeusasiamies ovatkin antaneet lukuisia kirjeenvaihtoon puuttumista koskevia päätöksiä. Huomattava osa päätöksistä on koskenut juuri viestin lukemisesta ilmoittamista, ja kannanotot ovat johtaneet vankeuslain säännösten täydentämiseen ja täsmentämiseen.²⁸⁴

4.2.3 Sähköinen viestintä

Sähköpostin käyttö ei ole vangille samalla tavalla ehdoton oikeus kuin kirjeenvaihto. Vankeuslain mukaan vangille *voidaan* antaa lupa sähköpostiviestien lähettämiseen ja vastaanottamiseen yhteyksien ylläpitämiseen, toimeentuloon, työ-, koulutus-, oikeus-, sosiaali- tai asuntoasioiden hoitamiseen liittyvästä tai muusta vastaavasta tärkeästä syystä (korostus tässä). Ennemminkin lähtökohtana siis on, että vangilla ei ole oikeutta käyttää sähköpostia, vaan lupa siihen voidaan myöntää vain jonkin laissa erikseen mainitun tärkeän syyn toteutuessa. Lupa voidaan antaa yksittäisen viestin lähettämiseen tai tietyksi määräajaksi. Sähköpostin käytöstä ei saa aiheutua vaaraa vankilan järjestykselle eikä vankilan, vangin tai muun henkilön turvallisuudelle. Lisäksi vankilan henkilökunnan pitää pystyä riittävän luotettavasti varmistumaan viestin lähettäjistä ja vastaanottajasta. Vangin sähköpostiviestien valvontaan sovelletaan samoja säännöksiä kuin postin välityksellä tapahtuvaan viestintään. Sähköpostiviestintää koskevassa hallituksen esityksen kohdassa jätetään säännös tarkoituksella melko avoimeksi ja annetaan siten päätöksentekijälle laaja harkintavalta luvan myöntämiseen liittyen. Esityksen mukaan huomioon voitaisiin ottaa esimerkiksi vangin kuu-

²⁸³ Ks. HE 45/2014 vp, s. 43; PeVL 34/2014 vp, s. 2; LaVM 17/2014 vp, s. 4–5. Ks. aiheeseen liittyen myös EOA 3705/4/10. Vaikka ratkaisu liittyy puhelimenkäyttöoikeuteen, lopputulos voidaan rinnastaa myös kirjeenvaihtoon.

²⁸⁴ Lue kirjeenvaihtoon liittyvistä päätöksistä esim. EOA 437/4/10 ja 2659/4/10, EOA 3447/4/09, EOA 3752/4/08 ja EOA 1828/2/08.

luminen järjestäytyneeseen rikollisryhmään tai vankilan valvonnan aste. Varmuosastolle sijoitetulle vangille ei kuitenkaan voida myöntää lupaa sähköpostin käyttöön. Hallituksen esityksessä kieltoa perustellaan sähköpostiviestinnän valvonnan hankaluudella verrattuna puheluiden ja kirjeenvaihdon valvontaan.²⁸⁵

Sähköpostiyhteydenpito tapahtuu käytännössä vankilan välityksellä. Joulukuussa 2015 kaikkiin suljettuihin vankiloihin avattiin vankilakohtainen, vankien yhteinen sähköpostiosoite, johon vangit voivat vastaanottaa viestejä. Vangille voi lähettää sähköpostia tähän osoitteeseen periaatteessa rajoituksetta, mutta käytännössä viesteistä poistetaan ensin kuvat ja liitetiedostot, minkä jälkeen viesti toimitetaan vangille. Vanki ei saa itse lukea viestiä tietokoneen näytöltä, joten oletettavasti viesti tulostetaan ja viedään vangille paperisena.²⁸⁶ Käytäntö on parantanut yhteydenpito-oikeuden tosiasiallista toteutumista vankiloissa, mutta muodostaa samalla selkeän haasteen perustuslain 10.2 §:iin sisältyvälle luottamuksellisen viestin salaisuudelle. Koska viestiä ei ole mahdollista sulkea esimerkiksi kirjekuoreen, on hyvin vaikea varmistaa, ettei viestin eteenpäin välittävä työntekijä lue sähköpostia. Tosiasiassa sähköpostiviestinnän valvonnalla voidaan rikkoa luottamuksellisen viestin suojaa helpommin kuin valvomalla fyysistä postiliikennettä. Voidaan toki olettaa, että ne läheiset, jotka ottavat vankiin yhteyttä yhteisen vankisähköpostin välityksellä, ovat tietoisia siitä, että viesti päättyy vangille toisen henkilön välityksellä ja samalla hyväksyvät tämän käytännön. Tieto viestin mahdollisesta lukemisesta ja sen hyväksyminen eivät kuitenkaan poista perusoikeuden rajoittamisesta seuraavaa epäkohtaa. Joissain tilanteissa voidaan katsoa, että yksilön perusoikeuksia saadaan rajoittaa hänen suostumuksensa perusteella²⁸⁷. Sähköpostin suhteen ei kuitenkaan ole nähdäkseni kyseessä aito suostumus, johon voitaisiin vedota perusoikeutta rajoitettaessa, koska sähköpostin lähettäjällä ei ole käytännössä muuta vaihtoehtoa kuin hyväksyä viestin lukeminen tai pitää yhteyttä vankiin jollakin toisella tavalla.²⁸⁸

Toistaiseksi vangit eivät myöskään voi vastata heille lähetettyihin sähköposteihin vankilasta, vaan henkilökohtaisen sähköpostin käyttö – ja siten sähköpostin lähettäminen – on sallittu ainoastaan vankilan ul-

²⁸⁵ HE 45/2014 vp, s. 46.

²⁸⁶ Ks. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteetjauutiset/2015/12/vangeillevoinytlahettaasahkopostiasuljettuunvankilaan.html>. Janne Raninen kertoi haastattelussaan 30.5.2016, että sähköpostien toimittamisessa on näiden käytäntöjen vuoksi päivän viive.

²⁸⁷ Viljanen 2001, s. 107–110.

²⁸⁸ Luottamuksellisen viestin salaisuus koskee yhteydenpidon molempia osapuolia yhteydenpitokeinosta riippumatta. Sen sijaan perustuslain 10.3 §:n mukaan lailla voidaan säätää välttämättömistä rajoituksista viestin salaisuuteen *vapaudenmenetyksen* aikana (korostus tässä). Sähköpostia lähettävät vangin läheiset eivät suorita vankeusrangaistusta, mutta todellisuudessa myös heidän perusoikeuttaan luottamukselliseen viestintään rajoitetaan.

kopuolella. Mahdollisuutta sähköpostin lähettämiseen myös laitoksen sisältä ollaan kuitenkin kehittämässä.²⁸⁹ Vangin yhteydenpito läheisiinsä sähköpostin välityksellä on vankeuslain säännösten mukaan tarkasti kontrolloitua ja sallittu vain yksittäisissä tilanteissa. Tällä hetkellä sähköposti on käytännössä yksipuolinen yhteydenpitokeino, eikä sitä voida tämän vuoksi täysin rinnastaa yhteydenpitovälineenä esimerkiksi puhelimeen ja kirjeisiin. Sähköpostin vastaanottamisen mahdollistaminen on kuitenkin helpottanut vangin ja hänen läheistensä yhteydenpitoa ja ilmentää osaltaan normaalisuusperiaatteen toteuttamista. Vangin läheisten kannalta sähköposti voikin olla kirjeitä ja kortteja vaivattomampi, edullisempi ja nopeampi yhteydenpitomahdollisuus. Sähköposti voi myös olla käyttökelpoinen apuväline vangin järjestäessä muun muassa opintoihinsa ja töihinsä liittyviä käytännön asioita.²⁹⁰

Toteutimme Janne Ranisen ensimmäisen haastattelun siten, että lähetin hänen henkilökohtaiseen sähköpostiosoitteeseensa listan kysymyksistä, joihin toivoin hänen vastaavan. Raninen tulosti kysymykset oppilaitoksensa tulostimella vankilan ulkopuolella ja kirjoitti minulle vastaukset vankilassa kirjoituskoneella. Ollessaan seuraavan kerran opiskelemissa hän skannasi vastauksensa minulle sähköpostiin. Toisessa haastattelussa kysyin Raniselta tekstiviestillä tarkentavia kysymyksiä, joihin hän jälleen kirjoitti vastaukset kirjoituskoneellaan. Jälkimmäisellä kerralla hän lähetti vastauksensa minulle kirjeessä tavallisen postin mukana. Olenkin kiinnittänyt huomiota siihen, että yhteydenpitomahdollisuuksien ollessa hyvin rajoitettuja vangit joutuvat ikään kuin palaamaan ajassa taaksepäin. Havainnollinen esimerkki tilanteesta on kirjoituskoneiden käytön ja perinteisten kirjeiden lähettämisen lisäksi muun muassa edellisessä luvussa käsittelemäni lankapuhelinten käyttö.

Internetin välityksellä tapahtuvaa yhteydenpitoa on huomattavasti vaikeampi kontrolloida kuin perinteistä, fyysistä postiliikennettä. Täysin rajoittamaton internetin ja sähköpostin käyttö vankiloissa olisikin ongelmallista ja voisi johtaa huomattaviin turvallisuusriskeihin. Sähköpostin käytön kieltämisestä voi kuitenkin seurata samanlaisia ongelmia kuin edellä totesin nykyaikaisten matkapuhelinten käytön estämisestä. Sähköpostin, älypuhelinten ja internetin välityksellä paitsi pidetään yhteyttä, myös järjestellään elämää pankkiasioinnista lääkeresepteihin. Myös Rikosseuraamuslaitoksen sähköisen asioinnin projektia johtava

²⁸⁹ Janne Ranisen haastattelu 30.5.2016.

²⁹⁰ Janne Ranisen haastattelu 30.5.2016.

Tuuli Siiskonen muistuttaa sähköisen viestinnän tärkeydestä arjessa. Siiskosen mukaan ”digitaalisessa ympäristössä toimiminen on kansalaistaito”.²⁹¹ Kun vanki vapautuu, olisikin ensiarvoisen tärkeää, että hän voisi tuntea olevansa osa yhteiskuntaa, jossa hän elää. Mikäli hän kokee jokapäiväiset perusasiat vaikeiksi, syrjäytymisen ja sitä kautta rikollisen elämäntavan jatkamisen riski kasvaa. Tämän vuoksi vankien eristäminen teknologian kehitykseltä on ongelmallista ja voi vaikeuttaa entisestään yhteiskuntaan integroitumista.²⁹² Laitostumisen ja syrjäytymisen uhat kytkeytyvätkin yhteen yhdenvertaisuuden perusoikeuden kanssa. Voidaan esimerkiksi kysyä, rajoitetaanko vangin mahdollisuutta seurata yhteiskunnan tapahtumia ja kehitystä sekä kehittyä yhteiskunnan mukana asianmukaisilla perusteilla, ja millaisiin syihin vedoten vangilta voidaan evätä kansalaistaitona pidettäviä asioita.

Teknologian kehitys on tuskin hidastumassa lähitulevaisuudessa, ja uusien yhteydenpitomahdollisuuksien syntyminen myötä myös vankiloissa on voitava reagoida niihin. Lainsäädännön tasolla reaktiot ovat olleet huomattavan hitaita: yksityiskäytössä matkapuhelimet ovat korvanneet lankapuhelimet käytännössä täysin ja sähköpostin käyttö on ollut arkipäiväistä jo vuosia. Kuitenkin kummastakin säädettiin ensimmäistä kertaa vankeuslaissa vasta vuonna 2015. Teknologiassa tapahtuviin muutoksiin tulisi vastata sääntelyllä nopeammin ja muutokset pitäisi ottaa huomioon vangin vapautumissuunnitelmassa entistä kattavammin. Avolaitoksissa modernitkin yhteydenpitotavat sallitaan suljettuja laitoksia laajemmin, mitä pidän hyvänä käytäntönä asteittaisen vapautumisen tavoitteen kannalta. Tavoitteesta huolimatta kaikki vangit eivät kuitenkaan vapaudu avolaitoksesta, vaan osa vangeista suorittaa koko tuomionsa suljetussa vankilassa. Tämän vuoksi olisikin tärkeää valmistaa vankia vapautumiseen ja tarjota mahdollisuuksia uusiin yhteydenpitokeinoihin myös suljetuissa laitoksissa.²⁹³

²⁹¹ <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteetjauutiset/2015/12/vangeillevoinyntlahettaasahkoposti-asuljettuunvankilaan.html>.

²⁹² Aihepiiriin liittyen mieleeni palasi 28.4.2015 TV2:lla esitetty Ajankohtaisen kakkosen Tuomio-ilta, jossa keskusteltiin suomalaisesta rikosoikeudesta ja rangaistuskäytännöstä muun muassa uhrin ja uhrin omaisten, rikoksentehtäjän, tuomarin, kansanedustajan, oikeustieteen professorin ja poliisin näkökulmasta. Tuomio-illassa kaksi elinkautista vankeusrangaistusta suorittavaa vankia kertoi, että teknologia on kehittynyt heidän rangaistusaikanaan niin paljon, etteivät he esimerkiksi osaa käyttää uusia puhelimia. Vaikka elinkautisvangit ovat pieni ryhmä kaikista Suomen vangeista, on joukossa muitakin pitkiä rangaistuksia suorittavia vankeja, joiden on tarkoitus vapautua vankilasta ja palata takaisin yhteiskuntaan, ja joita aihe siten koskettaa. Lue lisää teknologian kehittymisestä elinkautisvangin näkökulmasta http://www.porttivapauteen.fi/blogi/kirjoitukset/67/teknikan_ihmelapsi.

²⁹³ Myös aikaisemmin alaviitteessä 279 lyhyesti käsittelemäni maksukorttien käyttöönotto vankiloissa liittyy teknologian kehittymiseen ja vangin kuntouttamiseen sekä sopeuttamiseen takaisin yhteiskuntaan. Vieraillessani Helsingin vankilassa toukuussa 2016 eräs vangeista kertoi, että hänen vankilasta saamansa pankkikortti on ensimmäinen maksukortti, joka hänellä on koskaan ollut. Onkin selvää, että jos ihminen on viettänyt esimerkiksi viisitoista viimeistä vuotta enemmän tai vähemmän vankilassa tai muilla tavoin syrjässä yhteiskunnasta, hänellä ei ole välttämättä kokemusta niin itsestään selvän tuntuista asiasta kuin pankkikortin käytöstä. Maksukortit eivät ole aina olleet kaikkien saatavilla, eikä esimerkiksi päihdeongelmasta kärsivällä tai rikoksilla itseään elättäneellä henkilöllä olekaan ollut erityisen hyviä edellytyksiä saada – tai kiinnostusta hankkia – pankkikorttia.

4.2.4 Videoyhteys

Yhteydenpitoa videoyhteyden välityksellä voidaan pitää vangin tapaamisoikeuden kolmantena muotona. Videoyhteyttä koskeva sääntely sisällytettiin lakiin ensimmäistä kertaa vankeuslain uudistuksen yhteydessä keväällä 2015. Videotapaamisista säädetään vankeuslain 13 luvun 13 §:ssä. Videoyhteyden valvontaa, peruuttamista ja keskeyttämistä koskevat samat säännökset kuin muitakin tapaamisia. Lisäksi videotapaamiisiin osallistuvien tapaajien joukko on määritelty lain esitöissä vastaamaan niitä henkilöitä, joille voidaan myöntää valvomaton tapaaminen vangin kanssa. Tarve sääntelyn päivittämiseen liittyy edellä kuvatulla tavalla teknologian kehittymiseen ja uusien yhteydenpitomenetelmien syntyymiseen. Samalla uudet säännökset vahvistavat vangin yksityis- ja perhe-elämän suojaa helpottamalla yhteydenpitoa muun muassa kaukana asuviin läheisiin. Hallituksen esityksen perusteluissa todetaan videoyhteyden olevan erityisen merkittävä yhteydenpidon muoto ulkomaalaisille vangeille ja heidän toisessa maassa asuville perheenjäsenilleen.²⁹⁴

Säännös videoyhteyden välityksellä järjestettävistä tapaamisista on ollut voimassa vasta hieman yli vuoden, eikä sen soveltamisesta olekaan toistaiseksi paljoa kokemusta. Joissain vankiloissa videoyhteyttä oli kuitenkin käytetty yhteydenpitovälineenä jo ennen säännöksen nimenomaista sisällyttämistä vankeuslakiin. Kuten muunkin yhteydenpidon, myös videoyhteyden suhteen tulee kiinnittää huomiota siihen, että vanki ei pyri käyttämään yhteydenpitoa hyväkseen jatkaakseen rikostentekoa, eikä toisaalta vankia pyritä käyttämään hyväksi rikoksenteossa. Koska videoyhteyden välityksellä tavoitettavaa ihmismäärää on käytännössä hankala kontrolloida, ennen yhteydenpidon sallimista tulisi pystyä varmistumaan siitä, että vanki ei esimerkiksi osallistu rikosten suunnitteluun tai propagandan levittämiseen videotapaamisessa. Haasteita voi aiheuttaa myös ulkomaalaisten vankien keskustelun valvonta, mikäli valvoja ei ymmärrä heidän käyttämänsä keskustelukieltä.²⁹⁵ Mahdollisuutena videoyhteys on kuitenkin tärkeä. Sen käyttäminen voi helpottaa huomattavasti yhteyden säilymistä kaukana toisistaan asuvien vankien ja heidän läheistensä välillä sekä tuoda tapaamisten järjestämiseen joustavuutta.

²⁹⁴ HE 45/2014 vp, s. 53.

²⁹⁵ Videoyhteyden nykyisestä soveltamisesta ja sen käytössä huomioon otettavista seikoista kertoi Helsingin vankilan johtaja Jouko Pietilä. Janne Raninen on kuitenkin haastattelussaan 30.5.2016 kertonut, ettei hänelle ole tarjottu mahdollisuutta videotapaamisiin Ruotsissa asuvien läheistensä kanssa. Raninen toteaa, ettei ole pyytänytkään mahdollisuutta videoyhteyteen, mutta hän tietää vankeja, jotka ovat tiedustelleet tätä mahdollisuutta tuloksetta.

Videoyhteys sijoittuu yhteydenpitokeinojen joukossa puheluiden ja tapaamisten välimaastoon. Puheluihin verrattuna videoyhteyden etuna on toisen osapuolen näkeminen. Oletettavasti videoyhteys voisi myös kestää pidempään kuin puheluihin on tällä hetkellä varattu aikaa. Soittomahdollisuus ja videoyhteys voisivat yhteydenpitokeinoina täydentää toisiaan. Jos osa vangeista keskustelisi läheistensä kanssa videoyhteyden välityksellä, myös puheluihin vapautuisi enemmän aikaa. Näin ollen vangit voisivat soittaa pidempiä puheluita tai vaihtoehtoisesti vangeille voitaisiin tarjota mahdollisuus useampaan puheluun päivän aikana. Myös lainvalmisteluasiakirjoissa korostetaan videoyhteyden luonnetta muita yhteydenpitokeinoja täydentävänä ja yhteydenpitomahdollisuuksia lisäävänä elementtinä. Videotapaamisiin vedoten ei voidaakaan esimerkiksi kaventaa vangin oikeutta perhetapaamisiin.²⁹⁶

Videoyhteys voi olla joissain tilanteissa jopa parempi tapa pitää yhteyttä kuin perusmuotoinen valvottu tapaaminen suljetussa vankilassa. Videotapaamisten välityksellä vankilaan ei voida kuljettaa kiellettyjä aineita tai esineitä, eikä vankia tarvitsisi tarkastaa tapaamisten yhteydessä. Kuten tässäkin tutkielmassa on tullut esille, suljettujen vankiloiden valvottu tapaamistilat ovat epätarkoituksenmukaisia etenkin lasten tapaamiseen²⁹⁷. Voisin kuvitella, että myös vankilaan tottumattomalle aikuiselle tapaamistilat ja kosketuskielto saattavat aiheuttaa hämmennystä ja epämiellyttäviä tunteita, joita voitaisiin ainakin vähentää videoyhteyden avulla. Valvottujen tapaamisten yhteydessä noudatettava kosketuskielto voi tuntua tapaajasta järjenvastaiselta ja epäoikeudenmukaiselta: tärkeä ihminen on vain senttimetrien päässä, mutta silti tavoittamattomissa. Videoyhteyden välityksellä koskettamisen mahdollisuutta ei edes olisi, minkä keskustelun osapuolet pystyisivät helposti ymmärtämään. Kosketuskiellon lisäksi moniin muihin tapaamisiin liittyviin haasteisiin voisi löytyä ratkaisu videoyhteyden käytöstä. Pitkät tapaamismatkat ja kalliit matkakustannukset ovat vaikeuttaneet joidenkin vankien yhteydenpitoa²⁹⁸. Tämä tunnustetaan myös lain esitöissä ja mainitaan yhtenä perusteena videotapaamisille²⁹⁹. Tällä hetkellä vangin läheisten olisi mahdollista osallistua videotapaamiseen muun muassa yhdyskuntaseuraamustoimistoissa ja Kriminaalihuollon tukisäätöön tiloissa, jotka kuuluvat yhteiseen verkkoon Rikosseuraamuslaitoksen kanssa. Parhaimmillaan videoyhteyden käyttö voisi kehittyä jatkossa niin, että videopuhelun toinen osapuoli voisi osallistua tapaamiseen

²⁹⁶ HE 45/2014 vp, s. 28.

²⁹⁷ Ks. mm. EOA 824/4/08 ja Perhe muurin toisella puolella 2003, s. 83.

²⁹⁸ Rynnänen – Suomela 2011, s. 26 ja 44.

²⁹⁹ HE 45/2014 vp, s. 12.

esimerkiksi kotoaan, ja koko perhe voisi olla mukana tapaamisessa yhtä aikaa³⁰⁰. Jos videoyhteyteen liittyvät turvallisuusriskit pystytään minimoimaan ja hallitsemaan, videotapaamisissa on paljon hyödynnettäviä mahdollisuuksia ja potentiaalia kasvaa laajasti sovellettavaksi yhteydenpitokeinoksi.

³⁰⁰ Vankeuslaissa ei ole sääntelyä videoyhteyden välityksellä järjestettyjen tapaamisten tapaajamääristä, eikä tähän ole otettu kantaa myöskään lain esitöissä. Säädösten tarkasteltuna koko perheen osallistumisesta videotapaamiseen ei siis vaikuttaisi-kaan muodostuvan ongelmaa. Ennen lapsen tapaamista koskevaa vankeuslain muutosta varsinkin pienten lasten vanhemmat kuvasivat tapaamistilanteita stressaaviksi, koska lasten oli joskus vaikea keskittyä ja pysyä paikallaan virkkeettömässä tilassa (ks. tähän liittyen esim. Raninen 2013, s. 114). Lapsen tapaamiseen varatuilla tiloilla on ollut tarkoitus helpottaa tapaamistilannetta, joten toivottavasti tulevaisuudessa vastaavanlaiset kokemukset vähenevät. Ongelma voitaisiin ratkaista myös videotapaamisilla, joihin lapset voisivat osallistua kotoaan käsin.

5 Johtopäätöksiä ja tulevaisuudennäkymiä

Englantilainen Alexander Paterson on viisaasti todennut: ”People are sent to prison as punishment, not for punishment”. Ajatuksesta, jonka mukaan vankilaan joutuminen sellaisenaan on rangaistus, eikä vankilassa enää ole tarkoitus rangaista lisää, on tullut kansainvälisesti tunnustettu periaate vankien kohtelussa. Lähtökohta vapauden menetyksestä tai rajoituksesta vankeusrangaistuksen sisältönä on kirjattu myös suomalaisen vankeuslakiin. Tästä huolimatta vankeus aiheuttaa sivuvaikutuksina monia muita rangaistuksia, joista vanki joutuu kärsimään usein paitsi rangaistuksen aikana, myös vankilasta vapauduttuaan. Lyhytkin vankeusrangaistus saattaa johtaa sosiaalisen verkoston menettämiseen, mikä puolestaan vaikeuttaa vapautteen palaamista ja yhteiskuntaan sopeutumista.³⁰¹ Toimivat ihmissuhteet auttavat vankia pysymään kiinni yhteiskunnassa ja kannustavat rikoksettomaan elämäntapaan myös vapautumisen jälkeen³⁰². Tämän vuoksi onkin äärimmäisen tärkeää, että vangille tarjotaan oikeus pitää yllä ihmissuhteitaan ja yhteyttä läheisiinsä. Se, että vanki pystyisi hoitamaan ihmissuhteitaan mahdollisimman normaalisti vankeusaikanaan, takaisi oletettavasti parhaiten ihmissuhteiden pysyvyyttä ja sitä kautta helpottaisi vangin integroitumista yhteiskuntaan hänen vapautuessaan.

Perusoikeusuudistuksesta huolimatta vankeuden täytäntöönpanoon liittyy vangin perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta tärkeitä kysymyksiä ja vaikeasti ratkaistavissa olevia ongelmakohtia. Vankilainstituutio itsessään on jännitteinen, minkä lisäksi vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon liittyy paitsi vangin perusoikeuksien rajoittamisen ja turvaamisen välillä tasapainottelu, myös muun muassa vankilahenkilökunnan perusoikeuksien suojele työympäristössä. Lisäksi pantaessa rangaistusta täytäntöön tulee ottaa huomioon yhteiskunnan turvallisuuden takaaminen, josta on kiistanalaisuudestaan huolimatta muodostunut eräänlainen perusarvo. Kysymys vangin perus- ja ihmisoikeuksista ja vangin asemasta perus- ja ihmisoikeuksien kohteena on edelleen ajankohtainen, eikä laitosvalta-asetelma ole muodollisesta kieltämisestään huolimatta vielääkään täysin kadonnut suomalaisesta yhteiskunnasta ja vankeuden täytäntöönpanosta³⁰³. Merkittävä haaste vangin perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiselle muodostuu myös vankien parissa työskentelevien henkilöiden asenteista ja käytöksestä, joista vangin oikeuksien taso käytännössä pitkälti riippuu.

³⁰¹ Van Zyl Smit – Snacken 2009, luku 2, kohta 3.3.1 ”Retribution”.

³⁰² Perhe muurin toisella puolella 2003, s. 6; Lapsi- ja perhetyön linjaukset 2013, esipuhe.

³⁰³ Lue perusteluja väitteelle tämän tutkielman luvusta 2.3.2.1 ”Vankilan turvallisuus ja järjestys”.

Tehdessäni tutkimustyötä tutkielmaani varten olen havainnut ristiriitoja vangin yhteydenpito-oikeutta koskevan lainsäädännön ja yhteydenpito-oikeuden tosiasiallisen toteutumisen välillä³⁰⁴. Tarkasteltaessa asiaa lainsäädännön tasolla vaikuttaa siltä, että vangin oikeus pitää yhteyttä läheisiinsä on turvattu suomalaisissa vankiloissa hyvin. Avolaitoksissa lainsäädäntö ja todellisuus vastaavat paremmin toisiaan, ja avolaitoksiin sijoitetut vangit ovatkin tutkimusten mukaan tyytyväisiä yhteydenpitomahdollisuuksiinsa³⁰⁵. Sen sijaan suljetuissa vankiloissa vangit kokevat yhteydenpidon huomattavasti hankalammaksi. Tilanne on suljettujen ja avointen laitosten väliset erot huomioon ottaen ymmärrettävä. Tästä huolimatta vankien kokemukset asettavat paineita sille, että yhteydenpidon entistä paremman toteutumisen eteen nähtäisiin vaivaa nimenomaan suljetuissa laitoksissa. On myös muistettava, että suljetuissa vankiloissa laitostumisen riski ja samalla tarve sen ennaltaehkäisyyn korostuu, mikä puolestaan tekee yhteydenpidon tukemisesta entistäkin tärkeämpää. Tekemäni selvityksen perusteella kehitettävää löytyy myös valvonnan asteeltaan samantasoisten laitosten keskinäisen yhdenvertaisuuden ja yhdenmukaisten sääntöjen varmistamisesta. Eroja on jopa saman laitoksen eri osastojen välillä³⁰⁶. Joissain laitoksissa vankia kannustetaan yhteydenpitoon ja yhteydenpitomahdollisuuksia tarjotaan joustavasti. Toisissa laitoksissa sen sijaan taataan vangille vain matalin sallittu yhteydenpidon taso³⁰⁷. Yhteydenpitoon kohdistuvien erojen selittäminen muun muassa taloudellisilla argumenteilla tai vankilan turvatasolla on ongelmallista, sillä julkisen vallan velvollisuutena on turvata yksilön perusoikeudet, ja perustuslain yhdenvertaisuusperiaatteen mukaisesti myös kaikissa vankiloissa tulisi olla yhdenvertaiset mahdollisuudet yhteydenpito-oikeuden toteuttamiseen.

Vankiloiden valvontahenkilöstön negatiivinen asennoituminen vangin oikeuksien toteuttamiseen on tuotu esille tässäkin tutkielmassa. Vankiloissa niin sanottua kenttätyötä tekevien, vangin kanssa päivittäin tekemisissä olevien henkilöiden suhtautumisella voikin olla suuri käytännön vaikutus siihen, kuinka van-

³⁰⁴ Lainsäädäntöön liittyen kiinnitin huomiota myös siihen ikävään tosiasiaan, että laki laahaa monessa asiassa aikaansa jäljessä. Uusien yhteydenpitokeinojen kehittymisen lisäksi myös yhteiskunnan asenneympäristössä ja arvomaailmassa tapahtuneet muutokset olisi tärkeä ottaa huomioon lainsäädännön tasolla, jos niillä on vaikutusta vangin oikeuksien toteutumiseen. Hyvä esimerkki arvo- ja asenneympäristön muutoksesta on perhekäsityksen laajentuminen viimeisinä vuosina ja vuosikymmeninä. On ongelmallista, että eduskunnan oikeusasiamies on pyytänyt vankiloita kiinnittämään huomiota esimerkiksi *subteen tosiasialliseen laatuun* jo selvästi yli kymmenen vuotta ennen kuin asiaan otettiin kantaa lain esitöissä. Vrt. EOA 2245/4/02 ja HE 45/2014 vp, s. 50.

³⁰⁵ Linderborg ym. 2012, s. 69–70. Myös Janne Raninen kehuu haastattelussaan 30.5.2016 avolaitosten yhteydenpitomahdollisuuksia.

³⁰⁶ Tarja Sassin puhelinhaastattelu 3.6.2016.

³⁰⁷ Tätä kuvaa Janne Ranisen 30.5.2016 haastattelussaan kuvaama ”minimiperiaate”.

gin yhteydenpito-oikeus läheisiinsä toteutuu ja minkäläinen kuva vangille välittyy hänen oikeuksiensa turvaamisen merkityksestä ja sitä kautta jopa omasta ihmisarvostaan³⁰⁸. Tästä huolimatta yhden työntekijäryhmän asenteista ei voida tehdä liian jyrkkiä johtopäätöksiä, eikä sovi unohtaa, millaiset asiat ovat saataneet johtaa ryhmässä vallitsevan asennemaailman muotoutumiseen³⁰⁹. Avoimuus, vuorovaikutus ja yhteistyö vangin parissa työskentelevien työntekijäryhmien kesken olisivat kuitenkin avaimia siihen, kuinka asenteissakin saataisiin muutoksia aikaan. Kuntoutus- ja turvallisuuspuoli ovat perinteisesti toimineet vankilassa omilla tonteillaan. Tätä käytäntöä olisi syytä muuttaa siten, että vastuuta perhetyöstä ja yhteydenpito-oikeuden toteuttamisesta jakautuisi myös vankiloissa kokoaikaisesti työskenteleville turvallisuuspuolen työntekijöille. Mikäli ainoastaan kuntoutuspuolen henkilöstö on sitoutunut vangin ihmissuhteiden ylläpitoon ja tukemiseen, eikä turvallisuuspuoli toimi yhteistyössä näiden tavoitteiden saavuttamiseksi, kuntoutuspuolella työskentelevien henkilöiden tekemän työn tulokset voivat valua hukkaan.

Vangin oikeuksista puhuttaessa on tärkeä muistaa, että vankeudesta ei kärsi ainoastaan vanki, vaan rangaistus vaikuttaa myös vangin läheisten elämään. Perus- ja ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle, ja samalla kun vanki esimerkiksi joutuu muuttamaan pois kotoaan, kavennetaan myös vangin perheenjäsenten perusoikeutta yksityis- ja perhe-elämään. Vanki on tehnyt rikoksen, mutta vankeusrangaistuksen täytäntöönpanovaiheessa rangaistuksen piiri laajenee koskettamaan myös hänen läheisiään. Vankien ja heidän läheistensä kokemukset ovat tärkein mittari arvioitaessa yhteydenpitoa koskevan lainsäädännön onnistumista ja toimivuutta. Lapsi- ja perhetyön linjauksissa on tunnistettu Rikosseuraamuslaitoksen roolin merkittävyys vangin perhesuhteiden ylläpidossa ja tukemisessa ja todettu hyvien ihmissuhteiden edistävän myös Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteita³¹⁰. Väitänkin, että aitojen ja positiivisten ihmissuhteiden tukeminen on parasta, mitä vangille voidaan rangaistusaikana tarjota – koko yhteiskunnan kannalta. Aina ihmissuhteen aitoutta ja positiivisuutta ei tietenkään ole helppo erottaa. Punnittavaksi voikin tulla muun muassa, edistetäänkö yhteydenpitomahdollisuuksilla ystävyyssuhdetta vai järjestäytyntä rikollisuutta. Mielestäni tärkein askel kohti positiivista muutosta olisi kaikesta huolimatta asennetasolla tapahtuva ajatusmallien kääntäminen ja yhteydenpidon lähtökohtainen tukeminen sen rajoittamisen sijaan.³¹¹ Se, kuinka vankia kohdellaan rangaistusaikana ja kuinka hänen ihmissuhteidensa kestämistä tuetaan ja yhteydenpitoa edistetään, vaikuttaa siihen, millaiseen ympäristöön vanki vapautuu ja siihen, millainen ihminen vankilasta

³⁰⁸ Tarja Sassi korosti puhelinhaastattelussaan 3.6.2016 sitä, kuinka suuri asia vangille on identifioitua muuksikin kuin rikolliseksi ja vangiksi. Tämän muutoksen aikaansaamisessa vankiloiden työntekijöiden asenteilla on huomattavasti merkitystä.

³⁰⁹ Tarja Sassi toi puhelinhaastattelussaan 3.6.2016 esille mm. historian merkityksen ja perinnön vanginvartijoiden työssä. Sassin mukaan ei ole pitkä aika siitä, kun vankeja esimerkiksi kutsuttiin numeroilla. Muutos vuosisatojen aikana muodostuneissa käytännöissä on kärsivällisyyttä vaativa prosessi, jossa tulee edetä pienin askelin.

³¹⁰ Lapsi- ja perhetyön linjaukset 2013, s. 6.

³¹¹ Myös lapsi- ja perhetyön linjausten (2013) esipuheessa nostetaan esille asenteiden vaikutus vangin oikeuksien toteutumiseen.

vapautuu. Sama havainto on otettu huomioon Rikosseuraamuslaitoksen vuosille 2011–2020 laaditussa strategiassa, jonka mukaan ”oikeudenmukainen ja ihmisarvoa kunnioittava kohtelu vahvistaa rikosseuraamusasiakkaiden vastuuntuntoa ja oman sekä muiden ihmisarvon kunnioitusta”³¹².

Vangin oikeuksien turvaamisesta tai epäämisestä voi syntyä joko positiivinen tai negatiivinen kierre. Vangin tyytyväisyys vankilan yhteydenpitokäytäntöihin heijastuu hänen mielialaansa³¹³. Epäilemättä tunne-elämän muutokset näkyvät myös vangin käytöksessä. Tyytyväinen vanki on oletettavasti myös rauhallisempi, mikä puolestaan edesauttaa vankilan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitoa. Tästä loogisesta – mutta ei tietenkään aukottomasta – päättelyketjusta voidaan havaita, että vankilan turvallisuuden ja järjestyksen säilymisen ja yhteydenpidon avoimemman sallimisen tavoitteet eivät aina olekaan ristiriidassa keskenään, vaan voivat päinvastoin tukea toisiaan.³¹⁴ Nähdäkseni onnistuneella yhteydenpidolla ja turvallisuus- ja kuntoutusnäkökohtien yhdistämisellä voidaan saavuttaa parempia tuloksia vangin integroitumisessa yhteiskuntaan kuin sillä, että vankilasta tehdään mahdollisimman erilainen ja erillinen paikka muusta yhteiskunnasta.³¹⁵ Vaikka vapaammat yhteydenpitomahdollisuudet voidaan nähdä myös turvallisuusrisikinä³¹⁶, voitaisiin yhteydenpitoa hallitusti vapauttamalla päästä tilanteeseen, jossa itse asiassa lisättäisiin niin vankilan kuin yhteiskunnankin turvallisuutta. Mitä paremmin vanki vapautuessaan pääsee osaksi ympäröivää yhteiskuntaa, sitä paremmat edellytykset hänellä on myös jatkaa rikoksetonta elämää.³¹⁷ Vangin kohtelulla ja hänen oikeuksiensa turvaamisella ei siten olekaan merkitystä ainoastaan vangille itselleen, vaan vaikutukset voivat olla merkittäviä huomattavasti laajemman ihmisjoukon kannalta.

³¹² Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020, s. 19.

³¹³ Lue vankien kuvauksia yhteydenpidon toteutumisen ja toteutumisessa ilmenevien ongelmien herättämistä ajatuksista esim. Linderborg ym. 2012, s. 69–71 ja Ryyänen – Suomela 2011, s. 26–27.

³¹⁴ Vangin yhteydenpito-oikeuden voimakas rajoittaminen voi puolestaan saada aikaan negatiivisen kierteen, jolla on vaikutuksia myös vankilan ulkopuolelle. Ks. tähän liittyen myös HE 66/1994 vp, s. 22.

³¹⁵ Janne Raninen tuo esille haastattelussaan 30.5.2016, että vaarana vangin eristämisessä ja yhteydenpitomahdollisuuksien rajoittamisessa minimiin on vangin ja tämän läheisten katkeroituminen. Ranisen mukaan ”vankila luo tilanteen, joka purkautuu muurien toisella puolen pahalla tavalla”. Juuri tämän vuoksi Rikosseuraamuslaitoksen tulisikin ottaa vakavasti vastuu, joka sillä on vangin perhesuhteiden ylläpidosta.

³¹⁶ Janne Ranisen haastattelu 30.5.2016 ja Tarja Sassin puhelinhaastattelu 3.6.2016.

³¹⁷ Helsingin vankilan johtajan Jouko Pietilän mukaan karkeasti arvioiden yksi kolmasosa vangeista haluaa muuttua ja elää rangaistuksen jälkeen elämää, johon rikokset eivät kuulu. Yhdelle kolmasosalle vankeus on ainoastaan hidaste ennen vanhaan elämäntyyliin palaamista. Viimeinen kolmasosa sijoittuu jonnekin näiden ääripäiden välille: he kyseenalaistavat rikollisen elämäntapansa ja pohtivat mahdollisuuksia muutokseen. Vangin asenne ja halu panostaa omaan muutokseensa tulisikin ottaa huomioon vankeusrangaistuksen aikana. Jos vangista huomaa, että hän pyrkii muutokseen, häntä tulisi tukea tässä prosessissa. Kuitenkaan niidenkään vankien, jotka haluavat vain päästä vankilasta jatkamaan rikoksia, yhteydenpitoa ei saa estää kuin aivan äärimmäisen poikkeuksellisissa tapauksissa. Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020, s. 10.

Ihmisten välisen yhteistyön lisäksi korostan yhteydenpitomuotojen välisen vuorovaikutuksen lisäämistä vankiloissa. Jos olemassa olevia yhteydenpitomahdollisuuksia sovellettaisiin limittäin, toisiaan tukien ja täydentäen, tarjoutuisi vangille monipuolisempi ja kattavampi yhteydenpitoverkosto vankilan ulkopuolelle. Tämänhetkisiä yhteydenpitokäytäntöjä olisi varaa tehostaa, ja mikäli yhteydenpitomahdollisuuksien koko potentiaali hyödynnettäisiin, pienellä vaivalla ja vähäisillä resursseilla voitaisiin saada aikaan merkittäviä parannuksia yhteydenpito-oikeuteen. Edellä olen esittänyt, kuinka poistumisluvat, valvomattomat tapaamiset ja lapsitapaamiset voisivat täydentää toisiaan ja kuinka puhelimenkäyttöoikeuden laajentaminen voisi vapauttaa aikaa läheisten normaaliin yhdessäoloon tapaamistilanteessa. Kun nykyaikaisesta teknologiasta vankilan turvallisuudelle aiheutuvat uhat saadaan ratkaistua, esimerkiksi videotapaamiset ovat hyvä ja käyttökelpoinen täydennysmahdollisuus yhteydenpitomahdollisuuksien verkostoon. Myös puhelimenkäyttömahdollisuuksia ja valvomattomien tapaamisten järjestämistä tulisi arvioida vankiloissa uudestaan vangin ja hänen läheistensä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta. Esittämäni muutosehdotukset eivät vaatisi suuria toimenpiteitä³¹⁸, mutta edellyttävät tahtoa parantaa vangin oikeuksia.

Suomalainen lainsäädäntö on muuttunut ja tulee luultavasti vielä muuttumaan perus- ja ihmisoikeuksia enemmän kunnioittavaan suuntaan. Perusoikeuslähtöisen ajatusmallin omaksuminen lainsoveltamistyössä on kuitenkin prosessi, joka tulee viemään aikaa. Kun otetaan huomioon, että laitosvalta-aseman kaltaisen radikaalin perusoikeuksien rajoitusmahdollisuuden kieltämisestä lailla on vasta hiukan yli kaksikymmentä vuotta, ei voida odottaa muidenkaan muutoksien tapahtuvan yhdessä yössä. Kaikkeen tässä tutkielmassa esitettyyn peilaten voidaankin perustellusti olla sitä mieltä, että vankien ja heidän läheistensä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa otetaan askelia eteenpäin, mutta edetään vielä lapsenkengissä. Harvoissa tilanteissa vankia kohdellaan yhteydenpidossa päämääränä sinänsä, vaan lähes aina ajatellaan samanaikaisesti yhteydenpidon rajoittamisen mahdollisuutta ja yhteiskunnan muiden jäsenten oikeuksia sekä vankilan ja yhteiskunnan kollektiivisia intressejä³¹⁹. Oman muuttujansa yhtälöön tuovat paitsi vankien parissa työskentelevien henkilöiden, myös kansalaisten asenteet, jotka usein ilmenevät ankarina, vangin oikeuksiin kielteisesti suhtautuvina mielipiteinä. Koska oikeusjärjestelmän pitäisi toimiakseen vastata

³¹⁸ Pyysin haastatteluissani sekä Tarja Sassiä että Janne Ranista esittämään muutamia vaivattomasti toteutettavia keinoja yhteydenpito-oikeuden parantamiseksi. Molemmat mainitsivat puhelimenkäyttöoikeuden laajentamisen suljetuissa vankiloissa ja valvomattomien tapaamisten pidentämisen ja/tai lisäämisen. Kun otetaan huomioon, että käytännön edellytykset näihin yhteydenpitomahdollisuuksiin ovat jo olemassa ja kumpaakin mahdollisuutta sovelletaan vankiloissa rutiininomaisesti, en näe niiden lisäämisen olevan ylitsepääsemätön ongelma. En itse tiedä vankiloiden olosuhteista tarpeeksi arvioidakseni näiden muutosten toteuttamismahdollisuuksia täysin luotettavasti. Näkemykseni perustuu kuitenkin sellaisten ihmisten tietoihin, joilla on kokemusta ja tietoa vankiloiden olosuhteista – sekä siihen, että julkisen vallan velvollisuus on turvata perusoikeuksien toteutuminen. Nähdäkseni tämä velvoite on sinänsä aktiivinen toimintakäskey, jonka mukaisesti oikeuksien turvaamista olisi pyrittävä myös kehittämään etenkin niiden henkilöryhmien kohdalla, joiden oikeuksien toteutuminen on jo lähtökohtaisesti kyseenalaista tai vaarantunut.

³¹⁹ Ks. esim. Lavapuro 2010, s. 253.

myös kansalaisten oikeustajua, olisi tärkeää tuoda tietoisuutta vankien olosuhteista myös vankiloiden ulkopuolisen yhteiskunnan tasolle. Näkökulman laajentaminen voi auttaa ymmärtämään ja hyväksymään, että tietyt oikeudet kuuluvat ihmiselle hänen menneisyydestään ja teoistaan riippumatta. Sen sijaan se, millaiseksi henkilön tulevaisuus voi muodostua, saattaa riippua näiden oikeuksien toteuttamisesta.